

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

Doktorska disertacija:

**Američka spoljna politika prema islamskim pokretima
na Severu Afrike na početku XXI veka**

Mentor:
Profesor dr Dragan R.Simić

Kandidat:
Mr. Jamal Etaher Abdelaziz Mohamed

Beograd, 2015.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Doctoral disertation:

**American Foreign Policy towards Islamic Movements
on the North Africa at begining of XXI century**

Mentor:
Professor Dragan R.Simić, PhD

Candidate:
Mr. Jamal Etaher Abdelaziz Mohamed

Belgrade, 2015.

Mentor: _____
Prof.dr Dragan R.Simić,
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Članovi komisije:

Prof.dr Željko Ivaniš
Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti

Doc.dr Filip Ejđus
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Datum odbrane: _____.____.2015.

Američka spoljna politika prema islamskim pokretima na Severu Afrike na početku XXI veka

Rezime

Američka administracija zainteresovala se još pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka za zemlje severne Afrike, kada su one stekle nezavisnost. Krajem Hladnog rata, američki zvaničnici pozvali su sve severnoafričke zemlje da se uključe u proces globalizacije svetske ekonomije, a posle događaja iz septembra 2001. godine u Sjedinjenim Američkim Državama, njihovi istraživački centri počeli su ozbiljnije da proučavaju islamske pokrete unutar i izvan islamskog sveta.

Predmet istraživanja ove doktorske disertacije je određivanje američkih spoljno-političkih interesa i vrednosti prema islamskim pokretima na severu Afrike na početku XXI veka.

Naučni cilj ovog istraživanja je naučno objašnjenje američke spoljne politike prema islamskim pokretima, posebno uzroka promene u američkoj spoljnoj politici i njen budući pravac kretanja prema političkim partijama i pokretima, nakon revolucija arapskog proleća i dolaska ovih islamskih partija na vlast u Tunisu, Egiptu i Libiji. To podrazumeva naučnu deskripciju i klasifikaciju značajnih islamskih pokreta na severu Afrike s naglaskom na njihov uticaj na američku spoljnu politiku. **Društveni cilj** ove teze je da ponudi naučno zasnovane osnove za razvoj odgovarajuće američke spoljne politike prema islamskim pokretima, uključujući i ulogu nezavisnih istraživačkih centara kao i sredstava informisanja u kreiranju američke spoljne politike.

Najveću primenu u ovoj disertaciji imale su statistička i komparativna metoda, kao i analiza sadržaja dokumenata kao metoda prikupljanja podataka.

Rezultat, odnosno naučni doprinos doktorske disertacije zasniva se na dva bitna činioca. Prvo, ova tema nije razvijena u naučno delo u našoj i savremenoj naučnoj literaturi, dakle radi se o originalnoj doktorskoj disertaciji. I

drugo, zbog naučnog cilja odnosno naučnog objašnjenja američke spoljne politike prema islamskim pokretima, kao i njihovoj klasifikaciji.

Društveni značaj i očekivani rezultati odnose se na sprovođenje američkih spoljno-političkih interesa i vrednosti, i proučavanja uticaja međunarodnog terorizma i radikalnih islamskih pokreta na američku spoljnu politiku, posebno u procesu globalizacije.

Ključne reči: *Sjedinjene američke države, islamski pokreti, spoljna politika, interesi, vrednosti, globalizacija, rat protiv terorizma.*

Naučna oblast: Društveno-humanističke nauke

Uža naučna oblast: Međunarodni odnosi

UDK: _____

American Foreign Policy towards Islamic Movements on the North Africa at beginning of XXI century

Abstract

The American administration has shown interest during the 1950-1960's for the North Africa countries, after their independence. By the end of the Cold War, the US officials has invited all North African countries to engage in the process of globalization of the world economy, and after the events during September 2001 in the USA, their research centers has begun more serious to study the Islamic movements inside and outside the Islamic world.

The subject of this doctoral thesis is to determine US foreign policy interests and values towards the Islamic movements in the North of Africa at the beginning of the XXI century.

The scientific objective of this research is the scientific explanation of US foreign policy towards the Islamic movements, particularly the causes of changes in US foreign policy and their trends towards political parties and movements, after the Arab spring revolutions and the arrival of these Islamic parties to power in Tunisia, Egypt and Libya. It includes scientific description and classification of the significant Islamic movements in the North of Africa, with an emphasis on their impact on US foreign policy. The social objective of this thesis is to offer science-based foundation for developing the appropriate US foreign policy towards the Islamic movements, including the role of independent research centers and the media in the creation of American foreign policy.

The most used methods in this doctoral thesis were statistical and comparative methods, as well the content analysis for collecting the data.

The result, ie scientific contribution of this doctoral thesis is based on two important factors. First, this theme has not been developed as scientific work in

our and modern literature, so this is an original doctoral thesis. And second, because of the scientific explanation of American foreign policy towards the Islamic movements, as well as their classification.

The social significance and expected results relates to the implementation of US foreign policy interests and values, and studying the impact of international terrorism and radical Islamic movements towards American foreign policy, especially during the process of globalization.

Keywords: United States of America, Islamic movements, foreign policy, interests, values, globalization, the war on terrorism.

Scientific field: Social Sciences and Humanities

Major in: International Relations

UDK: _____

Sadržaj

I	Uvod	1
	2) Metodologija	2
	1. Predmet i cilj disertacije	2
	2. Hipotetički okvir	3
	3. Način istraživanja	5
	4. Naučni i društveni doprinos	5
II	Unutrašnje i spoljne determinante koje utiču na kreiranje američke spoljne politike	6
A.	Unutrašnje odrednice	6
	1. Ideološko viđenje američke spoljne politike	6
	2. Uloga nezavisnih istraživačkih centara u kreiranju američke spoljne politike	27
	2.1. Institut za američko preduzetništvo - AEI	29
	2.2. Centar za strateške i međunarodne studije SAD-a - CSIS	39
	2.3. Vašingtonski Institut za Bliskoistočnu politiku	58
	2.4. Institut za socijalnu politiku i razumevanje	61
	3. Uloga sredstava javnog informisanja u kreiranju američke spoljne politike	66
B.	Spoljne odrednice	90
	1. Struktura međunarodnog sistema	90
	2. Nafta i uloga koju igra u američkoj spoljnoj politici	97
	3. Uticaj međunarodnog terorizma i radikalnih islamskih pokreta na američku spoljnu politiku	116
III	Politički islam i islamske partije i pokreti	119
	1. Koncept političkog islama	119
	2. Islamski pokreti i metodološke razlike među njima	142
	3. Islamska pretnja američkim interesima	165
IV	Buduća vizija američke spoljne politike uz islamske pokete	176
	1. Neuspeh principa upotrebe sile	178
	2. Širenje ideologije i američke vrednosti u svetu	181
	3. Zajednički interesi SAD-a i islamskih pokreta i njihova uloga u stvaranju specijalnih odnosa između obe strane	194
V	Zaključna razmatranja	203
VI	Literatura	224
VII	Prilozi	232
	1. Izjava o autorstvu	232
	2. Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada	233
	3. Izjava o korišćenju	234
VIII	Biografija	235

I Uvod

Američka administracija zainteresovala se za područje severne Afrike pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka, kada su države tog regiona stekle nezavisnost. U vreme Hladnog rata, postojala je žestoka konkurencija između Moskve i Vašingtona oko pridobijanja tih zemalja za istočni komunistički ili zapadni kapitalistički blok. Vašington je uspeo da pridobije Tunis, Maroko i Egipat, nasuprot Libije i Alžira koji su odbili američke tendencije. Nakon okončanja Hladnog rata, američka politika je pozvala sve severnoafričke zemlje da se uključe u proces globalizacije svetske ekonomije.

U naučnim i stručnim delima postoje različita shvatanja spoljne politike, interesa, vrednosti i ideologije. Prvi zadatak ovog dela rada bio je da, uvažavajući postojeće definicije spoljne politike koje imaju status naučnih i stručnih, kritički prouči i oformi jednu naučno validnu i pouzdano funkcionalnu definiciju. Drugi zadatak odnosi se na određivanje unutrašnjih odrednica američke spoljne politike kao što su ideologija, uloga i značaj jevrejskog lobija, uloga sredstava javnog informisanja i nezavisnih istraživačkih centara u kreiranju američke spoljne politike. Dolazak neo-konzervativaca na vlast u SAD-u doprineo je militarizaciji američke spoljne politike. SAD počinju da koriste taktiku preventivnog udara na radikalni islam ili tzv. svetski terorizam, umesto politike suzbijanja i odvraćanja, što je bio pristup koji su SAD koristile u svojoj ranijoj spoljnoj politici. Posle događaja iz septembra 2001, američki istraživački centri počeli su da daju značaj proučavanju islamskih pokreta unutar i izvan islamskog sveta.

Nakon događaja 2011. poznatih kao *arapsko proleće*, izgradnja demokratskih sistema u mnogim severoafričkim zemljama doprineće izgradnji dobrih odnosa sa SAD, što će okončati stanje neprijateljstva između islamskih društava i SAD i doprineti ostvarenju američkih spoljno-političkih interesa u regionu.

1) Metodologija

2.1. Predmet i cilj disertacije

Formulacija problema i predmeta istraživanja odnosi se na određivanje američke spoljne politike i njihovih vrednosti prema islamskim pokretima. Posle revolucija poznatih kao *arapsko proleće* 2011. godine javila su se pitanja o učešću islamista na vlasti u mnogim zemljama severne Afrike. To je dovelo do njihovog učešća na vlasti u Alžiru, ulaska u parlament u Maroku, Egiptu i Tunisu i do njihove kontrole privremenog prelaznog saveta u Libiji. Američka vlada je pozdravila pobjedu ovih islamskih partija. Promene do kojih je došlo u američkoj spoljnoj politici, podstakle su nas na razmišljanje o formiranju te politike kao i na proučavanje različitih ideoloških škola koje utiču na kreiranje američke spoljne politike.

Druga grupa problema odnosi se na pojmovno određenje islamskih pokreta i njihove klasifikacije, na određenje uticaja islamskih pokreta prema američkoj spoljnoj politici, posebno radikalnih pokreta, kao i uticaja međunarodnog terorizma.

Posebnu grupu problema predstavlja sama struktura međunarodnog sistema, odnosno proučavanje uloge i uticaja islamskih pokreta kao subjekata međunarodnih odnosa koje bitno utiču na mnoga političko-bezbednosna pitanja i na promišljanja o upotrebi sile početkom XXI veka.

Predmet istraživanja ove doktorske disertacije obuhvata određivanje američkih spoljno-političkih interesa i vrednosti prema islamskim pokretima na severu Afrike na početku XXI veka.

Istraživanje problema i predmeta je pretežno teorijsko, i spadaju u međunarodne odnose, te se i razmatraju u okviru ove naučne discipline političkih nauka.

Naučni cilj navedenog predmeta istraživanja je naučno objašnjenje američke spoljne politike prema islamskim pokretima, posebno uzroka promene u američkoj spoljnoj politici i njenog budućeg pravca kretanja prema političkim partijama i pokretima, posle revolucija arapskog proleća i dolaska ovih islamskih partija na vlast u Tunisu, Egiptu i dominacije islamista u Prelaznom savetu Libije. To je podrazumevalo naučnu deskripciju i klasifikaciju do sada poznatih islamskih pokreta na severu Afrike s naglaskom na njihov uticaj na američku spoljnu politiku početkom ovog veka.

Društveni cilj ove teze predstavljaju naučno zasnovane osnove za izgradnju odgovarajuće američke spoljne politike prema islamskim pokretima, uključujući i ulogu nezavisnih istraživačkih centara kao i sredstava informisanja u kreiranju američke spoljne politike.

2.2. Hipotetički okvir

Pristup istraživanju i izražena shvatanja kroz definiciju predmeta obrade u ovoj doktorskoj disertaciji, zahtevali su da se postavi sledeća **generalna hipoteza**: SAD-a su ostvarile značajan politički i ekonomski uticaj na određene islamske pokrete na severu Afrike koji prihvataju mnoge američke spoljno-političke vrednosti.

Ovako postavljena generalna hipoteza podrazumeva sledeće bitne posebne hipoteze:

Prva posebna hipoteza: Nakon okončanja Hladnog rata, američka spoljna politika javno je pozivala severnoafričke zemlje da se politički i ekonomski otvore i uključe u kretanja globalne ekonomije. Ekonomski značaj regiona severne Afrike ogleda se u rastućem interesu velikih sila za resurse,

posebno za strateške resurse, jer se tu nalaze ogromne rezerve nafte, prirodnog gasa i minerala koji su važni za industriju.

Druga posebna hipoteza: Severnoafrički region ima izuzetan geopolitički i geostrateški značaj, jer svaka promena ne utiče samo na bezbednost arapskog regiona, već i na političke, vojne i ukupne međunarodne odnose, te je ovaj region postao važan faktor nove američke spoljno-političke strategije.

Treća posebna hipoteza: Neki islamski pokreti, poput Muslimanske braće, prihvataju demokratske vrednosti, političko učešće i višestranački sistem ako su u skladu sa verskim principima. To dovodi do političkih sukoba sa radikalnim islamskim pokretima, na čelu sa Pokretom Mudžahedina koji odbijaju demokratiju, smatrajući da je nasilje sredstvo za ostvarenje njihovih ciljeva.

Indikatori za proveru hipoteza su iskazi u naučnim delima i u dokumentima mnogih država, Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih organizacija.

2.3. Način istraživanja

U ovom istraživanju korišćene su sve osnovne metode, s naglaskom na analizi, sintezi, dokazivanju i opovrgavanju. Raznovrsnost i mnoštvenost izvora podataka zahtevali su primenu više opštenaučnih metoda, a naročito statističke i komparativne metoda.

U ovom teorijskom istraživanju metoda prikupljanja podataka je metoda analize sadržaja dokumenata (pretežno kvalitativna), kao i u procesima sređivanja i obrade podataka.

2.4. Naučni i društveni doprinos

Naučni doprinos teme zasniva se na dva bitna momenta. Prvo, u našoj i, nama poznatoj, svetskoj naučnoj literaturi ova tema u obliku jedinstvenog naučnog dela, nije obrađena, te je ova doktorska disertacija potpuno originalna. I drugo, na naučnom cilju odnosno naučnom objašnjenju američke spoljne politike prema islamskim pokretima, kao i njihovoj klasifikaciji.

Društveni doprinos je ostvaren već ispunjavanjem zahteva naučnog doprinosa. Međutim, neposredni društveni doprinos i očekivani rezultati odnose se na sprovođenje američkih spoljno-političkih interesa i vrednosti, i proučavanja uticaja međunarodnog terorizma i radikalnih islamskih pokreta na američku spoljnu politiku, posebno u uslovima globalizacije.

II Unutrašnje i spoljne determinante koje utiču na kreiranje američke spoljne politike

1) Unutrašnje odrednice

1. Ideološko viđenje američke spoljne politike

U mnogim naučnim i stručnim delima postoje različita shvatanja pojmova u međunarodnim odnosima, a posebno spoljne politike, interesa, vrednosti i ideologije.

Kegli i Vitkof u svom delu *Svetska politika - trend i transformacija*, navode da je *ideologija*: »Skup ključnih filozofskih principa koje vođe i građani

zajednički imaju o politici, interesima političkih aktera i o načinima na koji ljudi treba da se moralno ponašaju. ...Realizam, liberalizam i marksizam-lenjinizam su primeri takvih ideologija u međunarodnoj politici. Ideologije nam pomažu da tumačimo život i njegovo značenje i iz tog razloga su neophodne za organizovanje misli i vrednosti«. ¹ Analizirajući uzroke, tok i posledice Hladnog rata, ² ovi autori smatraju da »svako ima psihološku potrebu da razjasni svoje vrednosti i definiše ih kroz objektiv ideologije ili sistem verovanja koji izražava njegova uverenja i omogućuje mu da razjasni kakav je njegov interes u tome«. ³

Vilijam Fulbrajt smatra da *ideologiju* predstavljaju: »Čovekova uverenja o tome kako društvo treba da budu organizovana i kako treba da se odnose jedna prema drugima...«. ⁴ U svom delu **Arogancija moći**, Fulbrajt smatra da je ta psihološka potreba nastala zbog svesti da je život svakog čoveka prolazan i nebitan za razvoj čovečanstva. Stoga ljudi prihvataju različita ideološka uverenja, dajući svojim životima značajniji smisao. Iako psiholozi ističu da su izvori ideološkog uverenja slučajni i često iracionalni, i da zavise od našeg mesta rođenja i vaspitanja, ideologije *objašnjavaju stvarnost ljudima* i inspirišu ih »političkim idealima za koje su ljudi spremi da se bore i da daju svoj život«. ⁵

On ističe da su *psihologija, ideologija i spoljna politika* tesno povezane, smatrajući da ideologija utiče na našu percepciju o pojavama i procesima koji

¹ Kegli V.Čarls – Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 195.

² Naj Džozef S, »Kako razumevati međunarodne sukobe: uvod u teoriju i istoriju«, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 153: »...Hladni rat, razdoblje intenzivnog neprijateljstva bez stvarnog rata. Neprijateljstvo je bilo toliko intenzivno da su mnogi očekivali oružane sukobe između supersila. Do borbi nije dolazilo, ali na periferiji i ne direktno između Sjedinjenih Država i Sovjetskog saveza. Hladni rat trajao je četiri decenije, od 1947. do 1989. godine. ...Do kraja Hladnog rata došlo je dosta brzo sa promenom sovjetske politike nakon dolaska Mihaila Gorbačova na vlast 1985. Sovjetska hegemonija nad Istočnom Evropom se urušila 1989. godine, a sam Sovjetski Savez se raspao 1991.«

Isto, videti više o odvratanju i zaprečavanju, str. 153-154; faze sukoba, str. 160, američki i sovjetski ciljevi u Hladnom ratu, str. 170, i kraj Hladnog rata, str. 175.

³ Kegli V.Čarls – Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 195.

⁴ Fulbrajt Vilijam, »Arogancija moći«, Beograd, Filip Višnjić, 2005, str. 164.

⁵ Isto, str. 164-166.

postaju dobri ili loši, i da takva percepcija stvara određena očekivanja koja određuju ponašanje ljudi i država. »Postoji težnja ka konzistentnosti kojom se rukovodi neka zemlja: jednom kada zauzme stav da je neka zemlja loša i agresivna, ona počne da interpretira svaki deo informacije u skladu sa tom unapred datom koncepcijom, u toj meri da se čak ponuda istinskog ustupka druge zemlje posmatra kao trik čiji je cilj postizanje neke prednosti«. ⁶⁷

I oko određenja pojma spoljna politika postoje različita shvatanja u međunarodnim odnosima. Kegli i Vitkof u svom delu *Svetska politika – trend i transformacija* navode da je *spoljna politika*: »...sistem aktivnosti koji su zajednice razvile da bi promenile ponašanje drugih država i da bi svoje aktivnosti prilagodile međunarodnom okruženju«. ⁸

U *Enciklopediji Britanika* navodi se da: »Spoljna politika predstavlja opšte ciljeve koji vode ukupne aktivnosti i odnose jedne države u njihovoj interakciji sa drugim državama«. ⁹

Dakle, *spoljna politika* je funkcija države sa ciljem unapređenja odnosa sa drugim državama i organizacijama, kao i sticanja i očuvanja dugoročne povoljne pozicije u međunarodnim, vojnim, ekonomskim, obaveštajnim, informacionim i kulturnim odnosima. Ili, još preciznije, *spoljna politika* je politika suverenih država i njihova interakcija sa drugim suverenim državama.

Kegli i Vitkof smatraju da: »...Kada generički govorimo o spoljnoj politici i procesima odlučivanja koji do nje dovode, mislimo na ciljeve koje funkcioneri

⁶ Isto, str. 167.

⁷ Isto, str. 164-165: »Pogled na svet nekog pojedinca, tj. ideologija filteriše signale koji dolaze od njega, menjajući smisao onim delovima informacija koji se ne uklapaju u taj pogled na svet. Tako, na primer, kada neki Kinez i neki Amerikanac različito interpretiraju Vijetnamski rat, to nije nužno zbog toga što je jedan ili drugi odabrao da laže, već zbog toga što svaki od njih propušta kroz »filter« vlastite ideologije informacije koje mu dolaze iz spoljašnjeg sveta, selektujući one koje mu odgovaraju a odbacujući one koje mu ne odgovaraju, tako da na kraju oni imaju radikalno različite intrpretacije jednog te istog događaja«.

⁸ Kegli V.Čarls – Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 119-122.

⁹ Britannica Online Encyclopedia - *foreign policy*, internet, januar 2012, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/213380/foreign-policy>.

na čelu država (i ostali transnacionalni akteri) žele da ostvare u inostranstvu, vrednosti na kojima ti ciljevi počivaju i sredstva i načine kojima se do njih dolazi.«¹⁰

Mnogi autori su saglasni da *vrednosti* predstavljaju one osobine koje određeno društvo smatra korisnim i koje treba ostvariti i očuvati. Semjuel Hantington s pravom smatra da se filozofske pretpostavke koje su »...u osnovi vrednosti, društvenih odnosa, običaja i ukupnog pogleda na život, značajno se razlikuju među civilizacijama«.¹¹

A. U *univerzalne vrednosti* mnogi autoru ubrajaju: opstanak čovečanstva i položaj ljudi u društvu.

- *Opstanak čovečanstva* - Sijom Braun (S.Brown) u svom delu **Svetski interes** navodi da je to najviši svetski, globalni interes.¹² Opstanak čovečanstva kao univerzalna vrednost obuhvata različite vrednosti, u koju spadaju:

- *Zaštita životne sredine* –U okviru ove vrednosti podrazumevamo sledeće: zaštita vazuha, vodnih resursa i zemljišta od zagađenja, zaštita i ublažavanje posledica klimatskih promena u svetu, sprečavanje prekomerene seče šuma, zaštita biodiverziteta, podsticanje održivog razvoja, i drugo;

- *Očuvanje mira*, kao i

- *Kontrola oružja za masovno uništenje* – sprečavanje širenja nuklearnog oružja i drugog oružja za masovno uništenje.¹³

¹⁰ Kegli V.Čarls – Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 119-122.

Videti i: Simić Dragan R, »Svetska politika«, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009.

¹¹ Hantigton Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, 2000, str. 29-30.

¹² Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 49-53: »Na samom vrhu je, po njemu, svetski interes opstanka ljudske vrste: očevidno je da je bez mnogo razmatranja ovo interes i uslov ostvarenja svih drugih interesa i vrednosti«. Osim opstanka ljudske vrste, u ostale svetske interese Braun navodi: smanjivanje ubijanja i elimisanje drugih krajnje brutalnih načina postupanja sa ljudima; postojanje uslova za zdrav život svih ljudi; zaštita građanskih prava; poštovanje prava etičkih zajednica na različitost; zaštita životne sredine i uračunljivo ponašanje.

¹³ Kegli V.Čarls – Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, videti: trendovi u vojnoj tehnologiji – nuklearno oružje, i tzv. nesmrtonosno oružje (energetski impulsi

Druga univerzalna vrednost *položaj ljudi u društvu* odnosi se na *očuvanje ljudskih prava*,¹⁴ što ćemo više razmatrati u narednom delu rada.

B. Kao *zajedničke vrednosti* država najčešće se navode sledeće:

- Opstanak,
- Teritorijalni integritet,
- Nezavisnost,
- Kvalitet života,
- Bezbednost, opažanje bezbednosti i agresija.

C. U posebne vrednosti ubrajaju se:

- Nacionalni interes,
- Ekspanzionizam, i
- Neoimperijalizam.

Razmotrićemo neke od pomenutih vrednosti u okviru različitih teorija koje su bile dominantne u spoljnoj politici i međunarodnim odnosima Sjedinjenih američkih država u drugoj polovini XX i početkom XXI veka.

Neorealizam, nastao `80-ih godina XX veka u okviru realizma,¹⁵ odnosi se na teorije koje pokušavaju da objasne ishode međudržavnih aktivnosti, na

koji onesveščuju ili obaraju neprijatelja bez ubijanja, elektromagnetni i zvučni talasi koji mogu da modifikuju ponašanje ljudi (uspavljanje putem elektromagnetske toplote i magnetske radijacije), i dr., str. 666-671.

¹⁴ Brown Chris, »Human rights«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001, p. 599-616.

¹⁵ U okviru **realizma**, moguće je napraviti sledeću klasifikaciju prema određenim periodima, na: (a) **Klasični realizam** - do početka XX veka, predstavnici su bili Tukidid (460-406 p.n.e.), Nikolo Makijaveli (1469-1527), Tomas Hobs (1588-1679), Žan-Žak Ruso (1712-1778), i dr.; (b) **Moderni realizam** (od 1939-1979.) – zagovornici su E.Kar, Džordž Kenan, Hans Moregentau, i dr.; i (c) **Neorealizam** (od 1979. godine, do danas). Prema realističim shvatanjima, država je glavni subjekt međunarodnih odnosa, a svetska politika je stalna borba među državama koje nastoje da ostvare svoj nacionalni interes i moć u uslovima anarhije. Upravo anarhična struktura međunarodnog sistema i prirodno stanje u odnosima država podstiču strah, sumnju, zavist i

primer, objašnjavaju ratove između velikih sila, trajanje alijansi, ili verovatnoću međunarodne saradnje, a predstavnici ove teorije su Kenet Volc (Kenneth Waltz), Džon Mijaršajmer (John J. Mearsheimer), Robert Džervis (Robert Jervis), Robert Gilpin, i drugi.

U okviru **neorealizma**, zastupljene su sledeće vrednosti američke politike:

- *Država* je »...pravno-teritorijalna celina, koju čine stalno stanovništvom i vlada koja ima monopol legitimne upotrebe sile«. ¹⁶ Država je glavni subjekt međunarodnog sistema, dok svi ostali akteri svetske politike imaju manji značaj.

- *Državni suverenitet* označava nezavisnu političku zajednicu koja ima jurisdikciju nad svojom teritorijom, i koja je priznata od drugih država u međunarodnom sistemu. Stoga je moguće uporedno postojanje država na osnovama poštovanja suvereniteta i neintervencije.

- *Teritorijalni integritet* - je vrednost koja predstavlja celovitost državne teritorije. To je jedan od glavnih konstituenasa države, pored stanovništva i suverene vlasti. Prema Povelji Ujedinjenih nacija, sve države-članice obavezale su se da će poštovati teritorijalni integritet drugih država, i da će se uzdržavati od aktivnosti koje predstavljaju pretnju ili upotrebu sile protiv teritorijalnog integriteta, suvereniteta ili jedinstva bilo koje druge države-članice. Očuvanje teritorijalnog integriteta je uslov opstanka određene države.

- *Opstanak* je najviša vrednost, jer je to uslov za ostvarenje i razvoj ostalih vrednosti. Osnova ove vrednosti je u prirodnom nagonu pojedinca, zajednice i država da prežive, opstanu i razvijaju se. Miršajmer u delu

nesigurnost, a ne ljudska priroda. Pod uslovima anarhije, realisti smatraju da je međunarodna politika svojevrsna arena u kojoj suverene države nastoje da ostvare prevlast, jer kako kažu Smit i Bejlis »... ne postoji sveobuhvatni glavni autoritet iznad samostalnih suverenih država«. Videti: Dunne Tim, Schmidt Brian C, »Realism«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001, str. 141-144.

¹⁶ Isto, str. 158.

»Tragedija politike velikih sila« kaže da je: »...opstanak cilj broj jedan velikih sila«, a posebni deo posvećen je strategijama opstanka.¹⁷ Kenet Volc (Kenneth N. Waltz) je smatrao: »Cilj svake države je da očuva svoju poziciju u sistemu«. To je glavni cilj svih država, jer je to vrhovni *nacionalni interes* kojem su sve političke vođe privržene. Da bi se ovaj cilj ostvario, vođe moraju da se rukovode ishodom, a ne moralnošću pojedinih činjenja.

- *Moć* – je sposobnost da se kontrolišu posledice uticanjem na druge, na primer, *država A je u stanju da primora državu B da deluje u korist države A*. U odnosima sa svim državama uvek se teži ostvarenju relativnog dobitka, tj. maksimiziranju moći. Prema Tomasu Hobsu, međunarodna politika je borba za moć, »rat svih protiv svih«. Izvori moći velikih sila bili su veoma su različiti. Izvor moći Španije u XVI veku bile su dinastičke veze, zlatne poluge i trgovina kolonijama, u XIX veku Velika Britanija imala je jaku industriju, mornaricu i političku koheziju. U XX veku Sjedinjene američke države imale su »ekonomsku snagu, vođstvo u oblasti naučnih i tehnoloških dostignuća, geografski položaj, vojnu moć i snagu saveznika, univerzalističku kulturu i formiranje međunarodnih režima koji su odraz duha liberalizma«.¹⁸

- *Hegemonija* – je uticaj velike sile koji ona uspostavlja nad ostalim državama u međunarodnom sistemu. Džon Miršajmer (John J. Mearsheimer) smatra da: »Hegemon je država koja je toliko moćnada dominira nad svim drugim državama u sistemu. ...U suštini, hegemon je jedina velika sila u sistemu. ...Hegemonija znači dominaciju nad sistemom što se obično tumači kao dominacija nad celim svetom. ...Težnja ka uspostavljanju regionalne hegemonije jedino jemči bezbednost bilo kojoj državi«.¹⁹ Međutim, iako je međunarodno pravo nedvosmisleno u pogledu okupacije i narušavanja

¹⁷ Miršajmer Džon, »Tragedija politike velikih sila«, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 189-197; U strategije opstanka autor ubraja: »Velike sile se usredsređuju na postizanje četiri osnovna cilja. Prvo, one teže regionalnoj hegemoniji. ...Drugo, one teže da maksimiziraju veličinu svetskog bogatstva koju kontrolišu. ...Treće, velike sile teže da budu izvan ravnoteže snaga na kopnu jer je to najbolji način da maksimiziraju svoj udeo u vojnoj moći. ...Četvrto, velike sile teže nuklearnoj premoći nad svojim rivalima«.

¹⁸ Naj Džozef, »Kako razumevati međunarodne sukobe«, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 96.

¹⁹ Miršajmer Džon, »Tragedija politike velikih sila«, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 70-72.

teritorijalnog integriteta, i danas su primetne pretenzije nekih velikih sila na teritorije malih i siromašnih država. Stoga neke velike sile pribegavaju primeni neokolonijalističkih strategija kao što su izazivanje kriza na teritorijama drugih država, kojima kasnije vešto upravljaju, uz prisustvo mirovnih misija. Velike sile mogu koristiti razne probleme za ostvarivanje svojih interesa, tako da se iza borbe protiv nedemokratskih režima, međunarodnog terorizma, borbe za ljudska prava, ili sprečavanja humanitarnih katastrofa ostvaruju geopolitičke pozicije i omogućava eksploatacija jeftine radne snage i prirodnih resursa u malim i siromašnim državama.

- *Međunarodni sistem* – čine međusobno povezani delovi neke celine, što će više biti razmatrano u narednom delu rada. U međunarodnom sistemu su definisani principi kao što su hijerarhija (u unutrašnjoj) i anarhija (u međunarodnoj politici). Zbog *anarhične strukture međunarodnog sistema* nisu mogući prijateljstvo, poverenje i čast među suverenim državama. Posebno poglavlje u ovoj doktorskoj disertaciji je posvećeno strukturi međunarodnog sistema.

- *Anarhija* ne predstavlja kaos, već odsustvo političkog autoriteta. Glavno pitanje je borba za položaj i silu, u uslovima anarhije.

- *Ravnoteža snaga* – Ako svaka država nastoji da uvećava svoju moć, dolazi do stabilnosti putem održavanja ravnoteže moći, tj. ravnotežom snaga, podstaknute stvaranjem i propadanjem suparničkih saveza.

- *Samo-pomoć (self-help)* – U anarhičnom međunarodnom sistemu, države ne mogu da očekuju pomoć od drugih država, iako su saveznici. Prema Dž. Miršajmeru: »Napad je najbolja odbrana«. Stoga sve države treba da se oslanjaju samo na sebe, a da bi to postigle moraju da steknu dovoljne voljničke sposobnosti da bi mogle da se odbrane od potencijalnih neprijatelja i vršile uticaj i uvećavale svoju moć u odnosu na druge.

- *Ratno stanje* – su uslovi u kojima ne postoji aktuelni sukob, već trajni Hladni rat, koji može da postane »vruć« u svakom trenutku.

- *Dvostruki moralni standardi* – predstavljaju dvostruke principe onoga šta je dobro ili loše – jedni postoje za građane, a drugi za države.

- *Bezbednost prema neorealističim shvatanjima* - Profesor Dragan Simić navodi da je »država je bezbedna samo onda kada ostvari ravnotežu između vojnih pretnji i vlastite vojne sposobnosti da na njih odgovori«. ²⁰ Kegli i Vitkof su još izričitiji: »države ne smeju nikada poveriti zadatak samozaštite međunarodnoj bezbednosnoj organizaciji ili međunarodnom pravu i treba da se odupru nastojanjima da se međunarodno ponašanje reguliše putem globalnog upravljanja«. ²¹

Na osnovu vrednosti koje su zastupljene u neorealističkim shvatanjima, zaključujemo da su glavne jedinice, glavni subjekti nezavisne suverene države sa monopolom upotrebe legitimne fizičke sile, i da je glavno pitanje rat i bezbednost, odnosno borba suverenih država za opstanak, nacionalne interese, uvećanje moći i položaj u anarhičnom međunarodnom sistemu, i to uspostavljanjem ravnoteže snaga. Shodno tome, države su bezbedne samo ako uvećavaju svoju vojnu moć ²² ili ako stupe u određene saveze, sa ciljem da umanje ili otklone mogućnost poraza u ratu. Prema realističkim i neorealističkim shvatanjima, moć jedne države određuje se uglavnom na osnovu broja stanovnika, veličine teritorije, vojne moći i bogatstva u resursima.

Realizam, i neorealizam bili su zastupljeni u politici američkog predsednika Ričarda Niksona i njegovog državnog sekretara Henrija Kisindžera, koji je brojne vrednosti američke spoljne politike, kao i načine njihovog ostvarenja prikazao u svojoj čuvenoj knjizi *Diplomatija*. Nikson i Kisindžer nastoje da maksimiziraju tj. uvećaju moć Sjedinjenih Američkih Država, a sa druge strane da minimiziraju sposobnost drugih država da ugroze SAD. Prema realističkim shvatanjima, pojedinačne države nastoje da opstanu,

²⁰ Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 24.

²¹ Kegli V.Čarls – Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 87.

²² Naj Džozef, »Kako razumevati međunarodne sukobe«, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 186-188: »Nuklearno odvracanje je podvrsta opšteg odvracanja, ali posebna svojstva nuklearnog oružja su promenila način na koji su se supersile odnosile prema međunarodnim odnosima za vreme Hladnog rata«.

Kegli V.Čarls – Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, videti: vojna moć i nacionalna bezbednost u doba globalnog terorizma, str. 643-678, 696-699.

uvećavajući svoju moć i ostvarujući svoje interese u anarhičnom međunarodnom sistemu. H.Kisindžer u svom delu *Diplomatija* otvoreno ističe da je posle Bečkog kongresa uspostavljen međunarodni sistem u kome nije došlo do većeg sukoba između država, a koji se zasnivao na zajedničkim vrednostima: »U gotovo svim delovima sveta, država je prethodila naciji; ona je bila, a često i ostala, osnovni element u njenom formiranju. ...Zajedničke vrednosti su primorale države da obuzdaju svoje pretenzije, dok im ravnoteža nije dozvoljavala da na njima insistiraju. Amerika je u XX veku uspostavila svetski poredak zasnovan isključivo na vlastitim vrednostima«. ²³ Kisindžer ukazuje na vrednosti koje treba da budu u osnovi spoljne politike Sjedinjenih američkih država u XXI veka, a to su: »...sistem kolektivne bezbednosti, preobraćanje takmaca kako bi usvojili američke ideje, međunarodni sistem za rešavanje sporova pravnim sredstvima i apsolutna podrška samoopredeljenja naroda. ...Demokratija u zapadnom stilu pretpostavlja usaglašavanje stavova o vrednostima, što ograničava vođenje usko stranačke politike. Amerika ne bi bila to što jeste da nije insistirala na univerzalnoj primeni svoje ideje o slobodi«. ²⁴

Realizam i neorealizam imali su brojne kritike, posebno u okviru liberalnih i neoliberalnih, konstruktivističkih i naročito kritičko-alternativnih shvatanja. ²⁵ Tako, na primer, Ken But (Ken Booth) smatra da »Realizam ne daje odgovore stvarnoj slici sveta u kome živimo: opstanak većine pojedinaca... je ugrožen ne od strane tuđih armija, nego češće od strane vlastitih vlada ili od struktura globalnog kapitalizma...«. ²⁶ Još je kritičniji Halidej (F.Halliday) koji je

²³ Kisindžer Henri, »Diplomatija 1-2«, Verzalpress, Beograd, 1999, str. 720-722.

²⁴ Isto.

²⁵ Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 55-57; prema zagovornicima »kritičkog pristupa« (Johan Galtung, Robert Kiohejn, Robert Koks, Džon Dugi, i dr.); na str. 75-76: »država nije više glavni subjekt i objekt bezbednosti, nego je ... postala uzrok i deo problema nesigurnosti u međunarodnom sistemu. ...studije bezbednosti istraživačku pažnju treba da usredsrede na pojedince i skrajnute društvene grupe, kao i da se bave mogućnostima ljudske emancipacije...«.

²⁶ Dunne Tim, Schmidt Brian C, »Realism«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001, str.156.

mišljenja da: »Realističko shvatanje države u međunarodnoj politici (u kojoj su države jednake, imaju kontrolu nad svojom teritorijom, i predstavljaju svoj narod) veoma je nerealistično«.27

Neoliberalna shvatanja,²⁸ nastala su u poslednjoj deceniji XX veka kao kritika neorealizma, proučavaju međunarodne organizacije i ostale nedržavne subjekte međunarodnih odnosa, sa ciljem unapređenja međunarodne saradnje.

Glavne vrednosti neoliberalnih shvatanja američke politike su sledeće:

- *Pojedinci i nedržavni učesnici* – su glavni subjekti međunarodnog sistema. Ljudi su po svojoj prirodi dobri i, na osnovu svog *razuma, prosvetćenosti i moralnog obrazovanja*, sposobni za *uzajamnu pomoć i saradnju*,

- *Unapređivanje i širenje demokratije* - SAD, vodeće Zapadne zemlje, kao i njihove institucije koriste spoljnu i ekonomsku politiku kao instrumente za širenje liberalnih vrednosti. Smatraju da život ljudi mogu da poboljšaju demokratska vlast, slobodna trgovina i preduzetništvo, javno mnjenje, međunarodno pravo, obrazovanje, a najviše multilateralna diplomatija i jake, globalne institucije,

- *Institucije*²⁹ - su važan subjekt međunarodnog sistema. Neoliberali se zalažu za jačanje međunarodnih organizacija i multinacionalnih korporacija koje treba da postanu jake i globalne, poput Organizacije Ujedinjenih nacija, jer je to jedini način da se reši problem anarhije u međunarodnom sistemu,

²⁷ Isto.

²⁸ U međunarodnim odnosima uobičajena je periodizacija na: (a) **Liberalni internacionalizam** (predstavnici: Immanuel Kant, Jeremy Bentham, Michael W. Doyle, Bruce Russett); (b) **Idealizam** (J.A. Hobson, Woodrow Wilson, David Held, Norberto Bobio), i (c) **Liberalni institucionalizam** (David Mitrany, Ernst B. Haas, Robert Keohane, Lisa L. Martin).

Naj Džozef, »Kako razumevati međunarodne sukobe«, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 35-37: »...liberalizam, može se pratiti unazad u zapadnoj političkoj filozofiji do Monteskeja i Imanuela Kanta u osamnaestovekovnoj Francuskoj i Nemačkoj, i u istom redu do devetnaestovekovnih britanskih filozofa kao što su Džeremi Bentam i Džon Stjuart Mil. ...Liberali vide globalno društvo kako funkcioniše uporedo sa postojanjem država i predstavlja deo konteksta u kome one deluju«.

²⁹ Mearsheimer J.J, »False Promise of International Institutions«, International Security, Volume 19, No. 3, 1994/95, p. 5- 56.

- *Normativnost* – globalne i jake institucije stvaraju norme i standarde koji su obavezujući u međunarodnim odnosima za sve njihove države-članice (UN, Svetska trgovinska organizacija, Svetska zdravstvena organizacija, i dr.),

- *Saradnja* umesto nadmetanja i sukoba – ljudi pronalaze zajedničke vrednosti koje bi unapredile saradnju u zajednici. Smatraju da treba istražiti uslove pod kojima isti ili slični interesi suverenih subjekata međunarodnog sistema mogu dovesti do saradnje,

- *Međuzavisnost* – je vrednost koja je nastala kao posledica visokog stepena globalizacije. Kegli i Vitkof smatraju da »Države postaju sve zavisnije jedna od drugih, uzajamno osetljive i ranjive na način koji narušava njihovu suverenu vlast i nezavisnost. ...ističući višestruke kanale kroz koje su se i državni i nedržavni subjekti vidljivo angažovali u aktivnim transnacionalnim kontaktima i komunikaciji širom sveta, međuzavisnost predstavlja holistički concept svetske politike kao sumu njenih međusobno uslovljenih delova u globalnom društvu«. ³⁰

- *Bezbednost* – je shvaćena »kao odsustvo pretnji«. Tako je prema Beri Bazanu, bezbednost »težnja ka slobodi bez pretnji«. *U odnosu na međunarodni sistem*, bezbednost se odnosi na sposobnost država i društava da očuvaju njihovu nezavisnu samobitnost i njihov funkcionalni integritet. Bezbednost je, prema Arnoldu Volfersu, »odsustvo pretnji usvojenim vrednostima, a u subjektivnom pogledu, znači odsustvo straha da će te vrednosti biti napadnute«. ³¹

- *Pluralizam* – termin nastao u okviru američkih političkih nauka sa ciljem da istakne teoretičare međunarodnih odnosa koji odbacuju realistička shvatanja o državi kao glavnom subjektu,

- *Idealizam* – nastoje da primene liberalno mišljenje koje postoji u unutrašnjoj politici i na međunarodne odnose. Smatraju da ideje liberalnog

³⁰ Kegli V.Čarls – Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 100.

³¹ Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 29.

shvatanja i danas mogu da objasne i predvide ponašanje subjekata u međunarodnom sistemu, što nije bilo moguće učiniti zbog različitih konflikata tokom perioda Hladnog rata. Idealizam predstavlja težnju za idealima kao što je *svetski mir*, koji može da promeni svet,

- *Demokratski mir*³²- se ostvaruje pomoću sledećih vrednosti:

(a) *Razvojem trgovine i otvorenog tržišta,*

(b) *Uspostavljanjem sistema kolektivne bezbednosti* – svaka država u sistemu prihvata da se bezbednost jedne, odnosi na sve države u sistemu, i prihvataju da se udruže u kolektivnom odgovoru na agresiju.³³ Profesor Simić u svom delu *Nauka o bezbednosti* zaključuje da sistem kolektivne bezbednosti, za razliku od sistema ravnoteže snaga, ustanovljava tri nova načela međudržavni odnosa, među kojima je najvažniji da države: »...koje se formalno i neformalno udruže i stvore sistem kolektivne bezbednosti moraju da se odreknu upotrebe vojne sile s ciljem izmene *statusa quo* u međusobnim odnosima, kao i da izričito private zahtev da sve svoje nesporazume i sukobe treba da rešavaju miroljubivim sredstvima...«,³⁴

(c) *Uspostavljanjem svetske vlade*, jer se mir nikada ne može postići u svetu koji je podeljen na suverene, nezavisne države. Prema neoliberalnih shvatanjima, kada umesto suverenih država nastane civilno društvo, uspostaviće se svetska vlada koja će okončati stanje rata u međunarodnim odnosima.³⁵

³² Layne C, »Kant or Cant - The Myth of the Democratic Peace«, *International Security*, Volume 19, No. 2, 1994, p. 5- 49.

³³ Dunne Tim, »Liberalism«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001, p. 178-179.

³⁴ Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 70-71: »Drugo, države obuhvaćene sistemom kolektivne bezbednosti nužno treba da prošire zamisao vlastite nacionalne bezbednosti i da uzmu u obzir interese međunarodnog društva u celini... Treće, po mnogim zagovornicima zamisli kolektivne bezbednosti, najvažnije načelo odnosi se na razvijanje *poverenja* i prevazilaženje *straha* u odnosima država«.

³⁵ Dunne Tim, »Liberalism«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001, p. 179.

Navedene vrednosti neoliberalnih shvatanja ukazuju da su glavne jedinice, glavni subjekti pojedinci, kao i institucije i ostali nedržavni transnacionalni učesnici koji proučavaju pitanja kao što su jačanje institucija, postizanje demokratskog mira i unapređivanje međudržavne saradnje na ekonomskim, socijalnim i ekološkim globalnim problemima, odnosno koji su zajednički za sve ljude u svetu. Prema neoliberalnim shvatanjima, *pojedinač* je »izvor i utoka« bilo koje zamisli i sistema bezbednosti«. ³⁶

Za razliku od realista koji se bave pitanjima bezbednosti i rata, gde su države glavni subjekti međunarodnih odnosa, neoliberalna shvatanja zagovaraju *međudržavnu saradnju* pojedinaca, institucija i ostalih nedržavnih transnacionalnih učesnika ³⁷ oko različitih problema koji su zajednički za ceo svet, kao što su socijalni, ekološki, ekonomski i dr.

Osim toga, prema realizmu i neorealizmu, države kao glavni subjekti u međunarodnom sistemu nastoje da osiguraju svoj opstanak, uvećanjem sopstvene bezbednosti ili sklapanjem saveza, liberalni institucionalisti (Naj, Kiohejn, Džervis i drugi) smatraju da u proučavanju »pojedinačne, grupne, nacionalne, regionalne, međunarodne i globalne bezbednosti, veliki značaj i ulogu u procesu *račvanja globalne strukture* pridaju i tzv. nedržavnim činiocima i subjektima«. ³⁸ Prema njima, velika je uloga »*međunarodne saradnje* posebno one koja se ispoljava kroz njene *multilateralne oblike i institucionalno udruživanje*, kao najdelotvornijeg načina za prevazilaženje nasilnih sukoba u odnosima naroda i država«. ³⁹

³⁶ Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 35.

³⁷ Willetts Peter, »Transnational Actors and International Organizations«, in: Baylis John - Smith Steve, »The Globalization of World Politics - An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, II edition, New York, 2001, p. 356-385.

³⁸ Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 36.

³⁹ Isto.

Neoliberalni teoretičari su smatrali da su za određivanje *moći* u međunarodnom sistemu, bitni obrazovna i starosna struktura stanovništva.⁴⁰ Simić Dragan u svom delu *Nauka o bezbednosti*, ističe da su za pristalice ovog shvatanja »novi vidovi ispoljavanja moći u međunarodnim i globalnim odnosima ...privlačnost kulturnih dobara, ideologije, načina razmišljanja i života itd., ukratko – privlačnost ukupnog civilizacijskog obrasca«. ⁴¹

Džozef Naj u svom delu *Kako razumevati međunarodne sukobe*, navodi da je moć »sposobnost da se postignu nečije svrhe ili ciljevi. Još preciznije rečeno, to je sposobnost da se utiče na druge i da se ostvare željeni rezultati«. ⁴²

Naj u svom delu *Meka moć*, razlikuje dve vrste moći:

- *tvrdu moć (hard power)* koja podrazumeva veličinu teritorije, prirodna bogatstva, broj stanovnika i fizičke pokazatelje vojne moći, i

- *meku moć (soft power)* koja se zasniva na saradnji a politika vlade počiva na bilateralnoj i multilateralnoj diplomatiji. Izvori meke moći su: kultura i unutrašnja i spoljna politika. Meka moć je »sposobnost da se poželjni ishod ostvari putem privlačnosti, a ne pomoću prinude...«. ⁴³

⁴⁰ Kegli V.Čarls, Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 524-526: »Dok Globalni sever, uopšteno govoreći, stari, veći deo Globalnog juga i dalje predstavlja odraz subsaharskog afričkog profila... Razlike koje su rezultat tih demografskih kretanja stvorice sasvim različite populacione profile u razvijenom svetu i u zemljama u razvoju. ...Nemačka trenutno ima nisku stopu priraštaja od 1.3 po ženi i u periodu rasta od sada pa do 2030. godine, ljudi stariji od 65 godina će, ...činiti gotovo polovinu odraslog stanovništva (u poređenju sa jednom petinom u 2001. godini). Rezultat svega biće da će se ukupno stanovništvo Nemačke sa 82 miliona smanjiti na oko 70 miliona i da će broj sposobnih za rad opasti za oko 25%. Brojke su prilično slične u većini drugih razvijenih zemalja – Italiji, Francuskoj, Španiji, Portugaliji, Holandiji, Švedskoj,...«.

⁴¹ Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 37.

⁴² Naj Džozef, »Kako razumevati međunarodne sukobe«, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 92.

⁴³ Nye S.Joseph, »Soft Power, The Means to Success in World Politics«, Public Affairs, New York, 2004.

Naj Džozef, »Kako razumevati međunarodne sukobe«, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 347.

Osim pomenutih shvatanja, postoje i mnoga druga, kao na primer marksistička⁴⁴ i konstruktivistička teorija,⁴⁵ ali se time nećemo baviti u ovom radu, jedino ćemo ukazati na određene kritike neoliberalnih shvatanja.

Mijaršajmer je opravdano smatrao da postojanje međunarodnih institucija nije glavni uslov mira, jer su institucije odraz raspodele moći u svetu između velikih sila, i kao takve nemaju nezavisan uticaj na ponašanje država.

Druga kritika odnosi se na neoliberalna shvatanja da treba širiti i unapređivati demokratiju u cilju poboljšanja života ljudi i postizanja demokratskog mira. Kritičari navode da pristupanje nekih država određenim političkim oblicima (demokratije) može da ukloni neke uzroke rata, ali ne može da eliminiše sve. Takođe, prema kritičarima liberalne demokratije su se tokom istorije pripremale za rat između sebe, a ponekad su bile jako blizu rata.

Posebno neorealisti ističu da je glavna snaga teorije demokratskog mira u velikom broju *slučajeva* koje ona objašnjava, međutim postoji dovoljan broj događaja koje ona ne može da objasni. Mnogi autori, kao na primer Kristofer Lejn (*Christopher Layne*) veoma oštro kritikuju shvatanja neoliberalne teorije o demokratskom miru, koji su izgradili jednu privlačnu viziju večnog mira unutar područja demokratije... Ali te *zone mira* jesu iluzija, iz razloga što ne postoje dokazi da demokratija poništava posledice anarhije koja postoji u međunarodnom sistemu.⁴⁶ Kenet Volc (Kenneth N. Waltz) smatra da bi se teza demokratskog mira mogla održati jedino kad bi se svi uzroci ratova nalazili unutar država.

Osim promišljanja o vrednostima američke spoljne politike u neorealizmu i neoliberalizmu, u ovom delu rada ukazaćemo na vrednosti koje

⁴⁴ Hobden Stephen, Jones Richard Wyn, »Marxist theories of International Relations«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001, p. 200-223.

⁴⁵ Kegli V.Čarls, Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 105-113.

⁴⁶ Videti više: Layne C, »Kant or Cant - The Myth of the Democratic Peace«, International Security, Volume 19, No. 2, 1994.

Semjuel Hantington smatra bitnim u svom delu *Sukob civilizacija*. Razmatrajući veliku ulogu ideologije tokom Hladnog rata, kada je svet bio podeljen na tri bloka – Istok, Zapad i nesvrstane, posle Hladnog rata države su grupisane u nekoliko svetskih civilizacija, prema Hantingtonu: »...najvažnije razlike među ljudima nisu ideološke, političke ili ekonomske, nego kulturne«. ⁴⁷ Nasuprot mnogim autorima, Hantington smatra da su u XX veku velike političke ideologije, kao što su liberalizam, konzervativizam, socijalizam, socijaldemokratija, marksizam, fašizam i druge, samo proizvodi Zapadne civilizacije.

Međutim, Hantington smatra da iako je još uvek najmoćnija civilizacija, moć Zapadne civilizacije opada u odnosu na druge. Uspon i pad Zapadne civilizacije, Hantington povezuje sa ekonomskom moći. On smatra da su pedesetih i šezdesetih godina XX veka ekonomski uspeh i vojna snaga Sovjetskog Saveza doprineli usponu komunističke ideologije. Međutim, kada je došlo do ekonomske stagnacije, došlo je i do pada ove ideologije. Prema njemu, »Kako moć Zapada opada, takođe opada i njegova sposobnost da nametne zapadne ideje o ljudskim pravima, liberalizam i demokratiju drugim civilizacijama, kao i privlačnost tih vrednosti za druge civilizacije. ... Nekoliko vekova nezapadni narodi zavideli su zapadnim društvima na ekonomskom prosperitetu, vojnoj moći i političkoj koheziji«. ⁴⁸

Na osnovu izloženog, možemo se upitati zašto su vrednosti koje zastupaju različite teorije važne? Zašto su teorije važne za međunarodne odnose i posebno za ideološko viđenje američke spoljne politike?

⁴⁷ Hantington Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, str. 21, 28.

Isto, str. 46: »Civilizacija je, tako, najviše kulturno grupisanje ljudi i najširi nivo kulturnog identiteta koji ih razlikuje od drugih vrsta. Ona je definisana zajedničkim objektivnim elementima, kao što su jezik, istorija, religija, običaji i institucije, ali i subjektivnom samoidentifikacijom ljudi«. Hantington je ubrajao u važne civilizacije sledeće: sinička, japanska, hindu, islamska, zapadna, latinoamerička i afrička.

⁴⁸ Isto, str. 101: (Nezapadna društva) »Oni su tajnu ovog uspeha tražili u zapadnim vrednostima i institucijama kada su ih identifikovali ono što su mislili da je ključ tog uspeha, pokušali su da to primene na svoja sopstvena društva. ...Kada su se nezapadna društva osećala slaba u odnosu na Zapad, ona su prizivala zapadne vrednosti samoodređivanja, liberalizma, demokratije i nezavisnosti...Danas kada više nisu slaba nego sve moćnija, ona se ne ustežu da napadnu te iste vrednosti koje su prethodno koristili da promovišu svoje interese«.

Svako društvo određuje svoje vitalne vrednosti kao svoje prioritete i ka zaštiti tih vrednosti usmerava delovanje sistema bezbednosti svoje države. Cilj svakog sistema bezbednosti određene države je *zaštita društva, odnosno njegovih vitalnih vrednosti kojima se obezbeđuje opstanak i razvoj društva*. Osnova tih vrednosti određena je karakterom političkih, društveno-ekonomskih odnosa u društvu, stepenom razvoja proizvodnje, tehnologije, kulture, nauke i obrazovanja. Očuvanjem i razvojem tih vitalnih vrednosti, društvo ostvaruje svoj opstanak i razvoj, a nasuprot tome, svako ugrožavanje tih vrednosti dovodi do ugrožavanja samog društva.

Drugo, na ulogu i značaj teorija u određivanju američke spoljne politike ukazao je Džozef Naj kada u svojoj knjizi *Kako razumevati međunarodne sukobe*, kaže: »Dok sam radio u Vašingtonu i pomagao u formulisanju američke spoljne politike kao pomoćnik sekretara u Stejt Departmentu i Pentagonu, nalazio sam sebe kako pozajmljujem elemente iz sva tri tipa mišljenja: realizma, liberalizma i konstruktivizma. Otkrivao sam da su svi oni od pomoći, iako na različite načine i u različitim okolnostima. Ponekad se ljudi i žene koji se bave praktičnim poslovima pitaju zašto treba da se dosađujemo teorijama. Odgovor je da su teorije mape koje nam pomažu da se snalazimo na nepoznatom terenu. Izgubljeni smo bez njih. Čak i kada mislimo da koristimo zdrav razum, postoji obično implicitna teorija koja vodi naše akcije. Jednostavno ne znamo ili smo zaboravili šta je to. Što smo svesniji teorija koje nas vode, sposobniji smo da razumemo njihove vrline i slabosti i kada da ih najbolje primenjujemo«. ⁴⁹

Pored navedenih vrednosti, mnogi autori istražuju ulogu vođa u spoljnoj politici. Kegli i Vitkof smatraju da: »Tok istorije određuju odluke političke elite. Vođe i vrsta vođstva koje sprovode utiču na način koji se spoljna politika donosi i shodno tome na ponašanje država u spoljnoj politici. Rečenicom

⁴⁹ Naj Džozef, »Kako razumevati međunarodne sukobe«, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 40-41: »Britanski ekonomista Džon Majnard Kejnz je jednom rekao da ljudi iz prakse koji sebe vide kao da su ljudi iznad teorija obično slušaju reči nekog mrtvog piskarala iz prošlosti čije sui me davno zaboravili«.

»Istorija u pravom smislu reči ne postoji, nego samo biografije«, Ralf Valdo Emerson je sažeo mišljenje da »pojedine vođe pokreću istoriju«. ⁵⁰

Dolazak neo-konzervativaca na vlast u SAD-u doprineo je militarizaciji američke spoljne politike. SAD počinju da koriste taktiku preventivnog udara na radikalni islam ili tzv. svetski terorizam, umesto politike suzbijanja i odvracanja, što je bio pristup koji su SAD koristile u svojoj ranijoj spoljnoj politici. U narednom delu rada proučavamo ulogu nekih nezavisnih istraživačkih centara i instituta u kreiranju američke spoljne politike.

2. Uloga nezavisnih istraživačkih centara u kreiranju američke spoljne politike

⁵⁰ Kegli V.Čarls, Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 155-158.

Isto, str. 158-160: »Većina vođa deluju u uslovima niza političkih, psiholoških i situacionih ograničenja koja ih sputavaju u onome što mogu da postignu i smanjuju njihov uticaj na događaje. U tom kontekstu, Emet Džon Hjuž, savetnik predsednika Dvajta Ajzenhauera zaključio je da: »...svi (prošli američki predsednici), od najpreduzimljivijih do najuzdržanijih, imali su jedno zajedničko uznemiravajuće iskustvo: otkriće granica i ograničenja – nametnutih zakonom, istorijom ili okolnostima – koja su ponekad zamagljivala njihove najjasnije planove ili razvodnjavala njihove najoštroumnije ciljeve«.

Posle terorističkih napada 11. septembra 2001. godine na Sjedinjene Američke Države,⁵¹ istraživački centri počeli su da posvećuju veću pažnju proučavanju islamskih pokreta i političkog islama uopšte. Međutim, tek kada su pretnje ovih islamskih pokreta stigle na tlo Amerike, kao i mnogih evropskih,⁵² pa čak i muslimanskih zemalja, povećao se broj istraživačkih tekstova, studija i programa, zainteresovanih za proučavanje političkog islama sa ciljem da se on odredi, razjasni i razume njegova suština.

Nakon događaja iz septembra 2001, američki centri za ideje i razmišljanja počeli su da daju značaj proučavanju islamskih pokreta unutar i izvan islamskog sveta. Istraživački centri su se razlikovali po spoljnopolitičkoj orijentaciji i svojoj sposobnosti da ostvare više ciljeve.

Mera uspeha bilo kog istraživačkog centra jeste:

- *uticaj koji imaju na američke krugove moći, zatim*
- *odgovor administracije, i*
- *rad na ostvarenju spoljne politike kreirane unutar dotičnog centra.*

Jedan od najvažnijih razloga za uspeh istraživačkih centara leži u tome što se oni samostalno finansiraju, nezavisni su od vladinih institucija i samim tim održavaju *veliku autonomiju*. To su uglavnom neprofitne organizacije,

⁵¹ Nezavisne novine, »Deseta godina od napada na SAD: Tragedija koja je zaprepastila svijet«, internet, 11.09.2011, www.nezavisne.com/novosti/svijet/Deseta-godina-od-napada-na-SAD-Tragedija-koja-je-zaprepastila-svijet-Foto-105340.html: U terorističkom napadu Al Kaide poginulo je oko 3.000 ljudi. »Tog dana, koji je promijenio svijet, 11. septembra 2001. godine 19 članova Al Kaide oteli su četiri američka putnička aviona i njima izvelo napad na SAD. Dva aviona udarila su u Svjetski trgovački centar (STC) na Menhetnu u Njujorku, u solitere poznate kao *Blizanci*. U svaki od njih zabio se po jedan avion, sa 17 minuta razlike, nakon čega su se srušili. Treći avion udario je u Pentagon, glavno sedište Ministarstva odbrane SAD u opštini Arlington, u Virdžiniji. Četvrti avion, koji nije završio svoju misiju, srušio se u ruralnom dijelu opštine Somerset, u Pensilvaniji, 130 kilometara istočno od Pitsburga, nakon što su putnici pružili otpor otmičarima. Napadači su otete avione pretvorili u najveće samoubilačke bombe u istoriji, kojima su izvršili najubitačnije napade ikada počinjene protiv SAD. Zbog toga se katastrofa koja se desila 11. septembra smatra jednim od najznačajnijih događaja u 21. vijeku u smislu opštih ekonomskih, socijalnih, kulturnih i vojnih posledica«.

⁵² U terorističkom napadu koji se dogodio u Madridu 2004. godine kada je poginulo oko 200, a ranjeno je oko 1.800 ljudi. Videti više: Slobodna Evropa, »Izrečene kazne za napad u Madridu«, internet, 31.10.2007, www.slobodnaevropa.org/content/article/718474.html.

oslobođene američkih poreza koje se zasnivaju na individualnim i društvenim donacijama velikih kompanija i na samofinansiranju. Neke druge organizacije sklapaju ugovore o radu sa američkom vladom o sprovođenju istraživanja i proučavanja za pojedine njene organe. Tako na primer *Američko ratno vazduhoplovstvo* ima ugovor sa *Centrom Rand*⁵³ o finansiranju istraživanja na temu inovacija koje sprovodi Kina u svojoj politici odbrane i implikacije istog, na američko ratno vazduhoplovstvo.

Institut za američko preduzetništvo

Da bi se razumela suština uloga koje imaju ovi centri, potrebno je poznavanje najvažnijih centara koji su zainteresovani za poslove na Bliskom istoku, kao i prirode njihovih programa. Jedan od vodećih centara trenutno u SAD, koji ima i određen uticaj na aktuelnu američku administraciju, jeste **Institut za američko preduzetništvo** (*American Enterprise Institute - AEI*), osnovan 1943. godine kao privatna, nepristrasna i neprofitna institucija koja se bavi istraživanjima i obrazovanjem u oblasti upravljanja, političkog, ekonomskog i društvenog prosperiteta. Ovaj američki institut posvećen je

⁵³ RAND, »Should Boeing Fear China's Aerospace Industry? Not in This Decade but Maybe Later«, internet, 13.05.2012, www.rand.org/topics/aircraft.html.

Rand korporacija bavi se istraživanjima u različitim oblastima, od obrazovanja, porodice, zdravlja, infrastrukture i transporta, do prava, međunarodnih odnosa, terorizma i nacionalne bezbednosti. Videti više: Rand, internet, 22.05.2012, www.rand.org/topics.html.

širenju ideja slobode i demokratije u svetu, povećanju individualnih mogućnosti i jačanju slobodnog preduzetništva, dok se zalažu za ostvarivanje tih nepromenljivih ideala putem slobodnog mišljenja i otvorenih debata.

Institut za američko preduzetništvo sprovodi istraživanja u okviru sedam glavnih istraživačkih odeljenja, a to su *spoljna i odbrambena politika, ekonomija, političko i javno mišljenje, obrazovanje, zdravlje, energija i životna sredina, kao i društvo i kultura*.⁵⁴ Mogli bi da se zapitamo - zašto je za pručavanje međunarodnih odnosa važan institut koji se bavi američkim preduzetništvom? Jedan od odgovora na ovo složeno pitanje je u tome što ovaj institut sledi desničarski konzervativni pristup u promatranju međunarodnih pitanja, što pokazuju i njihova izdanja, knjige, časopis i druge publikacije. Zatim, u okviru ovog instituta, posebna pažnja posvećena je američkim vrednostima kao što su moral, institucije, kapitalizam, i druge. Eklatantan primer je knjiga u izdanju ovog instituta autora Venera i Bruksa pod nazivom *Bogatstvo i pravda - moralnost demokratskog kapitalizma*, koji smatraju da slobodno tržište može da poboljša moral ljudi. Iako su mišljenja da ni kapitalizam i američka demokratija nisu savršeni, i da predstavljaju stalni eksperiment, ističu da kapitalizam zahteva jake, bitne ali ne-ekonomske i ne-političke institucije kao što su porodica, škole, crkve, i udruženja građana. Ove institucije su od izuzetnog značaja da bi kapitalizam omogućio napredak ljudi, i u tom slučaju, prema mišljenju ovih autora, moralnost i kapitalizam su međusobno povezani i prožimaju se.⁵⁵

Tokom 2012. i 2013. godine u odeljenju za *spoljnu i odbrambenu politiku* Instituta za američko preduzetništvo,⁵⁶ sprovode se istraživanja u različitim oblastima:

⁵⁴ Videti: American Enterprise Institute, »The American«, AEI's online magazine, internet, 07.06.2012, <http://www.aei.org/about>, <http://www.valuesandcapitalism.com/about-values-capitalism>.

⁵⁵ Wehner Peter C, Brooks Arthur C, »Wealth and Justice - The Morality of Democratic Capitalism«, American Enterprise Institute, 2012, www.valuesandcapitalism.com/resources/books/wealth-and-justice.

⁵⁶ Videti: American Enterprise Institute - AEI, »The American«, internet, 2012, <https://www.aei.org/policy/foreign-and-defense-policy>.

- Odbrana – sa posebnim osvrtom na NATO i obaveštajne službe,
- Terorizam – posebna pažnja posvećena je proučavanju Al Kaide i Hezbolaha,
- Regionalna istraživanja – koja istražuju sledeće regione: Azija, Evropa, Latinska Amerika, Indija-Pakistan-Avganistan, Bliski Istok i severna Afrika, i
- Međunarodne organizacije – sa posebnim osvrtom na ekonomski razvoj i spoljnu pomoć. Ako se ima u vidu da su u XXI veku mnoge međunarodne organizacije globalne, imaju snažan uticaj na međunarodne odnose, sa veoma raznovrsnim i mnogobrojnim oblastima – od ekonomije, zaštite životne sredine, humanitarne pomoći, i sprečavanja širenja oružja za masovno uništenje, ovo odeljenje instituta je veoma interesantno za moguća dalja istraživanja.

Početakom 2015. godine u ovom odeljenju Instituta za američko preduzetništvo proučavaju se:

- Procene pretnji u Africi, a posebno u zemljama Magreba,⁵⁷
- Najnoviji događaji u Libiji,
- Američka spoljna politika prema Jemenu, jer je predsednik SAD-a, Barak Obama podržao američku strategiju u borbi protiv Al Kaide u Jemenu, kao model američke borbe protiv terorizma u svetu;⁵⁸
- Al Kaida i sa njom povezani islamski pokreti,⁵⁹
- Događaji u Rusiji, Avganistanu, Iranu, Pakistanu, Libanu, Somaliji, Sudanu i najnovije tenzije u Južnokineskom moru,⁶⁰ i drugo.

⁵⁷ American Enterprise Institute – AEI – Critical Threats, »Update and Assesment: May 12, 2015«, internet, 2015, <http://www.criticalthreats.org/threat-update/may-12-2015>, p. 7-9.

⁵⁸ Isto, internet, 10/05/2015, <https://www.aei.org/feature/yemen>.

⁵⁹ Isto, internet, 2015, <http://www.criticalthreats.org/al-qaeda-and-associated-movements-aqam>.

U delu ovog rada koji se odnosi na uticaj međunarodnog terorizma i radikalnih islamskih pokreta na američku spoljnu politiku detaljnije ćemo se baviti procenama ovog instituta, a posebno onih koje se odnose na islamske pokrete na Severu Afrike.

U okviru ovog Instituta za američko preduzetništvo, nama su od posebnog značaja bila *istraživanja i program za region Bliskog istoka i Severne Afrike*. Ugled i uticaj ovog instituta na kreiranje američke spoljne politike najbolje potvrđuju raznovrsne oblasti istraživanja, smernice koje se usvajaju, kao i osobe koje su angažovane u ovom insititutu.

Naime, u ovom institutu još od 2012. godine usvojeno je nekoliko radikalnih američkih smernica za region Bliskog istoka i Severne Afrike kao što su:

1. Praćenje američke strategije u regionu;
2. Metode i načini za demokratske reforme u ne-demokratskim zemljama;
3. Borba protiv radikalnog islama i terorizma;
4. Suština arapsko-izraelskog sukoba i postizanje trajnog rešenja za očuvanje američkih i izraelskih interesa u regionu;
5. Eliminacija islamske revolucije u Iranu; i
6. Proučavanje naftne politike zemalja izvoznica nafte.

Pol Volfovic (Paul Wolfowitz),⁶¹ bivši zamenik američkog sekretara za odbranu (2001-2005) i bivši predsednik Svetske banke (2005-2007), tokom 2012.

⁶⁰American Enterprise Institute – AEI – Critical Threats, »Update and Assesment: May 12, 2015«, internet, 2015, <http://www.criticalthreats.org/al-qaeda-and-associated-movements-aqam>, <https://www.aei.org/tag/south-china-sea>.

⁶¹ Pol Volfovic je bio i dekan i profesor međunarodnih odnosa na Univerzitetu *Džon Hopkins* (1994-2001) i ambasador SAD u Indoneziji, (1986-89). U njegovoj biografiji navedeno je da je diplomirao matematiku na Kornel univerzitetu (Cornell University), i da je na Univerzitetu u Čikagu (University of Chicago) doktorirao političke nauke na temi desalinizaciji vode na Bliskom istoku. Videti više: <http://www.aei.org/scholar/paul-wolfowitz>.

Dok je bio zamenik američkog sekretara za odbranu, Volfovic je insistirao da 26 unosnih ugovora u vrednosti 18,6 milijardi dolara za obnovu Iraka dobiju preduzeća iz SAD-a i njihovih koalicionih partnera i iz zemalja koje su poslale svoje vojnike u Irak. Prema njegovoj direktivi, ograničavanje ugovornog prava je neophodno radi zaštite osnovnih bezbednosnih interesa

godine bio je angažovan na pitanjima razvoja u Institutu za američko preduzetništvo. Povodom napada na američke ambasade u Bengaziju, Libija i u Kairu u Egiptu koji su se dogodili u septembru 2012. godine, Volfovic je optužio ekstremiste za napade. Volfovic je izjavio da iako je većina glasala protiv ekstremista na izborima u Libiji u julu ove godine, ekstremisti i dalje imaju naoružanje. Prema Volfovicu, »SAD treba da podrže većinu u Libiji tako da im se pruži veća mogućnost da se izbore sa ekstremistima koji predstavljaju pretnju za većinu u Libiji, za SAD i svet. Tom prilikom, on je kritikovao predsednika Obamu zbog toga što šalje poruke da je *Bliski istok istorija*, da je rat u Iraku završen, a da se će se uskoro završiti rat u Avganistanu i da se Amerikanci povlače, jer te poruke prema Volfovicu plaše one koji treba da postanu naši saveznici«. ⁶² P.Volfovic je ovo izjavio za jednu američku televiziju u septembru 2012. godine povodom izjave predsednika Obame da tadašnje vlasti u Egiptu nisu ni saveznik ni neprijatelj, već nova vlada koja je demokratski izabrana, ali da će SAD pratiti odgovor egipatskih vlasti na napad na američku ambasadu, kao na poštovanje mirovnog sporazuma sa Izraelom. ⁶³ Da li je potrebno da se upitamo da li osoba koja je angažovana na pitanjima razvoja u Institutu za američko preduzetništvo, a sa druge strane javno kritikuje američkog predsednika Obamu o politici SAD prema Libiji, Egiptu i Bliskom istoku, ili možemo da zaključimo da ovaj institut ima bitnu ulogu na

SAD-a. Prema odluci Pentagona iz učešća na tenderima za poslove obnove bila su isključena preduzeća iz Nemačke, Francuske, Rusije i Kanade, čije su se vlade protivile američkoj vojnoj intervenciji u Iraku. Videti: Nezavisne novine, »EU i Rusija osuđuju odluku SAD o tenderima za obnovu Iraka«, internet, 12.12.2003, http://www.novine.ca/arhiva/2003/12_12_03/svet.html.

Volfovic je ostao upamćen i kao prvi predsednik Svetske banke koji je bio prinuđen da podnese ostavku. Razlog njegove ostavke 2007. godine bila je afera koja je otvorena kada se ispostavilo da je svojoj devojci, koja je bila službenik banke obezbedio premeštaj u Stejt department i veću platu.

Videti: Danas, »Pol Volfovic gubi podršku Vašingtona«, internet, 17.05.2012, http://www.danas.rs/danasrs/svet/globus/pol_volfovic_gubi_podrsku_vasingtona.12.html?news_id=111080

⁶² American Enterprise Institute, »Wolfowitz: Libya, Egypt, Yemen & the US role in the world«, internet, 13.09.2012, <http://www.aei.org/media/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/wolfowitz-libya-egypt-yemen-the-us-role-in-the-world>.

⁶³ Isto.

određivanje interesa, spoljnopolitičkih ciljeva, kao i kreiranje američke spoljne politike?

Osim toga, stručnjaci navedenog instituta zalažu se za sledeća politička uverenja:

- Jedna od stvari za koju su SAD odgovorne je i *dovođenje do demokratskih promena u arapskom regionu* jer je to okruženje bilo glavni razlog za izbijanje međunarodnog terorizma i njegovog izvoza u SAD u vidu događaja od 11. septembra 2001. godine.

- *SAD imaju pravo da upotrebe vojnu silu prilikom promena*, kao što se to desilo u Iraku. Iskustva Japana i Nemačke potvrdili su da demokratija može da uspe uz upotrebu vojne sile u toku okupacije i uklanjanje totalitarnih režima.

- I treće, *Iran se smatra državom koja sponzorise međunarodni terorizam* i navodi se da je neophodno promeniti taj režim da bi se očuvali američki interesi u regionu. Posebna pažnja ovog instituta usmerena je na istraživanja o iranskom nuklearnom programu. Maseh Zarif, istraživač Američkog instituta za preduzetništvo upozoravao je da Iran intenzivno povećava kapacitete i to za oko 20 odsto za proizvodnju slabo-obogaćenog uranijuma. Zarif procenjuje u svojim istraživanjima mogućnosti da Iran napravi nuklearnu bombu, i smatra da je to moguće mnogo ranije nego što se mislilo, kao i da je potrebno oko tri nedelje u jednom postrojenju, do četiri meseca u drugom, da Iran proizvede dovoljno uranijuma za jednu bombu.⁶⁴

Osim proučavanja američke spoljne politike na severu Afrike, Bliskom istoku, Američki institut za preduzetništvo bavi se i ostalim aktuelnim pitanjima u različitim delovima sveta. Tako je ovaj institut nedavno objavio članak *Vreme je za američko diplomatsko vođstvo u Južnokineskom moru*, u

⁶⁴ Videti: Maseh Zarif, »Iran's centrifuge plans would undermine US policy«, American Enterprise Institute, internet 25.10.2013, <https://www.aei.org/publication/irans-centrifuge-plans-would-undermine-us-policy-assumptions>.

Maseh Zarif, »The Iranian nuclear program: Timelines, data, and estimates«, American Enterprise Institute, internet 04.09.2012, <http://www.aei.org/article/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/the-iranian-nuclear-program-timelines-data-and-estimates-version-4>.

Maseh Zarif, »How Close is Iran to a Bomb?«, American Enterprise Institute, internet 06.09.2012, <http://www.aei.org/press/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/how-close-is-iran-to-a-bomb-new-aei-assessment-release>.

kome se navodi da je to jedan od najvažnijih pomorskih puteva, kao i da raspolaže sa ogromnim količinama rezervama gasa i nafte. Kineske vlasti smatraju da veći deo Južnokineskog mora pripada njihovim teritorijalnim vodama, a tokom 2010. godine američki zvaničnici izjavili su da je ova oblast od vitalnih interesa za SAD, i upozorili da kineska vojska povećava svoje prisustvo na nekim ostrvima (Spartli i Paracelska ostrva itd.), jer se oko toga vode teritorijalni sporovi između država na obalama ovog mora. Iako je tokom prošle godine kod Havaja kineska mornarica učestvovala na najvećoj pomorskoj vežbi (RIMPAC) pod komandom SAD-a, nedavno je Kina uputila upozorenje američkoj administraciji da ima pravo da nadgleda teritorijalne vode kod svojih ostrva i vazdušni prostor u Južnom kineskom moru.⁶⁵

Iako ova tema nije predmet našeg istraživanja, nesporno je da Institut za američko preduzetništvo ima značajnu ulogu u formiranju i sprovođenju američke spoljne politike.

Istraživanja i programi koji se sprovode u okviru ovog Instituta, a posebno za region Bliskog istoka i Severne Afrike, potvrđuju visok stepen radikalizacije, naročito posle napada na američke ambasade u Libiji i Egiptu u septembru 2012. godine. U tom napadu naoružanih islamista na konzulat SAD u Bengaziju u Libiji ubijeni su američki ambasador Džej Kristofer Stivens i još trojica američkih funkcionera. Pretpostavlja se da je motiv napada na američku

⁶⁵ Blumental Dan, »Time for US diplomatic leadership in the South China Sea«, American Enterprise Institute - AEI, internet, 21/05/2015, <https://www.aei.org/publication/time-for-us-diplomatic-leadership-in-the-south-china-sea>.

Politika, »Peking ublažava napetost sa SAD, zateže sa Vijetnamom«, internet, 15/06/2014, www.politika.rs/rubrike/Svet/Peking-ublazava-napetost-sa-SAD-zateze-saVijetnamom.lt.html; Kineska mornarica učestvuje u ovim manevrima prvi put posle 1971. godine, kao i pripadnici 23 zemlje, uključujući SAD, V.Britaniju, Holandiju, Francusku, Norvešku i zemlje Pacifika. » ...uvežbavati 25.000 ljudi sa 48 bojnih brodova, šest podmornica i više od 200 borbenih aviona i helikoptera. ...jačanje vojne saradnje Pekinga i Vašingtona događa (se) upravo u vreme kada u Južnokineskom moru raste napetost i sve više se rasplamsava spor oko granica,... U Pekingu tvrde da time pod kineski suverenitet spadaju i Paraselska i Spartli ostrva,... gde ima više od 250 milijardi kubnih metara gasa i 213 milijardi barela nafte, što prevazilazi nalazišta u svim drugim zemljama osim Saudijske Arabije i Venecuele«.

CNN, »China warns U.S. surveillance plane«, internet, 21/05/2015, <http://edition.cnn.com/2015/05/20/politics/south-china-sea-navy-flight/index.html>; Kineska ratna mornarica nekoliko puta je upozorila krajem maja ove godine posadu američkog ratnog aviona P8-Posejdon da napusti prostor koji su nadletali iznad Hanan ostrva i vodama oko njih, a kineski zvaničnici su ponovili da imaju suverenitet nad tim ostrvima.

ambasadu, a kasnije i masovne demonstracije u mnogim zemljama, bio gnev zbog emitovanja antiislamskog američkog filma⁶⁶ na internetu, ali su tada američki zvaničnici saopštili da se možda radi o unapred smišljenom napadu iza koga stoji Al Kaida.

Libijske vlasti su potvrdile da su nekoliko dana posle napada uhapsile četiri lica osumnjičena da su izvršila napad na američki konzulat u Bengaziju, a američki ministar pravde Erik Holder izjavio je da je Federalni istražni biro pokrenuo istragu o smrti četvorice američkih diplomata. Posle toga, američki predsednik Barak Obama naredio je podizanje nivoa bezbednosti u svim američkim diplomatskim misijama.⁶⁷ Međutim, napadi na američku ambasadu u Libiji bili su deo i američke predizborne kampanje 2012. godine. Tako je republikanski kandidat za predsednika Mit Romni u toku predizborne konferencije, osuđujući film napravljen u SAD u kojem se ismeva prorok Muhamed, izjavio da »nikad nije previše rano da se osude napadi na Amerikance i brane američke vrednosti«.⁶⁸ Američki predsednik Barak Obama kritikovao je izjave republikanskog predsedničkog kandidata Mita Romnija o

⁶⁶ CNN, »Protesters dispersed in Cairo; fury over anti-Islam film hits Australia«, internet, 15.09.2012, <http://edition.cnn.com/2012/09/15/world/meast/embassy-attacks-main/index.html>.

⁶⁷ Američka mornarica uputila je dva ratna broda u libijske vode, poslije ubistva ambasadora SAD Kristofera Stivensa u napadu islamskih ekstremista na američki konzulat u Bengaziju. Avion s američkim marincima koji bi trebalo da pronađu ubice ambasadora već je stigao na aerodrom u Tripoliju. CNN javlja da je osim vojnih brodova upućeno i oko 50 marinaca koji će pomoći da se uhvate napadači na konzulat SAD i ubice ambasadora Kristofera Stivensa, a u operaciju će biti uključene i bespilotne letelice. Američke bespilotne letelice takođe će biti uključene u operaciju potrage za počiniocima napada. Prema rečima izvora CNN-a iz vojske SAD, ove letelice će biti deo konkretnijih akcija usmerenih protiv pojedinaca za koje se sunja da su učestvovali u napadima, kao i protiv konkretnih pobunjeničkih ćelija za koje se pretpostavlja da stoje iza napada. Zadatak bespilotnih letelica je da prikupe što više podataka o sumnjivim vojnim centrima, zatim da te podatke proslede libijskim snagama bezbednosti koje bi izvršile napad. Videti: CNN, »Slain ambassador died 'trying to help build a better Libya«, internet, 14.09.2012, http://edition.cnn.com/2012/09/12/world/africa/libya-usambassadorkilledprofile/index.html?iid=article_sidebar; CNN, »Protesters dispersed in Cairo; fury over anti-Islam film hits Australia«, internet, 15.09.2012, <http://edition.cnn.com/2012/09/15/world/meast/embassy-attacks-main/index.html>; Tanjug, »Šire se protesti, ambasade u plamenu«, internet, 14.09.2012, <http://www.tanjug.rs/novosti/59106/sire-se-protesti--ambasade-u-plamenu.htm>.

⁶⁸ Glas Amerike, »Obama kritikovao Romnija zbog Libije«, internet, 13.09.2012, <http://www.glasamerike.net/content/obama-romney-libya/1507529.html>.

napadima na dve diplomatske ispostave na Bliskom istoku, tvrdeći da to pokazuje koliko njegovom rivalu na izborima nedostaje moć rasuđivanja.

Koliko je ugledan ovaj institut i koliko značajno utiče na spoljnu politiku SAD-a, potvrđuje da je njihov stručnjak, Pol Volfovic javno kritikovao američkog predsednika Obamu zbog povlačenja američkih trupa iz Iraka i Avganistana, i to u toku predizborne kampanje u SAD-u, u septembru 2012. godine.⁶⁹ Volfovic je kao zamenik državnog sekretara odbrane SAD-a bio jedan od glavnih arhitekata rata u Iraku, predvođenog Amerikom. On je tom prilikom izjavio da iako su obaveštajni podaci o oružju za masovno uništavanje u Iraku bili pogrešni, što je inače i bio povod za intervenciju, to ne znači da rat nije bio potreban.⁷⁰ Ako se sve to ima u vidu, kao i to da je zbog afere Volfovic bio prinuđen da podnese ostavku na mesto predsednika Svetske banke, posle napada na američke ambasade sredinom septembra 2012. godine u Libiji i Egiptu, ko će prema njegovom mišljenju biti na listi saveznika, a ko na listi neprijatelja SAD-a? Volfovic ističe da SAD treba da podrže većinu u Libiji tako da im se pruži veća mogućnost da se izbore sa ekstremistima koji su pretnja po ceo svet. Međutim, Volfovic je svojom izjavom otvorio mnoga pitanja. Ko su sve ekstremisti koji predstavljaju pretnju za većinu u Libiji, SAD i ceo svet? I još jedno, takođe važno pitanje je – koju vrstu podrške će SAD dati *većini u Libiji* u borbi protiv ekstremista? Da li se ta podrška odnosi na izgradnju institucija, i kojih, i uvođenja određenih neorealističkih i (ili) neoliberalnih vrednosti američke spoljne politike, ili se ta podrška odnosi na vojnu obuku u borbi protiv ekstremista? I, poslednje pitanje – ko su ekstremisti? Ova pitanja su aktuelna i početkom 2015. godine, a nadamo se da će se pokrenuti neka nova istraživanja, jer prevazilaze okvire ove doktorske disertacije.

Osim Instituta za američko preduzetništvo, u SAD-u deluju mnogi drugi instituti i centri. Kao jedan od centara koji zbog svojih oblasti istraživanja,

⁶⁹ American Enterprise Institute, »Wolfowitz: Libya, Egypt, Yemen & the US role in the world«, internet, 13.09.2012, <http://www.aei.org/media/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/wolfowitz-libya-egypt-yemen-the-us-role-in-the-world>.

⁷⁰ Glas Amerike, »Pol Volfovic u Iraku«, internet, 01.02.2004, <http://www.glasamerike.net/content/a-34-a-2004-02-01-9-1-86871322/747093.html>.

mnogobrojnih programa i projekata koje sprovodi, već pedeset godina bitno utiče na realizaciju i sprovođenje američke spoljne politike, izdvajamo Centar za strateške i međunarodne studije SAD-a.

Centar za strateške i međunarodne studije SAD-a

Centar za strateške i međunarodne studije - CSIS (*Center for Strategic and International Studies*), ove godine obeležava 50 godina postojanja, a osnovali su američki admiral A.Burk (*Arleigh Burke*) i Dejvid Abšajer (*David Abshire*) 1962. godine, na Univerzitetu Džordžtaun u Vašingtonu, SAD, sa ciljem da predlaže rešenja za različita pitanja savremene američke spoljne politike i nacionalne bezbednosti. CSIS deluje od 1987. godine kao neprofitna organizacija sa ciljem da pruže rešenja za američku spoljnu politiku, i od svog

osnivanja sporovodili su mnogobrojne programe i projekte iz veoma različitih oblasti istraživanja. Njihova istraživanja su globalna, jer obuhvataju američki, afrički, azijski kontinent, Bliski istok i Evropu, a posebna pažnja je posvećena Rusiji.

*Oblasti istraživanja američkog Centra za strateške i međunarodne studije - CSIS su sledeće:*⁷¹

(a) odbrana i bezbednost - u okviru kojih se razmatraju unutrašnja i međunarodna bezbednost, vojna strategija, terorizam, i nuklearno naoružanje;

(b) ekonomski razvoj - smanjenje rizika od katastrofa, hrana i voda, svetski razvoj;

(c) upravljanje - koje ima za cilj unapređenje pitanja kojima se podstiče dobro upravljanje između privatnog i javnog sektora, a suzbija korupcija,

(d) energija i klimatske promene - oblasti su: alternativna energija, tržišni trendovi, klimatske promene i bezbednost, analize u regionima, i dr.,

(e) globalni trendovi i predviđanja - sa posebnim proučavanjem demografije i medija, i davanjem globalne strategije o različitim globalnim pitanjima, a posebno onih koji se odnose na tehnologiju, resurse i obrazovanje;

(f) globalno zdravlje - oblasti su: voda i hrana, virus HIV-a i sida, politika zdravlja u svetu, sa ciljem da se kreira strategija za američku spoljnu politiku, kao i diplomatija zdravlju svetu, sa ciljem da se vode strateški razgovori o ovim pitanjima sa Brazilom, Rusijom, Indijom, Kinom i Južnom Afrikom.

(g) ljudska prava - istražuje se kako zloupotreba ljudskih prava može da utiče na stabilnost i bezbednost država,

(h) tehnologija - bave se proučavanjem svemira i uticajem tehnoloških promena na bezbednost, sa ciljem očuvanja američkih vrednosti koje se odnose na privatnost i lične slobode;

(i) trgovina i privreda - istražuju odnos globalizovane, svetske ekonomije na bezbednost, usled sve veće ekonomske integracije i međuzavisnosti.

⁷¹ Videti: CSIS, internet, 20.08.2014, <http://csis.org/topics>.

U okviru navedenih predmeta istraživanja, sprovedeni su i sprovode se raznovrsni, takođe mnogobrojni programi i projekti – od onih koji se odnose na politike upravljanja vodnim resursima, do programa i projekata u oblasti bezbednosti i sprečavanja terorizma.

Među mnogobrojnim, izdvojicemo nekoliko veoma važnih programa za naše proučavanje u ovoj doktorskoj disertaciji koji se sprovode u CSIS-u. To su: (a) Blisko-istočni program, (b) Afrički program; (c) Globalna bezbednost i geostrategija – Bžežinski odeljenje, i (d) Program *sedam revolucija* koji obuhvata istraživanja sa ciljem utvrđivanja smera promena mnogih procesa u svetskoj politici do 2030. godine.

A. Blisko-istočni program CSIS-a

Ovaj program Centra za strateške i međunarodne studije – CSIS obuhvata sva pitanja američke spoljne politike prema regionu Bliskog istoka, ali i prema regionu severne Afrike, dok je posebna pažnja usmerena razvoj mogućnosti za rešavanje postojećih i ukazivanje na nove, tek nastajuće probleme. Program CSIS-a za Bliski istok (i severnu Afriku) ima umerenije ciljeve, kooperativne praktične prirode, koji se u potpunosti razlikuju od prethodne institucije.

Najvažniji ciljevi program CSIS-a za Bliski istok (i severnu Afriku) su sledeći:

a) Fokusiranje na glavne države u regionu putem istraživanja, kao što su region severne Afrike, Egipat, Iran, Irak, Izrael/Palestina, Turska,

b) Stvaranje akademskog partnerstva između SAD i regiona, kako bi se podržalo stvaranje potrebnih demokratskih promena, i

c) Upoznavanje i razumevanje političkih i društvenih promena na Bliskom istoku. Otkrivanje uticaja informacionih tehnologija, telekomunikacija, demografije, obrazovanja stanovništva, kao i uticaja medija na te promene.⁷²

U okviru Blisko-istočnog i programa za severnu Afriku CSIS-a, sprovode se mnogobrojni projekti i istraživanja koji značajno utiču na kreiranje i sprovođenje američke spoljne politike, među kojima izdvajamo u ovom delu rada:

Bezbednosni izazovi u zemljama Magreba - istražuje se bezbednosna dinamika u zemljama Magreba, a posebno u Maroku, Alžiru, Libiji i Tunisu, kao i njihove posledice po američku spoljnu politiku. Stručnjaci CSIS-a kao bezbednosne izazove u ovom region posle 2010. godine navode sledeće: pretnja od terorističkih napada, nestabilnost nekih zemalja, učešće islamskih pokreta u vlasti, itd. U oblasti Sahare postoje pretnje od terorističkih napada, gde se neki radikalni islamski pokreti pridružuju terorističkoj organizaciji Al Kaide. Nestabilnost je najviše izražena u Libiji koja je danas zemlja podeljena građanskim ratom, a ta nestabilnost se preliva i na susedne zemlje. Takođe, članovi nekih islamskih pokreta učestvovali su u vlasti. Na primer, bivši predsednik Egipta, Muhamed Morsi pobedio je na predsedničkim izborima 2012. godine, iako je iz islamskog pokreta Muslimanska braća. Slično je bilo i u Maroku i Tunisu, gde su politički islamisti dobili na izborima. Stručnjaci CSIS-a ističu da zemlje Magreba sada imaju značajnu ulogu u novim regionalnim savezima.⁷³

Verski radikalizam posle arapskog proleća - ovaj projekat iz decembra 2014. godine ukazuje da su mnogi smatrali da će posle arapskog proleća

⁷² U ovoj studiji CSIS-a razmatra se uticaj obrazovanja na stanovništvo i društvo. Autori smatraju da obrazovanje pozitivno utiče na pojedince jer im omogućava individualnu sigurnost, ali i na državu jer podstiče produktivnost. Videti više: CSIS, »The Education Imperative«, internet, 16/09/2011, <http://csis.org/publication/middle-east-notes-and-comment-education-imperative>.

⁷³ Malka Halim, »Maghreb Rising: Competition and Realignment«, in: Alterman Jon B (ed.), »Rocky Harbors - Taking Stock of the Middle East in 2015«, CSIS, internet, 17/01/2015, http://csis.org/files/publication/150403_Malka_RockyHarbors_chapter7_0.pdf, p. 58-60.

vrednosti liberalne demokratije biti prihvaćene u mnogim zemljama severne Afrike, ali da su veliku prednost ostvarile radikalne grupe i pokreti. Na primer, predstavnik pokreta Muslimanska braća pobedio je na predsedničkim izborima u Egiptu 2012, a u Tunisu marginalizovana grupa džihadista i salafita dobila je veću podršku. Stručnjaci CSIS-a upozorili su da će se sukobi nastaviti sve dok traje polet verskog radikalizma na severu Afrike i Bliskom istoku. U okviru ovog projekta stručnjaci CSIS-a proučavali su izmenjenu geopolitičku sliku, pobunu džihadista i salafita, ali i suprotstavljanje ekstremizmu u Tunisu, traganje za stabilnošću u Egiptu i drugo.

U istraživanju *Izmenjena geopolitička slika* regiona severne Afrike i Bliskog istoka, Džon Alterman ekspert američkog CSIS-a, daje strategiju pomoću koje su verske radikalne grupe tokom arapskog proleća pobedile policijske i bezbednosne snage u mnogim zemljama tog regiona, što je omogućilo jačanje verskih radikalnih pokreta.⁷⁴

Egipat u tranziciji – cilj ovog projekta bio je proučavanje regionalnih demonstracija koje su počele u januaru 2011. godine, prvih parlamentarnih izbora i političke tranzicije u Egiptu kao i spoljne politike Sjedinjenih američkih država. U okviru projekta obavlja se kontinuirano analiziranje političke tranzicije u Egiptu, i na osnovu toga daju se korisne analize i preporuke američkoj spoljnoj politici. Posebna pažnja posvećena je proučavanju političkih promena u Egiptu i posledica na američko-egipatske bilateralne odnose. U januaru 2011. godine došlo je do ustanaka u severnoj Africi i na Bliskom istoku, koji su nazivani *arapsko proleće*. Nakon ustanka i demonstracija u Egiptu održani su predsednički izbori u junu 2012. godine na kojima je pobedio Muhamed Morsi, kandidat islamskog pokreta Muslimanske braće, koji je tada postao novi

⁷⁴ Alterman Jon B, »The Changing Geopolitical Landscape«, in: »Religious Radicalism after the Arab Uprisings (2014)«, CSIS, internet, 17/01/2015, http://csis.org/files/publication/Chapter1_Alterman_ReligiousRadicalism.pdf.
[The Education Imperative](#)

predsednik Egipta.⁷⁵ M.Morsi bio je prvi demokratski izabran predsednik, a nakon njegove pobeđe na predsedničkim izborima, Bela kuća SAD-a je izdala zvanično saopštenje u kome se kaže da: »njegova pobeđa predstavlja prekretnicu u tranziciji Egipta ka demokratiji«. ⁷⁶

Osim predsedničkih, u Egiptu su tokom 2012. godine održani i stranački izbori. Bivši predsednik egipatske skupštine Muhamed Sad El-Katatni izabran je u oktobru te godine za novog predsednika vladajuće egipatske Stranke slobode i pravde čiji je osnivač pokret Muslimanska braća. Nekada zabranjeni pokret Muslimanska braća postao je najsnažnija politička snaga u Egiptu nakon narodne pobune u 2011. ⁷⁷

⁷⁵ BBC, »Egypt election results: Your views«, internet, 24/06/2012, www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18576053. Prema zvaničnim podacima egipatske izborne komisije, Morsi je osvojio 51,7, a njegov protivkandidat i zadnji premijer svrgnutog predsednika Hosnija Mubaraka, Ahmed Šafik 48,3 odsto glasova. Više hiljada pristalica Muslimanske Braće proslavili su pobeđu svog kandidata Mohameda na trgu Tahrir u Kairu, ali i Palestinci u Gazi, uzvicima radosti i vatrometom. Pobeđa kandidata Muslimanskog bratstva *istorijski je trenutak* za ceo region, rekao je Frans presu predstavnik palestinskog Hamasa. Iako nije najharizmatičnija figura Muslimanske Braće, on ima organizacionu moć, a platforma ove grupe obećava reformu korumpiranih institucija, postavljanje države na islamske osnove i veće sprovođenje islamskog zakona. Posle izbora koji su održani 16. i 17. juna 2012, oba predsednička kandidata, Muhamed Mursi i Ahmed Šafik proglasili pobeđu i tako podigli su buru širom Egipta.

Posle svrgavanja Hosnija Mubaraka, u Egiptu je upravljao Vojni savet koji je optiživao islamiste da izazivaju tenzije i upozoravao da će se obračunati sa svakom grupom koja nasiljem bude izražavala nezadovoljstvo izbornim rezultatom. Vojska je obećala da će predati vlast do 1. jula. Morsi je veliku podršku dobio delom jer su građani smatrali da je njegov izbor najbolji način da se zemlja konačno oslobodi starog režima, dok su drugi videli Šafika kao najboljeg kandidata u borbi protiv islamista i za uspostavljanje stabilnosti u zemlji. U Egiptu živi 82 miliona stanovnika, od kojih su 90 odsto muslimani, a 10 odsto hrišćani. Egipat je bio monarhija do 1952. godine kada je izvršen vojni puč i od tada su četiri egipatska predsednika pozdravila vojnu vlast. Bivši predsednik Hosni Mubarak vladao je Egiptom 30 godina i bio je prisiljen da ode sa vlasti posle izbijanja ustanka u okviru *arapskog proleća*.

⁷⁶ BBC, »Egypt's president-elect Mursi begins work on government«, internet, 25/06/2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18576053>. Svrgnuti egipatski predsednik, M.Morsi osuđen je na smrtnu kaznu zato što je pobeđao iz zatvora tokom pobune 2011, kada je zbačen tadašnji predsednik Hosni Mubarak. Morsi je bio na vlasti u Egiptu od leta 2012, do leta 2013. godine. Morsi je tada svrgnut pučem, a na njegovo mesto je došao Abdel Fatah el Sisi.

⁷⁷ Isto, Za pobeđu Muhameda El-Katanija glasao je 581 delegat dok je njegov glavni suparnik Isam El-Arian osvojio 283 glasa, javlja AP. Katatni je zamenio Mohameda Morsija koji je podneo ostavku na tu funkciju kada je izabran za predsednika Egipta u junu 2012. godine.

Međutim, tokom 2013. godine vojska je svrgnula egipatskog predsednika Morsija nakon velikih uličnih protesta protiv njegove vlasti i Muslimanskog bratstva, a u maju 2015. godine Morsi je osuđen na smrtnu kaznu.⁷⁸

Do ovih promena doveli su različiti izazovi, a najveću ulogu ima razvoj *koncepta političkog islama* u Egiptu. Iako taj koncept ima više različitih shvatanja, sada su po prvi put imali snagu da sprovedu i političke promene.

Na osnovu ovog projekta izrađen je izveštaj *Egipat u tranziciji - uvidi i opcije po američku spoljnu politiku* gde su date konkretne preporuke američkoj spoljnoj politici. Naime, u tom izveštaju su date smernice za bilateralne odnose SAD-a i Egipta, koje obuhvataju: (a) regionalnu politiku na Bliskom istoku, (b) unutrašnju politiku u Egiptu, (c) privredu, i (d) vojne odnose, a u okviru svake oblasti date su konkretne mere koje bi američka spoljna politika mogla da preduzme. U izveštaju se kaže da »pošto je došlo do demokratskog razvoja u Egiptu, SAD treba da se angažuju u višegodišnjim, multilateralnim naporima da se taj razvoj ostvari. ...Za SAD očuvanje egipatsko-izraelskog mirovnog sporazuma je »nešto što se mora imati« u bilateralnim američko-egipatskim odnosima«. ⁷⁹ Stručnjaci Programa za Bliski istok CSIS-a su saglasni da strategija u spoljnopolitičkim odnosima SAD i Egipta treba da predvidi i sledeće promene do kojih će doći, kao i da SAD treba da ima značajnu ulogu u razvoj Egipta, pre svega u razvoj demokratskog procesa, trgovinu, obrazovanje, kao i u vojsku i obuku.

U projektima *Menjanje Zaliva* i *Projekat o bezbednosti u Zalivu* - Pod zemljama Zaliva u projektima se podrazumevaju sledeće zemlje: Ujedinjeni arapski emirati, Saudijska Arabija, Katar, Oman, Kuvajt, Irak i Iran. Bliskoistočni program CSIS-a ima za cilj da:

⁷⁸ BBC, »Egypt's Mohammed Morsi«, internet, 21/04/2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18371427>.

⁷⁹ Videti više: Alterman Jon B, »Egypt in Transition: Insights and Options for U.S. Policy (2012)«, CSIS Report, internet, 10.08.2012, /<http://csis.org/publication/egypt-transition-insights-and-options-us-policy>, http://csis.org/files/publication/120117_Egypt_Transition.pdf.

(a) Ocenjuje različite strategije Sjedinjenih američkih država koje se mogu primeniti sa ciljem očuvanja spoljno-političkih i bezbednosnih interesa SAD-a u Zalivu,

(b) Procenjuje moguće pretnje u regionu Zaliva,

(c) Procenjuje moguće pretnje po bilateralne odnose zemalja u Zalivu sa SAD-om,

(d) Analiziranje uticaja konstatno visoke cene nafte na zemlje u Zalivu, na SAD, kao i na svetsku politiku.

Blisko-istočni program CSIS-a organizovao je sastanak tokom 2010. godine u Ujedinjenim arapskim emiratima i Saudi Arabiji na kome su učestvovali američki zvaničnici iz oblasti bezbednosti i visoki zvaničnici iz tih zemalja. Osim toga, u okviru ovog projekta još od 2007. *izrađuju se analitički izveštaji koji imaju za cilj da informišu one koji donose odluke u američkoj spoljnoj politici, regionalne eksperte, naučnike i poslovne ljude o različitim pitanjima u ovom regionu, kao što su: islamski pokreti u politici, rat protiv terorizma, nafta – energent od strateške važnosti za Zaliv, demokratizacija, civilno društvo, slobodno tržište, i dr.*⁸⁰

- *Projekti koji se odnose spoljnu politiku SAD-a prema Turskoj, Rusiji i Iranu* - mnogobrojni projekti predstavljaju sveobuhvatne procene geostrateških posledica koje su nastale zbog razvoja odnosa između ove tri zemlje, i posebno posledica po SAD.

U okviru Blisko-istočnog programa CSIS-a postoji i poseban program koji se bavi Iranom, postoje mnogobrojna istraživanja u okviru već postojećih programa i projekata. Stručnjaci CSIS-a smatraju da se mnogo čini da se spreči da Iran razvije nuklearno naoružanje, što koje predstavlja pretnju za region Bliskog istoka. Osim toga, takva nastojanja Irana podstiču i susedne zemlje da i one razviju svoje nuklearno naoružanje. Eksperti ovog Centra za strateške i međunarodne studije – CSIS, u okviru ovog projekta objavili su nekoliko istraživanja i publikacije koje ćemo razmotriti u ovom delu rada.

⁸⁰ Videti: CSIS, »Gulf Analysis Papers«, internet, 12.10.2012, <http://csis.org/program/gulf-analysis-papers>.

Kaleidoskop Zaliva - odgovori na izazov Irana je istraživanje Džona Altermana u kome on nastoji da odredi ključne subjekte koji mogu dovesti do uspeha ili do neuspeha na izazove Irana, što bi se dogodilo ako Iran ne odustane od pravljenja nuklearnog naoružanja.

Alterman razmatra primenu različitih spoljno-političkih sredstava SAD-a prema Iranu, od angažovanja, sprečavanja do zastrašivanja, a posebno su proučavani mogući odgovori nekoliko ključnih subjekata kao što su Izrael, Turska, Kina, Indija i Rusija, Iran, i njemu susedne zemlje u Zalivskom regionu.⁸¹ Proučavanje i shvatanje mogućih ishoda i načini njihovih ostvarivanja mogli bi da spreče da se dogode najnepovoljniji ishodi zato što akcija bilo kog subjekta utiče na ostale zemlje u Zalivskom regionu, kao i na spoljnu politiku SAD-a.

Kao rezultat ovog projekta je i knjiga Entoni Kordesmana i Adama Sajca *Iransko oružje za masovno uništenje* u kojoj razmatraju sadašnje i moguće sposobnosti Irana za vođenje konvencionalnog i asimetričnog rata, kao i različite mogućnosti u suočavanju sa Iranom kao nuklearnom silom. Autori su se takođe iscrpno bavili pitanjem da li nam uskoro pretila trka u nuklearnom naoružanju na Bliskom istoku, kao i koliko su dosadašnje ambicije za nuklearnim naoružanjem Irana uticale na bezbednost i spoljnu politiku Sjedinjenih Američkih Država. Osim toga, autori su proučavali dosadašnja kontinuirana nastojanja Irana da spreči širenje demokratije u regionu.⁸²

I pomenućemo samo još jedno istraživanje CSIS-a koje je objavljeno početkom novembra 2012. godine, *Iran i vojna ravnoteža u Zalivu*. Ovo

⁸¹ Alterman Jon B., »Gulf Kaleidoscope - Reflections on the Iranian Challenge (2012)«, CSIS, ISBN 978-0-89206-712-1, internet, 12.10.2012, <http://csis.org/publication/gulf-kaleidoscope>.

⁸² Cordesman Anthony H, Seitz Adam, »Iranian Weapons of Mass Destruction«, CSIS - Praeger Publishers, ISBN 978-0-313-38088-4, 2009. U knjizi autori proučavaju kapacitete Irana za vođenje konvencionalnog i asimetričnog rata, kao i moguće posledice ukoliko Iran izvede napade nuklearnim, hemijskim ili biološkim naoružanjem.

istraživanje predstavlja skup najnovijih informacija i analiza o spremnosti Irana na vođenje konvencionalnog i asimetričnog rata i upotrebu nuklearnog naoružanja, što je dovelo do porasta tenzija u Zalivskom regionu.

U prvom delu istraživanja proučava se mogućnost konvencionalnog i asimetričnog rata, a posebno spremnost iranskih odbrambenih snaga. Drugi deo je posvećen istraživanju nekonvencionalnih sposobnosti Irana, kao što su balističke rakete i nuklearno naoružanje, gde je prikazan istorijat razvoja nuklearnog programa u Iranu, kao i mogući odgovori SAD i Izraela na nuklearne napade. Na osnovu prikazanih podataka, stručnjaci CSIS-a upozoravaju na kontinuirani rastući trend u razvoju nuklearnog naoružanja u Iranu.

Stručnjaci CSIS-a smatraju da Iran ima sposobne vojne snage, ali da domet njihovog naoružanja nije dovoljan da prete drugim silama koje su udaljene od njihovih obala nekoliko stotina kilometara.⁸³

B. Afrički program CSIS-a

Afrički program Centra za strateške i međunarodne studije - CSIS sprovodi istraživanja i analize o različitim, mnogobrojnim spoljno-političkim pitanjima SAD-a prema Africi. Ciljevi ovog programa su sledeći:

- a) Da sprovodi kontinuirana i detaljna istraživanja o aktuelnim spoljno-političkim pitanjima SAD-a prema afričkim zemljama,
- b) Da o rezultatima istraživanja blagovremeno podnosi izveštaje Kongresu i ostalim zvaničnicima koji donose odluke u SAD-u, da bi oni mogli da raspravljaju o aktuelnim spoljno-političkim pitanjima na osnovu datih rezultata istraživanja, i

⁸³ CSIS, »Iran and the Gulf Military Balance«, internet, 01.11.2012, http://csis.org/files/publication/120221_Iran_Gulf_MilBal_ConvAsym.pdf, http://csis.org/files/publication/120222_Iran_Gulf_Mil_Bal_II_WMD.pdf.

Videti: CSIS, »U.S. and Iranian Strategic Competition: Sanctions, Energy, Arms Control, and Regime Change«, internet, 25.10.2012, http://csis.org/files/publication/120124_Iran_Sanctions.pdf.

c) Da redefinišu postojeća ili definišu nova spoljno-politička pitanja SAD-a u odnosu na Afriku, kao i da zvaničnicima koji donose odluke u SAD-u ponude preporuke i smernice koje su blagovremene, nepristrasne i pragmatične.

Na osnovu navednih ciljeva, Afrički program CSIS-a ima širok obim predmeta istraživanja koji obuhvataju definisanje američkih interesa na afričkom kontinentu. U okviru ovog programa CSIS-a sprovode se mnogobrojni projekti i istraživanja koji utiču na kreiranje i sprovođenje američke spoljne politike, kao što su: *Spoljna politika SAD prema Africi*, *Afrički izbori*, *Bezbednosna pitanja u Africi*, *Investiranje u Afriku*, *Afrika i zdravlje u svetu* i mnogi drugi projekti. Navedene projekte ćemo detaljnije razmatrati u delu rada koji se odnosi na zajedničke interese SAD-a i islamskih pokreta u Africi.

C. Globalna bezbednost i geostrategija - Bžežinski odeljenje CSIS-a

Program globalna bezbednost i geostrategija - Bžežinski odeljenje dobio je naziv po istaknutom stručnjaku Zbignjev Bžežinskom koji je ostavio velik doprinos u razvoju ovog programa dok su predmeti njegovog istraživanja bili svetska politika i geostrategija. Osim istraživanja, Bžežinski se držao predavanja i napisao je značajne radove, među kojima je najpoznatija *Velika šahovska tabla*, delo koje je nastalo krajem '90-ih godina XX veka, i koje je prevedeno na mnoge strane jezike. U navedenom delu, Bžežinski istražuje politike velikih sila, od Rimskog i kineskog carstva, Mongolskog carstva na čelu sa Džingis kanom, a u Evropi istraživao je od XV veka razvoj i jačanje, zenit i pad velikih sila kao što su Španija, Francuska, i Velika Britanija. Bžežinski je smatrao da su Sjedinjene američke države *hegemonija novog tipa*, jer su »...prostor i prodornost sadašnje američke globalne sile jedinstveni. Ne samo

što Sjedinjene države kontrolišu sva mora i okeane, već je ona razvila i odgovarajuće vojne sposobnosti za amfibijsku kontrolu obala što joj omogućuje da svoju silu projektuje i duboko u kopno na politički značajan način.⁸⁴

Globalna bezbednost i geostrategija - Bžežinski odeljenje u Centru za strateške i međunarodne studije - CSIS ima cilj da razjasni i objašnjava mnoga pitanja iz oblasti geostrategije, međunarodne bezbednosti i svetske politike. Alterman, istaknuti istraživač ovog odeljenja CSIS-a proširio je predmete istraživanja na Bliski istok. U jednom do svojih novijih istraživanja Alterman je ukazao na porast energetske razmene između Bliskog istoka i azijskih zemalja, kao i na povećanje spoljno-političkih interesa NR Kine za Bliskoistočni region. Tokom pedeset godina postojanja CSIS-a, u ovom program vođena su raznovrsna istraživanja o mnogim pitanjima geostrategije i svetske politike. Najnovija istraživanja usmerena su na promene u arapskom svetu, na predsedničke izbore u SAD, kao i na forum o bezbednosti u svetu koji je održan u aprilu 2012. godine, sa posebnom pažnjom usmerenom na američku spoljnu politiku prema Turskoj, Iranu i Rusiji.⁸⁵

Veoma je interesantan izveštaj iz *2012 - Globalne prognoze - rizici, mogućnosti i nova administracija* programa *Globalna bezbednost i geostrategija - Bžežinski odeljenje CSIS-a* u kome se razmatraju mnoga pitanja sa aspekta američke spoljne politike, kao što su: odbrana i bezbednost, nuklearno naoružanje, terorizam, upravljanje, političke promene, ekonomski razvoj i obnova, bezbednost i klimatske promene, energenti, hrana i voda, ljudska prava, zdravlje u svetu, tehnologija promene i naučne prognoze, i drugo. Istraživanjem su obuhvaćeni mnogi kontinenti - američki, azijski, evropski i afrički, a posebna pažnja usmerena je na Bliski istok, Zalivske i zemlje Severne Afrike, Pakistan, Rusiju i zemlje Evroazije, kao i Pakistan, Iran, Irak i Japan.

⁸⁴ Bžežinski Zbignjev, »Velika šahovska tabla«, CID-Romanov, Podgorica-B.Luka, 2001, str. 14-25.

⁸⁵ CSIS, »Global Security Forum 2012: Turkey-Iran-Russia: Dynamics Old and New«, internet, 11.04.2012, <http://csis.org/event/global-security-forum-2012-turkey-iran-russia-dynamics-old-and-new>.

Deo ovog obuhvatnog i po predmetu i prema mestu istraživanja je izveštaj *Arapske promene tek nastaju*, koji proučava promene u arapskom svetu od početka 2011. godine. Stručnjaci ovog programa CSIS-a smatraju da te godine nije moglo da se pretpostavi da jednomesečni protesti u Tunisu mogu da sruše predsednika bin Alija, koji je bio na vlasti 23 godine. Takođe, potpuno je bilo nerazumljivo da se ti protesti sledećeg meseca *preliju* u Egipat, gde je posle dvadesetak dana protesta došlo do pada predsednika Hosnija Mubaraka, posle 29 godina vladavine ovom zemljom. Uskoro su protesti izbili u Libiji, Bahreinu, Jemenu i Siriji, a samo nakon nekoliko meseci i političke promene u tim zemljama.

Potrebno je ukazati na značaj još jednog izveštaja CSIS-a, *Izveštaj 2012 - Globalne prognoze - rizici, mogućnosti i nova administracija*⁸⁶ koji je sproveden u okviru programa Globalna bezbednost i geostrategija – Bžežinski odeljenje CSIS-a. Prvo poglavlje ovog izveštaja proučava osnove za bezbednost, kao i ekonomske posledice po nacionalnu bezbednost SAD-a. Mnogi stručnjaci CSIS-a zalažu se da Sjedinjene Američke Države nastave sa federalnim investiranjem da bi se osigurali strateški ciljevi. Osim toga, proučava se uspon Kine i moguće posledice po spoljnu politiku SAD-a. Procenjivanje velikih regionalnih izazova je drugo poglavlje ovog izveštaja u kome se razmatra nekoliko geopolitičkih pitanja koja u budućnosti mogu da utiču na spoljnu politiku SAD-a. To su sledeća pitanja: da li se arapsko proleće može ponoviti, uz istraživanje mogućih posledica političkih promena, u Maroku, Jordanu i Saudijskoj arabiji; zatim to je pitanje jačanja rusko-kineskih međunarodnih odnosa; nemiri u Siriji koji ugrožavaju položaj Turske i u odnosima prema Iranu, i prema Rusiji; proučavanje posledica evropske ekonomske krize, a jedna od posledica prema stručnjacima ovog programa CSIS-a je urušavanje vrednosti liberalizma, i dr. U sledećem poglavlju stručnjaci CSIS-a upozoravaju na nestabilnosti i nastoje da predvide potencijalne krize i američkim zvaničnicima daju predloge da li da se povuku ili da pokušaju da daju rešenja za neka pitanja

⁸⁶ Cohen Craig, Gabel Josiane (eds.), »2012 – Global Forecast – Risk, Opportunity, and the Next Administration« CSIS, internet, 13.10.2012, http://csis.org/files/publication/120405_GF_Final_web-sm.pdf.

kao što su: mogući ekonomski rast u zemljama Afrike; rizik slabljenja autoriteta u Latinskoj Americi; kreiranje spoljne politike SAD-a, a posebno ekonomskih odnosa sa zemljama Azije; cena hrane kao uzrok nestabilnosti u svetu; i druga pitanja.

U okviru ovog izveštaja, stručnjaci CSIS-a ukazuju da je upravljanje nuklearnim naoružanjem jedno od najvećih izazova sa kojima se u današnje vreme suočava bilo koja vlada u svetu. Oni postavljaju jednostavna pitanja, kako građani mogu da koriste tehnološki razvoj za poboljšanje kvaliteta života, umesto pretnje i rizika po njihove živote. Takođe, smatraju da će se mnoge američke administracije suočavati sa pitanjima, kao što su: obim širenja nuklearnog naoružanja; spoljno-politički odnosi sa državama koje možda poseduju nuklearno naoružanje, kao što su Iran ili Severna Koreja; ili biološki rizici koji prete da ugroze bezbednost mnogih zemalja, dok je glavno pitanje ovog dela istraživanja - kako sprečiti napade biološkim oružjem.

Ovaj izveštaj CSIS-a je značajan jer predstavlja razvijanje novog koncepta bezbednosti u kojima su tokom 2012. godine predstavljeni novi izazovi za novu američku administraciju, kao što su: dobijanje energije iz škriljaca što će potpuno promeniti naše razumevanje energetske bezbednosti; kao i istraživanje međuzavisnosti ekonomije i geopolitike u narednom periodu.

D. Program *sedam revolucija* CSIS-a

Program *sedam revolucija* Centra za strateške i međunarodne studije - CSIS pokrenut je 1992. godine, i obuhvata kontinuirana istraživanja kojima pokušavaju da se definišu i analiziraju najvažnije promene u svetskoj politici do 2030. godine. Ciljevi ovog programa su:

- a) Otkrivanje i analiziranje mogućih glavnih problema svetske politike sa kojima će se suočavati donosioci odluka do 2030. godine,
- b) Kontinuirano razvijanje projekta, sa stalnim unošenjem najnovijih podataka i dostupnih tehnologija,
- c) Predstavljanje rezultata istraživanja programa »sedam revolucija« CSIS-a donosiocima odluka, zvaničnicima, naučnicima, menadžerima privatnih kompanija kao i nevladinim organizacijama, i
- d) Podsticanje pomenutih subjekata na strateško razmišljanje o dugoročnim promenama, kao što su porast stanovništva u svetu na 9 milijardi, ili moguće oskudice pitke vode, hrane i energetske sirovina, ili druga pitanja.

U ovom programu navedena pitanja su prikazana u sedam oblasti promena koje su nazvane *revolucijama*,⁸⁷ a to su:

1. Novo upravljanje tj. novi subjekti međunarodnih odnosa - civilna društva, nevladine organizacije i multilaterani odnosi - Ova *revolucija* se već dešava, jer je promenjen međunarodni sistem nakon Vestfalskog mira koji su činile države kao glavni subjekti međunarodnih odnosa. Umesto toga, danas su, glavni subjekti, pored lidera država i nedržavni subjekti, kao što su to nevladine organizacije, korporacije i naučne ustanove, dok multilateralni odnosi imaju primat nad bilateralnim.

2. Bezbednost - Revolucija u oblasti bezbednosti obuhvata nove bezbednosne izazove, kao što su ekološka bezbednost, oružje za masovno uništenje, zdravstvena bezbednost i informatička bezbednost. Stoga se bezbednosna pretnja neće proučavati samo na nivou država, već će se vlade mnogih država suočavati i sa mnogim nedržavnim, tj. transnacionalnim pretnjama kao što su terorizam, trgovina ljudima i narkoticima, korupcija, informatički (sajber) kriminal, ili ugrožavanje zdravlja.

3. Promene u ekonomiji: svetska integracija, novi igrači, dugovi, siromaštvo i nejednakost - Stručnjaci ovog programa smatraju da će se do 2030.

⁸⁷ Aughenbaugh Scott, Meacham Karen »Seven Revolutions«, CSIS, internet, 10.01.2012, <http://csis.org/files/publication/7r-key-developments.pdf>.

godine povećati međusobna ekonomska zavisnost u svetu. Drugo, pojaviće se novi ekonomski igrači, tj. nove rastuće ekonomije u svetu, a to su Brazil, Indija i Kina.

4. Stanovništvo - u mnogim zemljama istražuju se posledice porasta i (ili) opadanja stope prirodnog priraštaja stanovništva, kao i migracija, urbanizacija i starenje do 2030. godine. Ovde su bitna dva problema. Prvo, to je ogroman porast stanovništva koji se poslednjih dvadeset godina dešava u mnogim zemljama u razvoju, koje nemaju političkih ni ekonomskih mogućnosti za veoma visoku stopu prirodnog priraštaja. Prema Beriju Bazanu te države su slabe i nestabilne, tj. države Trećeg sveta,⁸⁸ jer imaju neizgrađene ili slabo izgrađene političke i ekonomske sisteme, slabe i nestabilne vlade. Osim toga, mnoge nerazvijene zemlje suočavaju se sa oskudicom pitke vode i hrane, niskom stopom obrazovanja, i nepostojanjem radnih mesta za sve veći broj stanovništva. Nasuprot tome, u mnogim visoko razvijenim zemljama javljaju se drugačiji problem, kao što su opadanje stope prirodnog priraštaja, promene migracije i porast starije populacije.

5. Upravljanje resursima: hrana, voda, energenti i klima - ova *revolucija* nastoji da pruži odgovore američkim zvaničnicima kako da se suoče sa klimatskim promenama i promenama u korišćenju vodnih resursa, energenata i hrane. U ovom delu istraživanja aktuelna pitanja su - ako se procenjuje da će do sredine ovog veka biti oko 9,3 milijardi svetskog stanovništva, koje su granice održivog razvoja, i koji strateški resursi (voda, hrana, energenti, i dr.) su potrebni za njihov opstanak i razvoj? Stručnjaci ovog programa CSIS-a smatraju da će zavisiti geopolitika, stabilnost i sigurnost međunarodnog sistema, i ekonomski razvoj u svetu od načina na koji lideri odgovore na izazove upravljanja tim resursima.

⁸⁸ Barry Bazan, »People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era«, Pearson Education Ltd, ISBN 0-7450-0719-8, 1991, p. 96-98: Autor smatra da je dekolonizacija u nekim zemljama Trećeg sveta jedan od uzroka što su neke države slabe i nestabilne. »Proces dekolonizacije stvorio je veliki broj novih teritorijalnih država po ugledu na Evropu. Ali, u većini slučajeva nisu razmatrani postojeća kulturna i etnička pripadnost, niti su u skladu sa tome stvarani novi narodi. ...Politička zaostavština većine vlada u državama Trećeg sveta bile su države bez naroda, ili još gore od toga, jedna država sa više naroda. Takva politička zaostavština, pored postojanja društava koja nisu odgovarala na zahteve kompleksnih ekonomskih i političkih odnosa, uveliko definišu problem slabih država Trećeg sveta«.

6. Tehnološka revolucija - proučava na koji način će razvoj novih tehnologija kao što su biotehnologija, nanotehnologija, informatika i robotika, uticati na američku politiku. Osim toga, postoje brojne promene kod dosadašnjih tehnologija. Danas već koristimo brojne tehnološke uređaje koji su sve manji i operativniji, a imaju ogromnu primenu u svim aspektima našeg života. Na primer, računari, internet, intranet, mobilni telefoni koji imaju operativne sisteme računara i preko kojih se mogu obavljati mnogi kancelarijski poslovi, satelitski telefoni, GPS uređaji za određivanje pozicije korisnika tj. za navigaciju vozila drumskog saobraćaja ali i nove generacije »ručnih gps uređaja« koje se koriste i za sportske aktivnosti,⁸⁹ PDA uređaji,⁹⁰ i drugo. Uporedo sa većom primenom novih tehnologija, smatra se da će mnoge vlade biti suočene sa mnogim etičkim pitanjima, pitanjima zaštite privatnosti, kao i pronalaženja novih načina da se izbegnu pretnje i prilagode novim mogućnostima.

7. Obrazovanje, komunikacije i informisanje – odnosi se na sve veću razmenu znanja, ideja i informacija u budućnosti. Nove revolucije u ovoj oblasti znače da najbolji student i poslovni ljudi u svetu nisu više ograničeni ni geografski, ni stepenom razvoja svoje zemlje. Osim toga, u ovom delu proučava

⁸⁹ *Globalni pozicioni sistem (Global Positioning System - GPS)* je za sada zvanično jedini potpuno funkcionalan sistem za određivanje pozicije korisnika *na bilo kojoj tački na planeti*. Korišćenjem konstelacije od dvadeset i četiri satelita koji emituju specijalno kodirane radio signale, a koje korisnik može da obradi pomoću GPS prijemnika proračunava se njegova tačna pozicija u koordinatnom sistemu geografske dužine, širine i nadmorske visine. Pored proračunavanja pozicije, moguće je dobiti i informaciju o brzini kretanja nosioca prijemnika. Videti: gps uređaje Prestigio GeoVision 350, Leadtek 9559X, Vivax GPS 350 VIA, a posebno Canyon CNS GPS2, internet, 17.10.2012, <http://www.gpsuredjaji.com/Testovi/Rucni-GPS/Canyon-CNS-GPS2.html>; <http://www.telfon.net/Gps>.

⁹⁰ PDA uređaji omogućavaju sve načine bežične komunikacije koji vam danas mogu pasti na pamet: GSM (GPRS), bežični 802.11b, Bluetooth, IrDA,... Na primer, PDA uređaj HP iPAQ-om h6340 – je »ručni računar baziran na Microsoft-ovom PocketPC operativnom sistemu,... (Uređaj ima) IrDA port, te klasično ležište za klasični stylus (olovka kojom se piše po touchscreen-u). Na desnoj strani su dvije tipke za kontrolu jačine zvuka, Secure Digital slot za proširenja (SDIO kompatibilan) i tipka za pozivanje komunikacijskog panela na kojem se podešavaju parametri wireless-a, Bluetooth-a i GSM-a. Leva strana krije priključak za slušalice na koji se priključuje isporučeni handsfree set, ali i stereo slušalice, pošto je h6340 moguće koristiti i kao MP3 player. Ispod je i tipka za uključivanje diktafon funkcije, poznato svojstvo gotovo svih iPAQ-a. ... a do kraja godine će na evropskom tržištu biti dostupan h6340 sa već ugrađenom kamerom. Donja strana sadrži multifunkcionalni konektor koji služi za povezivanje isporučenog USB postolja za spajanje i sinhronizaciju sa desktop računarom,...«; internet, 17.10.2012, www.telfon.net/pda/hp_ipaq_h6340.php; Videti tehničke mogućnost još nekih PDA uređaja: www.telfon.net/pda.

se porast prikupljanja informacija, njihova dostupnost i stepen uticaja na privatnost ljudi. Smatra se da mnogi ljudi širom sveta, svakodnevno, putem komunikacione tehnologije, saznaju za nove ideje i inovacije.

Na osnovu delimično prikazanih predmeta, programa i projekata istraživanja američkog Centra za strateške i međunarodne studije – CSIS, može se lako zaključiti da ova ustanova ima ogroman uticaj na kreiranje i vođenje američke spoljne politike. Međutim, Centar koji ima najviše uticaja na kreiranje američkih odluka jeste Vašingtonski Institut za bliskoistočnu politiku, koji za razliku od drugih centara usmerava svoj rad isključivo na praćenje dešavanja na Bliskom istoku i u arapskom svetu.

Vašingtonski Institut za bliskoistočnu politiku

Vašingtonski Institut za Bliskoistočnu politiku (*The Washington Institute for Near East Policy*), za razliku od drugih centara usmerava svoj rad isključivo na praćenje dešavanja na Bliskom istoku i u arapskom svetu. Jedna od najvažnijih aktivnosti ovog centra jeste izrada predsedničke studije koja se

objavljuje svake četiri godine uz predsedničke izbore. Ovaj dokument ima za cilj da pruži potrebne smernice i uputstva novoj administraciji na koja pitanja da se fokusiraju, u sledeće četiri godine.

Smernice američkoj administraciji pružaju se za region Severne Afrike, Egipat, Liban, Iran, Irak, Jordan, Palestinu, i dr. Vašingtonski Institut za Bliskoistočnu politiku proučava sledeća pitanja:

- a) Arapska i islamska politika,
- b) Arapsko-izraelski odnosi,
- c) Demokratija i reforme,
- d) Zalivski region i energetska politika,
- e) Mirovni procesi,
- f) Širenje naoružanja,
- g) Terorizam, i
- h) Američka spoljna politika.

Za region Severne Afrike postoje raznovrsna istraživanja, posebno se proučavaju posledice arapskog proleća i pobeda Morsija, člana Muslimanske brace na predsedničkim izborima u Egiptu,⁹¹ kao i promene u Libiji posle parlamentarnih izbora u julu 2012. godine.

Stručnjak ovog instituta, Barak Barfi je u istraživanju *Neizvestan smer Libije posle izbora* istakao da je stvarnost još komplikovanija posle pobeđe sekularnog liberalnog saveza na prvim slobodnim parlamentarnim izborima održanim u Libiji u julu 2012. godine. Ovi izbori su održani posle posle 42 godine na vlasti Moamera Gadafija koji je, svrgnut u građanskom ratu prošle godine. Na parlamentarnim izborima u Libiji pobedila je Alijansa nacionalnih snaga (ANS) koja se sastoji od 60 manjih partija, bivšeg predsednika prelazne

⁹¹ Schenker David, Trager Eric, »How to Send Egypt a Message«, The Washington Institute for Near East Policy, internet, 12.09.2012, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/how-to-send-egypt-a-message>.

Trager Eric, »Arab Power after the Spring«, The Washington Institute for Near East Policy, internet, September-October 2012, <http://www.washingtoninstitute.org/policyanalysis/view/arab-power-after-the-spring>;

Trager Eric, »Who`s Who in Egypt`s Muslim Brotherhood«, The Washington Institute for Near East Policy, internet, September-October 2012, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/whos-who-in-the-muslim-brotherhood.

vlade Mahmuda Džibrila, jer je osvojila je 39 poslaničkih mesta. Na drugom mestu, sa 17 poslanika, našla se Pravedna i konstruktivna partija Muslimanske braće, prema saopštenju Izborne komisije.

Parlamentarni izbori u Libiji bili su veoma specifični, jer je to do sada jedinstven slučaj koji predstavlja poraz islamista posle *arapskog proleća*, s obzirom da je ta struja pobedila na izborima u Egiptu i Tunisu. U istraživanju se proučava različit uticaj Muslimanske braće u Libiji i Egiptu, i Barak Barfi smatra da: »U Egiptu, islamistički kandidati su govorili o uvođenju halal turizma,... Dok u Libiji, ne postoje plaže na kojima Zapadni turisti odeveni u bikini, konzumiraju alkohol. Zaista, Libija je najkonzervativnija arapska zemlja van Persijskog zaliva. Pred tim izazovima, Muslimansko bratstvo u Libiji odlučilo je da prihvati moderniju poruku od svoje braće u Egiptu, favorizujući osnivanje moderne države sa širokim dijapazonom ženskih prava.«⁹²

Danas se u Libiji sukobljavaju različite frakcije, ipak ovo istraživanje je bilo značajno jer su date smernice američkoj spoljnoj politici u kojima se kaže sledeće: »Sa V.Britanijom i Francuskom koje su glavne u reformi bezbednosti u Libiji, Sjedinjene američke države treba da se fokusiraju na manje glamurozan ali jednako važan zadatak, a to je osnivanje efikasne vladavine prava. Pravosuđe u zemlji se pokazalo kao neefikasno da se počne sa suđenjima protiv nekoliko hiljada zatvorenika koji su bili lojalni M.Gadafiju, zato je potrebna potpuna reforma koja bi promenila politizovan pravosudni sistem koji je koristio Gadafijev režimu da drži protivnike na odstojanju.«⁹³

⁹² Barfi Barak, »Libya`s Uncertain Post-Electoral Direction«, The Washington Institute for Near East Policy, internet, 23.06.2012, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/libyas-uncertain-post-electoral-direction.

⁹³ Isto.

Institut za socijalnu politiku i razumevanje

Ovaj institut osnovali su naučnici i stručnjaci u Detroitu, Mičigen 2001. godine, jer je posle napada koji su se dogodili u septembru u SAD-u, postojalo mnogo različitih komentara u javnosti o Muslimanima koji žive i u SAD-u i u svetu.

Institut za socijalnu politiku i razumevanje SAD-a (Institution for Social Policy and Understanding) je nezavisna organizacija koja se bavi proučavanjima u oblasti američke spoljne politike, nacionalne bezbednosti, ekonomije i javnog zdravlja SAD-a, sa ciljem da pruže empirijska, objektivna istraživanja i političke analize o najaktuelnijim problemima sa kojima se suočavaju Sjedinjene Američke Države.

Glavni cilj Instituta za socijalnu politiku i razumevanje SAD-a je da obezbedi stručne političke analize i istraživanja, sa naglašavanjem onih pitanja koja proučavaju Muslimane u SAD-u i u svetu, a namenjena su onima koji donose odluke u SAD-u, novinarima, i čitavom javnom mnenju. Ovaj institut već dve godine ima i sedište u Vašingtonu, SAD da bi pojačao svoj uticaj na zvaničnike i one koji donose odluke u SAD-u.

Institut za socijalnu politiku i razumevanje SAD-a kreira i pruža smernice američkoj administraciji na osnovu sledećih pitanja:

- a) Muslimani u Americi,
- b) Muslimani u Evropi,

- c) Bliski istok,
- d) Jugoistočna Azija,
- e) Američka politika,
- f) Nacionalna bezbednost,
- g) Ekonomija, i
- h) Javno zdravlja.

Ostim toga, pitanje Muslimana u Americi istražuje se u posebnom centru ovog instituta - **Centru za studije Muslimana u Americi** koji proučava:

- Posledice američke politike na zajednice Muslimana u Americi,
- Različita politička shvatanja i stavovi američkih Muslimana o bitnim političkim pitanjima,
- Faktori koji formiraju civilno učešće američkih Muslimana u SAD-u, i
- Rast i razvoj zajednica Muslimana u Americi, i posebni izazovi sa kojima se oni suočavaju.

Za naše proučavanje američke spoljne politike prema islamskim pokretima na Severu Afrike, posebno je interesantan godišnji izveštaj ovog instituta za 2012, godinu u kome su prikazani rezultati istraživanja *arapskog proleća*, stanja i trendova u Avganistanu i Pakistanu.

U delu Izveštaja koji se odnosi na ulogu Instituta za socijalnu politiku i razumevanje na američku spoljnu politiku, kaže se da ovaj institut obezbeđuje neophodne podatke, političke analize i političke preporuke u kojima su predstavljena šira shvatanja o nekom određenom pitanju. Ovaj institut je posebno važan jer je njihov glavni cilj da utvrde ko su glavni akteri, i da im omoguće da dobiju tačne podatke o određenom problemu. Zvaničnici SAD-a i oni koji donose odluke o spoljnoj politici zvanično dobijaju preporuke, podatke i analize ovog instituta na sastancima i konferencijama. Osim toga, njihove preporuke i rezultati istraživanja namenjeni su i dostupni naučnicima, istraživačima i čitavoj javnosti. Interesantno je da se u godišnjem *Izveštaju moć ideja* navodi da se u institutu istražuju više od 50 stručnih oblasti, gde je angažovano 45 doktora nauka, 36 magistara i nekoliko desetina stručnjaka i

savetnika. U delu izveštaja označenom kao *moć novca* navodi se da je budžet ovog instituta za 2011. godinu bio 617.000 američkih dolara.⁹⁴

Potrebno je da istaknemo važnost studije koju je izdao Institut za socijalnu politiku i razumevanje pod naslovom *Amerika i politički islam: Od militarizma, do spajanja i savezništva* jer su u njemu date smernice o određivanju američke spoljne politike prema islamskim partijama u arapskom svetu. Pomenućemo samo još nekoliko istraživanja koja su publikovana u vidu knjiga, članaka, izveštaja ili zbornika ovog instituta.

Udin Asma (Uddin Asma) objavila je u avgustu ove 2012. izveštaj *Deljenje lekcija o religioznoj slobodi: SAD i zemlje sa većinskim muslimanskim stanovništvom*⁹⁵ u kome sa istorijskih aspekata proučava religiozne slobode u SAD-u i zemljama sa većinskim muslimanskim stanovništvom.

Senzai Farid u delu *Angažovanje američkih Muslimana: politički trendovi i stavovi* zaključuje da je američka zajednica Muslimana u SAD postala veoma značajan politički faktor tokom američke predsedničke kampanje 2012. godine, pogotovu u nekoliko država SAD koje imaju promenljiv stav, odnosno nekada glasaju za demokrate, a nekada za republikance. Velika vrednost ovog je izveštaja u tome što je rezultat decenijskog obuhvatnog istraživanja ove specifične zajednice Muslimana u SAD-u, sa ciljem da predstavi njihovu političku strategiju i organizaciju ove zajednice.⁹⁶

⁹⁴ U Izveštaju se da mnogobrojne fondacije daju donacije ovom institutu, kao što su to Fond Braća Rokfeler, Fondacija dobra planeta, Fondacija Henri Lus, Pilars fond, Islamsko udruženje lekara u Severnoj Americi. Videti: Institution for Social Policy and Understanding, »2011 Annual Report – The Power of Ideas«, internet, 22.09.2012, http://www.ispu.org/pdfs/annual_reports/ISPU%202011%20Annual%20Report_WEB.pdf.

⁹⁵ Uddin Asma, »Sharing Lessons on Religious Freedom: U.S. and Muslim-Majority Countries«, ISPU, 2012, <http://www.ispu.org/pdfs/Asma.religious.freedom.pdf>.

⁹⁶ Senzai Farid, »Engaging American Muslims: Political Trends and Attitudes«, internet, 04.03.2012, www.ispu.org/pdfs/ISPU%20Report_Political%20Participation_Senzai_WEB.pdf.

Da bi smo ukazali na značaj i veliku ulogu ovog instituta na američku spoljnu politiku navešćemo samo nekoliko poslednjih istraživanja - *Jedinstvena Obamina prilika da redefiniše odnose između SAD-muslimanskog sveta, Da li je arapsko proleće postalo arapska godina?, Budućnost al Kaide, i druga.*⁹⁷

Istražujući uticaj mnogobrojnih instituta i centara na američku spoljnu politiku, u ovom radu smo delimično prikazali samo četiri - Institut za američko preduzetništvo, Centar za strateške i međunarodne studije - CSIS, Vašingtonski Institut za Bliskoistočnu politiku, i Institut za socijalnu politiku i razumevanje. Kažemo delimično, jer smo predstavili samo one oblasti istraživanja, programe, projekte, knjige, članske i rezultate istraživanja i smernice koje se odnose na region Severne Afrike ili na različita islamska pitanja. Na osnovu toga, opravdano možemo da zaključimo najmanje dve stvari.

Prvo, navedene institucije imaju ogroman, odlučujući uticaj na kreiranje i sprovođenje američke spoljne i unutrašnje politike.

I drugo, navedene institucije, kao i one koje nismo predstavili u ovoj doktorskoj disertaciji, grubo možemo podeliti u dva glavna pravca, ako kao kriterijum klasifikacije uzmemo dokumenta koja te institucije objavljuju.

Prvi *pozivaju na vojnu akciju* u suočavanju sa islamskim pokretima u celini, navodeći da ti pokreti predstavljaju pretnju za američku bezbednost i nacionalni interes posebno, a za zapadne interese generalno. Najistaknutiji predstavnik ovog pravca je **Vašingtonski Institut za bliskoistočnu politiku**.

Drugi pravac zastupaju centri i instituti koji *pozivaju na neophodnost američkog otvaranja prema islamskim pokretima*, imajući u vidu razlike između umerenih islamskih pokreta i onih drugih, ekstremnih i radikalnih. Dok su sa jedne strane studije i drugi pisani radovi fokusirani na podnošenje predloga američkoj administraciji u vezi saradnje sa islamskim pokretima, sa druge strane centri procenjuju politiku koju administracija sprovodi na terenu.

⁹⁷ Videti istraživanja ISPU, internet, oktobar 2012: »Obama's Unique Opportunity to Redefine U.S.-Muslim World Relations« autora John Esposito u *The Huffington Post*; »'Arab Spring' Becoming the Arab Year?« - Arsalan Iftikhar - *CNN.com*; »The Future of Al-Qaeda« - Hassan Abbas u *Foreign Policy*; »The Irresistible Rise of the Muslim Brothers« - Fawaz A. Gerges u *The New Statesmen*; »What's Behind the Egyptian Military's Attacks on Civil Society?« - Sahar Aziz u *Foreign Policy*.

3. Uloga sredstava javnog informisanja u kreiranju američke spoljne politike

Od najstarijih vremena postojali su različiti mediji čiji je osnovni i najznačajniji cilj bio i ostao da ostvare odgovarajući uticaj na publiku. Medijska problematika je veoma obimna, raznovrsna i zbog toga je nije moguće previše pojednostaviti i uopštiti. Stoga se u ovom našem razmatranju bavimo samo onim delom medija koji je prvenstveno i pretežno okrenut javnom mnjenju, dakle masovnoj opštoj publici. U tom smislu može se reći da je predmet našeg izučavanja u ovom delu doktorske disertacije uloga sredstava javnog

informisanja u kreiranju spoljne politike. U tom cilju, neophodno je ukazati na razliku između pojmova komunikacija, informisanje i mediji.

U *Maloj političkoj enciklopediji*, mediji povezuju sa masovnim komunikacijama, i kaže se da: »Komunikacije (*masovne*) – 1. komunikacije – komunikacija (od lat. *communicare* - deliti, opštiti) uopšteno označava svaku vezu, saopštavanje, opštenje i saobraćanje između ljudi, i to uporedo: akt komuniciranja, proces komuniciranja, sadržaj ili oblik opštenja i sredstva komunikacije. Isto tako, pod *komunikacijama* se podrazumevaju njena dva oblika – materijalni (telesni dodir i prenošenje materijalnih predmeta od jednog člana društvene grupe drugoj, od jedne nacije drugoj) i duhovno–psihičke (prenošenje isključivo duhovnih i psihičkih sadržaja i vrednosti)«. ⁹⁸

Ova definicija je preširoka jer komuniciranje (komunikacija) određuje kao svaku vrste opštenja, što ne omogućava precizno predmetno mišljenje u naučno-istraživačkoj praksi. Iako se mogu prihvatiti izvesne komponente odredbe pojma komuniciranja u citiranom tekstu, ne možemo prihvatiti da komuniciranje obuhvata »...svaku vezu, saopštavanje, opštenje i saobraćanje između ljudi...«, ⁹⁹ jer takva odredba komuniciranja obuhvata i sve veze između svih društvenih pojava i procesa. *Komunikacija* se može definisati kao društveni proces najmanje dva subjekta u kome jedan šalje određeno obaveštenje ili poruku drugom subjektu, koji na to obaveštenje ili poruku reaguje pozitivno ili negativno. Dakle, komunikacija je emitovana, poslata informacija. Grupa autora predvođena komunikologom Paulom Vaclavikom (Watzlawick *et al.* 1974.) smatra da je komunikacija *conditio sine qua non* ljudskog života i društvenog uređenja. I mnogi drugi autori smatraju komunikaciju funkcionalno nužnim preduslovom za svaki društveni sastav i osnovnim društvenim procesom. ¹⁰⁰

⁹⁸ »Mala politička enciklopedija«, Savremena administracija, Beograd, 1966, str. 517-519.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Dance Frank E, »The Function of Human Communication«, 1976. Ovaj američki teoretičar je još sredinom sedamdesetih godina XX veka nabrojao 126 definicija komunikacije, što jasno ukazuje ne samo na složenost i sveobuhvatnost pojma komunikacije, već isto i na mnoštvo subdisciplina i specijalističkih teorija koja za predmet istraživanja imaju komunikaciju.

Komuniciranje je suštinski element čovekovog sporazumevanja i ukupnog delovanja u društvu.

Opšta definicija medija je veoma široka i ona ukazuje na to da je medij subjekat ili stvar ili proces ili sve to zajedno, dakle neka društvena pojava koja svojim porukama izaziva određena verovanja, osećanja i aktivnosti kod publike. Problemima medija bavili su se mnogi autori, od Bal Frensis u delu *Moć medija*, Noama Čomskog *Kontrola medija*, Hermana Edvarda i Mekčesni Roberta *Globalni mediji*, i drugih. *Mediji* su u delu *Veliki rečnik stranih reči* definisani kao: »medij, -ija, -i [latinski *medium* – sredstvo, posrednik] sredstvo komunikacije i izražavanja (npr. reči, muzika, karikatura), sredstvo javnog informisanja (novine, radio, TV, internet, itd.), ... medij«. ¹⁰¹ Mediji kao sredstvo javnog informisanja su specifični po tome što one dnevno ili nedeljno obaveštavaju javnost o raznim zbivanjima u raznim delovima društva i primarni im je cilj da svoju masovnu publiku obaveste o onim dešavanjima koje smatraju, po svojim kriterijumima najvažnijim. Navedenu specifičnost medija ¹⁰² naglašavamo zato što se i mnoge druge, rekli bismo opravdano čak sve institucije, bave procesom informisanja kao sastavnim činocem svoje delatnosti (npr. obrazovne, istraživačke, zdravstvene, upravne, itd) zato što je njihov rad prožet informacijama. Bitna je razlika u tome što je za informaciono-komunikacione institucije – medije masovnih komunikacija – sredstva masovnog informisanja, javna i masovna delatnost primarna i suštinska delatnost, ali u drugima to nije.

Ako smo saglasni da su *mediji* izazivači određenih emocionalnih, intelektualnih, kao i društvenih stanja i procesa, delujući na publiku slanjem

¹⁰¹ Klajn Ivan, Šipka Milan, »Veliki rečnik stranih reči«, 3. dopunjeno i ispravljeno izdanje, Prometej, Novi Sad, 2008, str. 756: Za termin medijum se, na istoj strani kaže: »*medijum, -a, -i, medij, -a, -i* (lat. *medium*): 1. biol. hem. fiz. sredina u kojoj se nešto nalazi, okruženje; sredina u kojoj se obavlja neki ogled, prenosnik; 2. kod okultnih veština, osoba koja komunicira sa mrtvima i onostranim svetom; 3. gram. a) glagolski rod koji pokazuje da se zbivanje ili stanje odnosi i isključivo na subjekt (roditi se, smiriti se, najesti se), b) gram. u nekim indoevropskim jezicima (npr. grčkom) srednje glagolsko stanje, različito od pasiva i aktiva, ...«.

¹⁰² Jevtović Zoran, „Javno mnjenje i politika“, Akademija lepih umetnosti, Centar za savremenu žurnalistiku, Beograd, 2003, str. 109-110.

odgovarajućih informacija i poruka, onda smo došli do bitnih, strukturnih činilaca medija. To su:

- *Medijatori*, stvaraoci medijske situacije u kojoj se ostvaruje uticaj,
- *Proceduralne radnje* pomoću kojih se ostvaruje određeni uticaj,
- *Sredstva* koja se koriste za ostvarivanje medijskog uticaja, i
- *Publika*¹⁰³ (ciljana i neciljana) na koju se utiče određenim

informacijama i porukama. Takođe, publika se veoma razlikuje prema različitim kriterijumima, kao što su stepen obrazovanja i vaspitanja raznih sistema orijentacionih vrednosti, interesa i interesovanja, rasa, nacija i religija, kao i raznih polova, starosti, iskustva i tradicije.

Jevtović Zoran u svom delu *Javno mnjenje i politika* ističe da »Masovni mediji menjaju društvenu svest tako što prednost daju emocijama, čežnjama, željama, a nikako činjenicama! ...Vešt i komunikativan govornik u stanju je da uz pomoć masovinih medija za kratko vreme i na ogromnom prostoru promeni javno raspoloženje, pri čemu racionalnost nestaje gubeći smisao. ...Tajna se krije u identifikaciji sa autoritetom, pa neograničeno poverenje prerasta u narcisoidnu opčinjenost, tado da neosetno gubite svoja mišljenja i predrasude«. ¹⁰⁴

Osim mnogobrojnih definicija medija, postoje i različite klasifikacije prema različitim kriterijumima, što nije predmet našeg istraživanja. Moglo bi se čak tvrditi da je deo tih klasifikacija zasnovan na postulatima upravljanja interesima (na pozicijama vlasti),¹⁰⁵ a drugi deo na ideologijama odnosno vrednosnim sistemima.

¹⁰³ Isto, str. 93-94: »Pojam *le public* u Francuskoj XVII veka korišćen je u pozorištu sa značenjem: čitaoci, gledaoci, slušaoci (*lecteurs, spectateurs, auditeurs*) i odnosio se na privilegovane delove gradskog plemstva i dvora. ...Publika se zasniva na okupljanju određenog oblika društvenosti van političke prakse, sa jasno omeđenim komunikaciono-prostornim vezama. Ona se razlikuje od mase, jer se strukturira zahvaljujući istovrsnoj interakciji mnogih pojedinaca sa centrima distribucije određenih ideja, stavova, oblika ponašanja. ...**Publika je društvena kategorija koja raspravlja o određenim pitanjima učestvujući u diskusiji o njihovim rešavanjima.** Cilj je da se proizvodnjom novih aktivnosti uspostavi određena psihološka povezanost većeg broja ljudi, homogenizacija kulturnih potreba i vrednosti,...

¹⁰⁴ Isto, str. 109-110.

¹⁰⁵ Čomski Noam, »Kontrola medija – Spektakularna dostignuća propagande«, Rubikon, Novi Sad, 2008, str. 9-15: »Počnimo sa prvim modernim propagandnim operacijama vlade. To se zbivalo pod administracijom Vudro Vilsona. Vudro Vilson bio je predsednik izabran 1916. godine na platformi „mira bez pobeđe“. To je bilo tačno sredinom Prvog svetskog rata.

Da bi smo ukazali na ulogu sredstava javnog informisanja u kreiranju američke spoljne politike, potrebno je odgovoriti na sledeća pitanja – *Koja je osnovna društvena i vrednosna orijentacija medija? Koja je orijentacija medija prema određenoj državi?*

Danas je veoma teško da odrediti šta je »društvena orijentacija« određene društvene pojave ili procesa u okvirima neke stvarno postojeće društvene zajednice tj. države. Složenost zadatka je u tome što orijentacija predstavlja određeni društveni odnos ka nečemu ili nekome, dakle prema određenom subjektu, društvenoj grupi, nekoj drugoj pojavi, procesu, organizaciji, instituciji, itd. Osim toga, danas postoji mnogo komponenti društva prema kojima se taj odnos može uspostaviti.

Aktivnost određenih medija bitan je osnov za formiranje kriterijuma za ocenu njihove društvene orijentacije. Pod *društvenom orijentacijom* podrazumevamo pozitivnu, neutralnu ili negativnu opredeljenost prema određenim društvenim zajednicama uz prihvatanje određenog sistema vrednosti. Shodno tome, mediji mogu imati pozitivnu ili negativnu orijentaciju prema svetskoj društvenoj zajednici u celini, prema društvenoj zajednici u kojoj deluju, prema delovima svetske društvene zajednice ili prema delovima društvenih zajednica koje se smatraju posebnim celinama. Dakle, pozitivna ili neutralna orijentacija može se odnositi na celinu, ili samo na određene činioce, ili samo na neke momente. Problem se ogleda u tome što mediji mogu biti pozitivno orijentisani prema Sjedinjenim američkim državama u globalu, ali mogu biti negativno orijentisani prema ratu u Iraku ili Avganistanu, itd.

Aktivnost određenih medija uveli smo kao komponentu osnove za ocenu zato što je generalna, bitna uloga, apriorno zadata i ona se iskazuje određenom aktivnošću. Naime, generalni apriorni *zadatak medija* je da istinito, potpuno, pravovremeno obaveštavaju javnost o svim bitnim događanjima koji su od značaja za život ljudi. Nažalost, iako je ovaj zahtev veoma lepo osmišljen,

Stanovništvo je bilo pacifistički raspoloženo i nije videlo razlog da se umeša u evropski rat. Vilsonova administracija je zapravo bila posvećena ratu i morala je da preduzme nešto u vezi sa tim. Ustanovili su komisiju za vladinu propagandu, nazvanu Krilova komisija, koja je uspela za šest meseci da pretvori pacifističu populaciju u histeričnu, ratno huškačku populaciju sa željom da uništi sve nemačko...«.

često nije realističan. Prvo, početkom XXI veka veoma su različiti uslovi života ljudi u različitim delovima sveta. Drugo, ljudi se veoma razlikuju prema mnoštvu ličnih karakteristika, prema polu, rasama, ili prema nacionalnosti, veroispovesti, obrazovanju, itd. Dakle, za sve ljude koji čine svetsku zajednicu nisu isti problemi prioritetni, niti na isti način. Na osnovu toga, zadatak medija kao istinito, potpuno, pravovremeno informisanje o bitnim pitanjima svih žitelja sveta, u odgovarajuće vreme, jednostavno nije moguće. Ono što je moguće jeste *pozitivno određenje ka razrešenju određenog problema* i to oko nekoliko najkrupnijih pitanja od značaja za egzistenciju određenih subjekata ili određene društvene grupe. To su pitanja koja se odnose na ugrožavanje opstanka života na zemlji i probleme konflikata. Navedeni razlozi, upućuju nas da proučavanje društvene organizacije medija započnemo kao one koja je u okvirima posebne društveno-političke zajednice (države – kao celine ili kao konfederalne – federalne jedinice) jer su tu najujednačenije potrebe i sistemi informisanja, potrebe i interesi i najrašireniji dominantni sistemi vrednosti. Shodno tome, moguće je utvrditi probleme i događaje koji su od interesa za sve ili za većinu stanovništva.

Mediji izražavaju svoju orijentaciju emitovanjem svojih dela - elektronski mediji svojih programa – emisija, štampani svojih novina, časopisa, i dr. Oni to ne čine stihijno, već po odredbama svoje medijske politike. Medijska politika je generalno otvoreno pitanje zato što mediji, u principu, emituju svakodnevno informacije i poruke, ali njihov konkretan sadržaj ne mogu, kao konkretan da predvide. Ipak, to nije prepreka da se izgradi određena politika medija. Poznato je da postoje mnogi složeni društveni procesi koji dugo traju i odigravaju se po fazama, a unutar toga odigravaju se neki pojedinačni događaji. Na primer, takav je proces američka spoljna politika prema severnoj Africi, što je ne samo spoljnopolitički-međunarodni odnos, već i skup zbivanja i odnosa unutar društveno-političke zajednice o kojoj se radi. Pošto je poznato da je to dugoročan proces, on može biti jedan od strateških momenata izgradnje medijske politike i strateških medijskih planova. U toku ovog procesa mogu se

formirati i predvideti događaji velike verovatnoće i vremenskog određenja, što je pouzdan oslonac za programsko planiranje osnovnog sadržaja. Takođe, o islamskim pokretima u ovom regionu mogu postojati mnogobrojni stavovi različitih subjekata koje mediji mogu prikazivati i komentarisati, a oni mogu imati i svoje stavove.

Medijska politika i osnova programske orijentacije formiraju se kada se izabere određen broj takvih strateških tačaka, koje traju i čija se suština ponavlja. Dakle, *na osnovu društvene orijentacije, formirana je programska orijentacija*, jer je polazno stanovište društvene orijentacije zasnovano na pogledu na svet dominantne strukture koja upravlja svakim od medija. Svoj pogled na svet ta struktura ispoljava kroz programsku orijentaciju tako što:

- Određuje vreme koje će posvetiti bitnim problemima,
- Opredeljuje u kojim programima, emisijama ili novinskim člancima će se vršiti emitovanje, i

- Određuje osnovnu intonaciju emitovanja. Na osnovu izloženog, programska politika proizilazi iz društvene orijentacije medija, a ova iz društvene orijentacije društvene zajednice, bilo da je to pozitivan, neutralan ili negativan odnos. Nažalost, danas usled procesa globalizacije kada se informacije o određenim događajima razmenjuju gotovo trenutno širom sveta, nije moguć opstanak medija koji ne izražavaju određeni stav.

Ako se proučavaju orijentacije, može se doći do zaključka da svaki medij iskazuje svoju orijentaciju izborom određenog događaja o kojima će obavestavati javnost. To je moguće, jer je kroz selekciju izvršeno vrednovanje, a u osnovi vrednovanja nalazi se sistem orijentacionih vrednosti. Međutim, ponekad se ne mogu prepoznati izvorne vrednosti u datim interpretacijama i tumačenjima.

Početak XXI veka mnoga društva se deklarišu kao demokratska društva,¹⁰⁶ a osnovu jedinstva tih društava čini konsenzus oko osnovnih

¹⁰⁶ Meyer Thomas, »Mediokracija – Medijska kolonizacija politike«, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2003. Na str. 7-10, autor se bavi demokracijom i komunikacijom i razlikuje tržišni model, participacijski model od bazičnog modela demokracije za koji kaže: »Model bazične

vrednosti. A koje su to osnovne vrednosti oko kojih postoji konsenzus – tj. opšta saglasnost bitnih društvenih subjekata? Iako postoji konsenzus da je u svim sistemima organizovanog društva primarna vrednost *sloboda*, ona se može samo opisivati, ali se ne može u potpunosti ostvariti u praksi. Naime, društva su protkana individualnim, grupnim i drugim interesima i konkurencijom, a stvaran položaj čoveka zavisi od njegovog uspeha i od uspeha grupe kojoj pripada.

Farid Zakarija u svom delu *Budućnost slobode* smatra da je »Sloboda u savremenom svetu sloboda pojedinca od arbitrarne vlasti, što je tokom najvećeg dela istorije značilo od brutalne moći države. Ona sadrži neka osnovna prava: slobodu izražavanja, udruživanja i bogoslužnja, i prava na odgovarajući pravni postupak«. ¹⁰⁷

U savremenom organizovanom društvu u kome postoje interes, država, politika i pravo, *sloboda* je ono što državno-pravnom normom nije zabranjeno. Vilijem Fulbrajt u svojoj knjizi *Arogancija moći* smatrao je da moramo da naučimo »...da se prema slobodi odnosimo kao prema izvoru snage, kao prema bogatstvu koje se pokazuje u svetu sa ponosom i samopouzdanjem«. ¹⁰⁸ Većina savremenih autora je saglasana da je *sloboda* ono što je zakonom i drugim propisom dozvoljeno, čiju primenu garantuje pretnja i primena monopola fizičkog nasilja, to je legalno i time su utvrđene granice slobode. Dakle, granice slobode ¹⁰⁹ utvrđuje određena politika koja formira vlast

demokracije civilnoga društva razlikuje se od participacijske demokracije osobito po tome što više ne očekuje mnogo od samoga političkog sustava. Umjesto toga, demokratska participacija i odlučivanje trebaju se ograničiti, na kraju, na pregledno područje civilnoga društva i svijeta života, jer je samo tu moguće nesmanjeno sudjelovanje i cjelovito nadziranje odluka. ...Svi su ti modeli u skladu s normativnom pretenzijom zapadne demokracije, čak i kada su prijeporne granice njihove praktičnosti«.

¹⁰⁷ Zakarija Farid, »Budućnost slobode – neoliberalna demokratija kod kuće i u svetu«, Dangraf, Beograd, 2004, str. 28-29.

¹⁰⁸ Fulbrajt Vilijam, »Arogancija moći«, IP Filip Višnjić, Beograd, 2005, str. 36.

¹⁰⁹ Zakarija Farid, »Budućnost slobode«, Dangraf, Beograd, 2004, str. 22-25: »Ali, šta ako sloboda ne dolazi iz haosa već iz nekakve mere reda – ne iz ničim ograničene, direktne demokratije, već iz regulisane, predstavničke demokratije? Šta ako su nam, isto koliko i u životu, potrebni vođi i prinude? I šta ako je sloboda stvarno sigurna samo kada su ti držači snažni?«

u nekoj državi primenom izbora. Ni u jednoj demokratskoj zajednici nije drugačije – bez obzira na način na koji se formiraju većina i vlast, ili na međusobne razlike izbornih sistema. Stoga, shvatanje slobode u narodu, filozofiji i drugim naukama često nije sasvim podudarno sa onim što je određeno normama vlasti.

Noam Čomski u svojoj knjizi *Kontrola medija* opravdano smatra da: »Uloga medija u savremenoj politici primorava nas da pitamo u kakvom svetu i kakvoj vrsti društva želimo da živimo, i posebno, koji smisao ima reč demokratija u našem demokratskom društvu«. ¹¹⁰ Razmatrajući ulogu medija u navedenom delu, Čomski veliku pažnju poklanja istoriji propagande i, posebno, odnosima s javnošću koja je bila veoma razvijena `30-ih godina XX veka, i veoma je jaka i danas. Čomski ističe da je zadatak svih koji se bave odnosima s javnošću u SAD da ljudima *usade prave vrednosti* i shvatanje demokratije kao sistema u kome manjina vlada većinom koja putem televizora samo prima poruke »...koja kaže da je jedina vrednost u životu imati više komfora ili živeti kao bogate porodice iz srednje klase koje gledaš i imati fine vrednosti kao što su harmonija i amerikanizam«. ¹¹¹ Čomski oštro kritikuje SAD u kome nema značajnih oblika organizovanja kao što su političke stranke, sindikati ili druge organizacije. »Na veoma visokom nivou prešli smo na društvo vođeno biznisom. Ovo je jedino industrijsko društvo kapitalističke države koje nema normalan socijalni ugovor kakav nalazite u sličnim društvima. ...Ne postoji opšta posvećenost, čak ni minimalnim standardima opstanka, delovima stanovništva koji ne mogu da prate ova pravila i steknu pojedinačno stvari za sebe. ...Korporacije imaju monopol nad medijima. One imaju isti ugao gledišta. Većina stanovništva čak se i ne gnjavi glasanjem pošto to izgleda besmisleno. Oni su marginalizovani i propisno razdvojeni. Najzad to i jeste cilj. Vodeća figura PR (*engl. public relations – odnosi s javnošću*), Edvard Berniz »...nastavio je da razvija ono što on naziva *inžinjerinom povinovanja*, koji on opisuje kao

¹¹⁰ Čomski Noam, »Kontrola medija – spektakularna dostignuća propagande«, Rubikon, Novi Sad, 2008, str. 7.

¹¹¹ Isto, str. 20-21.

esenciju demokratije. Ljudi koji mogu da stvaraju povinovanje su oni koji imaju sredstva i moć da to rade – poslovna elita – oni za koje vi radite«. ¹¹²

Možemo se upitati zašto su važne *vrednosti* koje određeni mediji zastupaju, i zašto je važno da se zna koja je vlasnička struktura tih medija. Bitne, mnogobrojne vrednosti unutar različitih teorija međunarodnih odnosa razmatrali smo na početku ove glave. Mnoge američke vrednosti objedinio je Fulbrajt svojim stavom da: »...mnogi od naših nacionalnih uspeha, nastalih zahvaljujući kombinovanju promena i kontinuiteta, mogu se pripisati žestokoj konkurenciji ljudi i ideja unutar konteksta zajedničkih vrednosti i opšteprihvaćenih institucija. Jedino pomoću ovakve žestoke konkurencije ideja može se katkada konsenzus o vrednostima prevesti u istinski konsenzus o politici«. ¹¹³

Na osnovu dosadašnjeg proučavanja uloge medija u kreiranju javnog mnjenja izgleda da smo izgradili naučnu i stručnu osnovu za opravdano uverenje da su za proučavanje položaja svih mas-medija, pogotovu legalnih, bitni sledeći elementi:

- *Zakoni, i drugi propisi* podzakonskih akata, kao i međunarodne norme i standardi o osnivanju, uslovima poslovanja, o ciljevima, pravima i odgovornostima medija,

- *Ekonomski položaj* je neophodan da bi mediji mogli da, sa jedne strane ostvaruju prihod, angažuju zaposlene, realizuju programe, raspolažu efektivom, dobijaju subvencije i kredite, itd. Sa druge strane, ovaj element je bitan jer predstavlja relativnu samostalnost medija i mogućnosti da utiče na određene društvene grupe,

- *Vlasništvo nad medijima*, je bitan činilac zbog uticaja vlasništva na poslovanje i karakteristike medija,

- *Zaposleni, odnosno novinari i tehničko osoblje*, gde je veoma bitan stepen njihovog obrazovanja, stručnosti kao i ostale društvene osobine. U okviru ovog elementa može se navesti i *unutrašnja organizacija medija*, odnosno

¹¹² Isto, str. 21-23.

¹¹³ Fulbrajt Vilijam, »Arogancija moći«, IP Filip Višnjić, Beograd, 2005, str. 37.

organizacija medijske mreže i njena povezanost sa izvorima podataka, neophodni su za društveno funkcionisanje medijskog sistema,

- *Raspoloživa tehnika i tehnologija* pribavljanja podataka, izrade informacija i poruka, emitovanja i prijema, kao i sistemi povratnih informacija, bitni činioci uspostavljanja odnosa sa korisnicima, sa postojećom i potencijalnom publikom,

- *Medijska konkurencija* na tržištu, i na kraju, najvažniji element,

- *Publika*, kao krajni korisnici medija. Publiku čine subjekti raznih starosti i drugih osobina čija je zajednička karakteristika da u određeno doba dana imaju određeni period slobodnog vremena i razvijeno interesovanje za određene vrste prikazivanja događaja u svetu (vesti, informativne emisije, reportaže, filmovi, serije, sportska takmičenja, koncerti itd.), koja su im zbog nedostatka vremena, udaljenosti i nedostatka novca neposredno nedostupna.

Mediji se, svaki prema svojim karakteristikama, javljaju kao manje ili više uspešni i uticajni posrednici. Usled toga, mediji moraju da definišu za njih bitne grupe, ciljne grupe koje mogu da utiču na strukturu medijskog programa, kao i na način njegovog iskazivanja.¹¹⁴ Posebno tzv. *komercijalni mediji* moraju da imaju jasno i tačno definisane ciljne grupe. Oni jako intenzivno moraju da izgrađuju osećanje potrebe i mogućnosti sticanja koristi od reklama i drugih obaveštenja o korisniku, ako se ponuda određenih proizvoda i usluga emituje baš preko dotičnog medija. Istovremeno, taj isti medij mora tragati i za grupom koja će prihvatiti reklamno-propagandnu poruku i podržati je kupovinom preporučenih roba i usluga. Znatno je teže i složenije utvrditi uspeh u uticanju na publiku, jer tu treba otkrivati relacije između stavova publike i emitovanih stavova, kao i ocene rada – aktivnosti određenog medija. U odnosu na neke vrednosti koje smo pominjali, kao što je to sloboda, u svom delu *Javno mnjenje i politika*, Jevtović Zoran smatra da »Stepen istinskih sloboda pojedinaca i zajednice zavisi od međusobnog prožimanja neselektiranih informacija,

¹¹⁴ Meyer Thomas, »Mediokracija – Medijska kolonizacija politike«, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2003, str. 61-62: (za) »...medijsku pozornicu kao stvorene (su) strategije teatralizacije samoprikazivanja i prikazivanja politike. One razvijaju svoje poruke u četiri dimenzije koje su međusobno povezane i koje upućuju jedna na drugu: inscenacije, utjelovljenja, performansa, i opažanja. Pritom je uvijek riječ o proizvođenju promišljenih učinaka za zamišljenu publiku...«.

kritičkog mišljenja, pluralizma ideja i otvorenosti medija za slobodan protok različitih poruka«. ¹¹⁵

Da li možemo sada, posle svega navedenog, da utvrdimo da je moć medija nadrasla moć politike, da je nastupila vladavina *medijske inscenacije* nad politikom? Da li možemo da tvrdimo da mediji kao sredstvo javnog informisanja imaju veliku ulogu i bitno utiču na kreiranje spoljne politike određene države? Odgovor je da, a u narednom delu rada argumetovaćemo naš stav. Ponovimo još jednom: sve dok postoji država, kao glavni subjekt međunarodnih odnosa, sa standardnim ovlašćenjima i sa monopolom nasilja, politika je nadmoćna jer ona propisuje norme, kontroliše, ocenjuje, kažnjava i nagrađuje. Mediji mogu biti samo podređeni subjekti koji imaju ograničenu mogućnost kritike i subjekt - instrument volje države iako, kao ilegalna organizacija, mogu biti instrument borbe protiv određenog društvenog sistema, države ili samo aktuelne vlasti.

U savremenom društvu, politika je uključena u sve medije i u aktivnosti svih medija. Politika se izražava aktivno kao regulativni i praktični osnov određene države, pri čemu je medij predmet odlučivanja i izvršilac dodeljenih zadataka. Osim toga, politika ocenjuje, odnosno vrednuje rad određenog medija, podržava ih direktno i indirektno, javno i tajno. ¹¹⁶ S druge strane, mediji su i sami učesnici u kreiranju i u realizaciji politike, jer je politika velikim delom zasnovana na javnom mnjenju, a javno mnjenje je velikim delom zasnovano na stavovima medija, emitovanim u raznim sadržajima i oblicima.

¹¹⁵ Jevtović Zoran, »Javno mnjenje i politika«, Akademija lepih umetnosti, Centar za savremenu žurnalistiku, Beograd, 2003, str. 53-62.

Videti i: Meyer Thomas, »Mediokracija - Medijska kolonizacija politike«, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2003, str. 57-60.

¹¹⁶ Jevtović Zoran, »Javno mnjenje i politika«, Akademija lepih umetnosti, Centar za savremenu žurnalistiku, Beograd, 2003; javno mnjenje i politika, str. 5-15; Str. 5-6: »Disciplinovanje javnog mnjenja postaje poseban vid političke globalizacije, pa nije ni čudo što je u zadnje dve decenije broj „demokratija“ sa 39 proširen na 123. ...Moć fiktivnog se preobražava u moć faktičkog tako da stvarnost van medija masovnog komuniciranja ne postoji!«

Isto, videti: javnost i cenzura, str. 63-86; Str. 83: »U novom poretku totalna cenzura je moguća samo ako je komunikacijska poruka sa unificiranim sadržajem simbola dominirajuća u svim mrežama. Otuda su mediji moćni samo ako raspoložu odgovarajućom tehnologijom i nivoom znanja zaposlenih«.

Mediji su najčešće pozitivno orijentisani prema državi, ali oni ne moraju biti potpuno pozitivno opredeljeni prema svim aspektima politike koju vodi državna vlast. Očigledno je da mediji imaju veoma veliku inspirativnu i stimulativnu ulogu kako u unutrašnjoj tako i u spoljnoj odnosno međunarodnoj politici. U ovom delu rada prouvaćemo različite uloge medija u koje ubrajamo: (1) ulogu komentatora politika i aktivnosti raznih subjekata; (2) propagandno delovanje, i najvažnije, (3) emitovanje programa.

(1) Mediji predstavljaju važne *komentatore politika i aktivnosti raznih subjekata* u određenoj državi. Na osnovu toga, mogu se utvrditi kriterijumi ponašanja određene politike i društva. Naime, proučavanjem obaveštenja i prikaza medija, po istim temama, u različitim periodima, može se otkriti skup bitnih elemenata procesa promena i sagledati njihova vrednost za kreiranje politike.

Za to postoji više razloga. Prvi razlog je što svaki medij ima određenu orijentaciju prema državi, politici i međunarodnim odnosima, tako da su na osnovu toga birali koje vesti će objaviti, kako će ih objaviti da bi uticali na javno mnjenje. Na taj način imamo već unapred formiran bitan kriterijum selekcije i poređenja onog što je u medijima: evidentirano, ali nije objavljeno u tom obliku i sadržaju, i drugo, onoga što je objavljeno. Ako, na primer, proučimo emitovanu građu prilikom određenih proslava godišnjica nekih događaja ili datuma rođenja i smrti određenih ličnosti, možemo se uveriti da se u svakom pojedinom slučaju saopštava značaj i karakter događanja koji je povod i razlog posebnog obeležavanja tog datuma, i uz to izvesna retrospektiva zbivanja do dana obeležavanja. Recimo, proučavanjem obeležavanja određenih datuma tokom pet ili deset godina, možemo utvrditi osnovne vrednosti određenog društva i politike, a komparacije istupanja političkih vođa na vlasti i u opoziciji, daju jasnu sliku o političkim tendencijama i odnosu politike i medija.

(2) Izuzetno je snažna i važna uloga medija u međunarodnim odnosima. *Propagandnim delovanjem* u vezi određenih događanja u

inostranstvu kao i u sopstvenoj zemlji, mediji stvaraju predstavu o sopstvenoj zemlji u inostranstvu. O propagandom delovanju Sjedinjenih Američkih Država još u vreme administracije Vudro Vilsona dobar prikaz dao je Noam Čomski, ističući efekte i obime propagande koji su SAD kao pacifističku zemlju za samo nekoliko meseci doveli do ratne histerije tokom Prvog svetskog rata.¹¹⁷ Fulbrajt je smatrao da »Postoji težnja ka konzistentnosti kojom se rukovodi neka zemlja: jednom kada zauzme stav da je neka druga zemlja loša i agresivna, ona počne da interpretira svaki deo informacije u skladu sa tom unapred datom koncepcijom, u toj meri da se čak ponuda istinskog ustupka druge zemlje posmatra kao trik čiji je cilj postizanje neke prednosti«. ¹¹⁸

(3) Najvažnija i osnovna uloga medija je *emitovanje programa*, odnosno obaveštenja i poruka. Poznato je da »Informacija može da služi obaveštavanju, kontrolisanju i manipulisanju građana, zavisno od ciljeva onih koji je saopštavaju«. ¹¹⁹

I kao što vlast određene države svoja shvatanja i opredeljenja iskazuje kroz propise i primenu propisa, tako *mediji svoje orijentacije iskazuju pomoću*:

- Emitovanih programa ili štampanih tekstova, koji su samo cenzurisani ili zabranjeni,
- Emitovanih ili štampanih iskaza, koji su povlađujući ili kritičke, i
- Putem određivanja emitovanog materijala u vremenu i prostoru.

¹¹⁷ Čomski Noam, »Kontrola medija – spektakularna dostignuća propagande«, Rubikon, Novi Sad, 2008; rana istorija propagande, str. 9-10: »Vudro Vilson bio je predsednik izabran 1916. godine na platformi *mira bez pobede*. To je bilo tačno sredinom Prvog svetskog rata. Stanovništvo je bilo pacifistički raspoloženo i nije videlo razlog da se umeša u evropski rat. Vilsonova administracija je zapravo bila posvećena ratu i morala je da preduzme nešto u vezi s tim. Ustanovili su komisiju za vladinu propagandu, nazvanu *Krilova komisija*, koja je uspela za šest meseci da pretvori pacifističku populaciju u histeričnu, ratno huškačku populaciju... Mnogo toga je izmislilo britansko ministarstvo propagande, koje je u to vreme, kao što je samo izrazilo u svojim tajnim premišljanjima, bilo posvećeno tome da *kanališe misli većine sveta*. ...državna propaganda, kad je podržavaju obrazovane klase i kad nije dopušteno nikakvo njeno izvrtnje, može imati veliki efekat. Tu lekciju su naučili Hitler i mnogi drugi, i ona se prenosi do dana današnjeg«.

Navedno delo, videti: Zalivski rat, str. 46-55.

¹¹⁸ Fulbrajt Vilijam, »Arogancija moći«, IP Filip Višnjić, Beograd, 2005, str. 167.

¹¹⁹ Isto, str. 5.

Danas je veoma poznata pozicija »provladinih medija« koje javnost shvata kao vladine, neslužbeno objavljene prema izboru tema i stavovima koje emituju. Zašto je ova uloga bitna? Zato što ovi mediji svojim emitovanjem, mogu da ukažu na trag mnogim nepravilnostima i tajnim aktivnostima, te tako mogu otvoriti mnoga pitanja. Posmatrajući polazišta medija i prateći realizaciju tih polazišta, relativno je lako konstruisati klasifikaciju medija na:

- Medije koji imaju potpunu i (ili) delimičnu podršku vlasti,
- Medije koji imaju neutralan odnos prema vlasti i koji teže objektivnom izveštavanju, i
- Mediji koji se prema vlasti odnose kritički,
- Medija koji osporavaju vlast i traže njenu promenu, kao i
- Nelegalnih medija koji imaju za cilj destrukciju društvenog i političkog sistema.

U vezi emitovanja programa – obaveštenja i poruka, potrebno je da istaknemo da to izražava stvarnu orijentaciju medija prema određenim subjektima. Stoga je od izuzetne važnosti da se na samom početku *definišu subjekti* prema čijim iskazima neki mediji zauzimaju stavove i emituju svoje iskaze u obliku novinskih napisa, radio ili TV emisija.

Prvo, to su stavovi *zvaničnika*, odnosno subjekata koji čine vlasti u određenoj državi. U ovu grupu ubrajamo zvanična dokumenta, uključujući i službene izveštaje jer su oni iskazi o službenoj politici oko koje postoji saglasnost vladajuće strukture. Takođe su od velike važnosti službena i neslužbena neposredna komunikacija predstavnika medija sa političarima visokog ranga. Određeni mediji mogu prema tim iskazima imati pozitivan, neutralan, i negativan stav. Pozitivan stav se izražava učestalošću priloga o tim stavovima, vremenom i mestom objavljivanja, a sam prilog se (često) reprizira i praćen je pozitivnim komentarima.

Zatim, to su stavovi *opozicije*, odnosno pripadnika opozicije u određenoj državi. Prvenstvena pažnja se usmerava na najjače opozicione

političke partije i na partije koje povremeno obezbeđuju većinu vladajućoj strukturi prilikom glasanja.

Sledeće je predstavljanje stavova *istaknutih naučnika, privrednika i umetnika* koji mogu iskazati svoje ocene o odedenim pojavama ili procesima u praksi.

I poslednje, to su stavovi i ponašanja *medija stranih zemalja*. Tako na primer, one zemlje o kojima se ne izveštava ili kojima se mediji sasvim malo i jednostrano bave, mogu biti veoma značajne za našu zemlju, dok naša zemlja može za njih biti od veoma malog značaja. Stoga, sadržaj, oblik, trajnost i dubina veza naših i stranih medija (uključujući i agencijske veze) važan su izvor saznanja o orijentaciji medija.

Kod emitovanja programa, važno je napomenuti i orijentacije medija na dve velike političke tendencije: globalističku i antiglobalističku.

Unutar ovako podeljenih orijentacija evidentno je da deo pripadnika *globalističke orijentacije* podrazumeva političko-ekonomsku i kulturnu globalizaciju u kojoj je jedinstvena civilizacija dominantna. Drugi deo globalističke orijentacije zalaže se za slobodne tokove globalizacije koji su posledice nauke i tehnologije. Na primer, razvoj i umrežavanje saobraćaja, telekomunikacija, globalne trgovine, tako da zagovornici globalizacije navode da se svet krajem XX veka skupio i od *malog* postao *sićušan* svet.¹²⁰ Kao posledicu imamo da su se povećale protivurečnosti između proklamovanih sloboda i prava ljudi (ljudskih prava) raznim merama država, saveza država ili sa remećenjima postojećih poredaka. Sredinom XXI veka skoro da su nestali privatnost i slobodan izbor ponašanja zbog stepena kontrole oslonjene na napredak elektronske tehnologije, gde je i velika uloga koju imaju mediji.¹²¹

Mediji takođe imaju veliku ulogu u predstavljanju i zastupanju stavova američkih i zapadnih vrednosti sa ciljem da se održe i (ili) uspostave: politička, vojna, ekonomska, tehnološka kao i kulturna nadmoć, što ćemo više razmatrati

¹²⁰ Scholte Jan Aart, »The Globalization of World Politics«, in: Baylis John, Smith Steve, »The Globalization of World Politics«, Oxford University Press, 2001, p. 13-34.

¹²¹ Čomski Noam, »Kontrola medija – spektakularna dostignuća propagande«, Rubikon, Novi Sad, 2008, str. 9-16.

u delu ove disertacije koji se odnosi na širenje ideologije i američke vrednosti u svetu.

U ovom delu doktorske disertacije važno je da istaknemo značaj Bliskoistočnog programa Centra za strateške i međunarodne studije – CSIS, koji je u saradnji sa drugim organizacijama pokrenuo novi oblik rasprave između zapadnih i arapskih stručnjaka o bitnim pitanjima. Kao rezultat toga nastala su multimedijalna predavanja na arapskom i engleskom jeziku¹²² koja se mogu koristiti u novinarstvu i drugim naučnim disciplinama.

Pomenućemo još jedan institut koji ima značajan uticaj na američku spoljnu politiku. U jednom delu *Godišnjeg izveštaja za 2011. godinu - Moć ideja*, Institut za socijalnu politiku i razumevanje SAD-a (Institution for Social Policy and Understanding - ISPU)¹²³ prikazan je njihov projekat u kome su studenti putem medija izveštavali o protestima u Egiptu.

Naime, kada su izbili protesti u zemljama Severne Afrike i zemljama Bliskog istoka, ti protesti su doveli do pada vlada u Tunisu, Egiptu i Libiji. Mnogi komentatori zapadnih medija tražili političke analize i izveštaje sa lica mesta o tzv. arapskom proleću. »Ovaj institut je odgovorio na zahteve medija tako što je na postavio studente u centre zbivanja: H.A. Hejler (H.A. Hellyer) izveštavao je sa trga Tahir u Kairu, u Egiptu za *Vašington post (Washington Post)*, *Spoljnu politiku (Foreign Policy)*, *Al-Masri al-Jum (al- Masry al-Youm)*, *Dnevne vesti Egipta (Daily News Egypt)*, *Dnevnu zvezdu (Daily Star) iz Malazije*, dok je Favaz Gerdes (Fawaz Gerges) izveštavao za *BBC*, *Njujork Tajms (The New York Times)* i mnoge druge. Oba studenta su se redovno pojavljivala na televizijama *Al Džazira (Al Jazeera)* i *Skaj njuz (Sky News)*. Nedeljnik *Njusvik* nazvao je Gerđeza kraljem komentatora iz Egipta. I drugi studenti pojavljivali su se na televiziji, u štampanim medijima, ili su putem interneta diskutovali o akutelnim događajima.¹²⁴

¹²² Videti: CSIS, internet, 10.05.2012, <http://csis.org/program/arab-media>.

¹²³ Institution for Social Policy and Understanding, »2011 Annual Report – The Power of Ideas«, internet, 22.09.2012, http://www.ispu.org/pdfs/annual_reports/ISPU%202011%20Annual%20Report_WEB.pdf.

¹²⁴ Isto.

Na osnovu izloženog, možemo zaključiti da u XXI veku različita sredstva javnog informisanja imaju veliku ulogu na kreiranje američke spoljne politike, kao i spoljne politike drugih država. Međutim, na osnovu proučavanja odnosa medija sa politikom, državom, političkim pokretima i partijama, smatramo da su neosnovane tvrdnje o podređivanju politike medijima¹²⁵ zato što medija imaju tehnološka svojstva koja nameću određena pravila, i kojima se i političari i predstavnici vlasti i opozicije moraju podređivati.

Na primeru predstavljanja političara i nekih eksperata u medijima, uzećemo za osnov razmatranja televiziju jer je ona najsloženija za predstavljanje pomenutih osoba na ekranu, i to kao tehnički najjednostavniji oblik njihovog predstavljanja – intervju u studiju. Takođe, neophodno je da razlikujemo:

- Televizije prema vlasništvu i medijskom statusu,
- Programsku orijentaciju medija,
- O kojoj temi će se govoriti u intervjuu, jer je poznato da su neke teme u nekim situacijama veoma značajne pa zbog toga i interesantne, iako iste to nisu u nekom drugom vremenskom periodu, bez obzira koliko su suštinski značajne,
- Tačno vreme emitovanja intervjuja (tačan datum, u koliko sati se emituje, da li je »udarni termin«, i sl.),
- Organizatori intervjuja mogu obratiti pažnju na novinara koji će voditi intervju,
- Organizatori intervjuja odlučuju da li će se emitovati i koji prilozi će se emitovati tokom i (ili) neposredno posle intervjuja.
- I najvažnije, ko su učesnici u intervjuu, odnosno političari, eksperti i drugi, prema značaju nivoa statusa u političkoj hijerarhiji, kao i po popularnosti i uticaju i njegovim drugim osobinama.

Na osnovu navedenih kriterijuma, veliku ulogu sredstava javnog informisanja u kreiranju američke spoljne politike još jednom ćemo potvrditi na primeru intervjuja na američkoj televiziji Pola Volfovica, eksperta Američkog

¹²⁵ Meyer Thomas, »Mediokracija – Medijska kolonizacija politike«, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2003.

instituta za preduzetništvo. Gostujući na američkoj Foks televiziji, Volfovic je izjavio da je većina glasala protiv ekstremista na izborima u Libiji u julu ove godine, međutim ekstremisti i dalje imaju naoružanje. Prema Volfovicu, »SAD treba da podrže većinu u Libiji tako da im se pruži veća mogućnost da se izbore sa ekstremistima koji predstavljaju pretnju za većinu u Libiji, za SAD i svet. On kritikuje predsednika Obamu što šalje poruku da je *Bliski istok istorija*, i da je rat u Iraku završen, a da se će se uskoro završiti rat u Avganistanu i da se Amerikanci povlače, jer te poruke prema Volfovicu plaše naše one koji treba da postanu naši saveznici«. ¹²⁶

Volfovic je dao intervju povodom ubistva američkog ambasadora u Bengaziju u Libiji, masovnih demonstracija u Egiptu i širom arapskog sveta zbog antiislamskog filma i izjave predsednika Obame da sadašnje vlasti u Egiptu nisu ni saveznik ni neprijatelj, već nova vlada koja je demokratski izabrana, ali da će SAD pratiti odgovor egipatskih vlasti na napad na američku ambasadu, kao na poštovanje mirovnog sporazuma sa Izraelom. ¹²⁷

Zbog ograničenja predmeta našeg istraživanja nećemo se upuštati u razmatranje vlasništva *Foks televizije*, njihovog medijskog statusa, ni programske orijentacije, ali možemo zaključiti da je u svom kratkom intervjuu Volfovic govorio o veoma aktuelnoj temi, o ubistvu američkog ambasadora u Libiji. Ugled i status P.Volfovica, eksperta Američkog instituta za preduzetništvo već smo kritikovali u ranijem delu rada, jer je on bio prvi predsednik Svetske banke koji je bio prinuđen da podnese ostavku zbog afere. ¹²⁸ U intervjuu on nije pomenuo povod za masovne demonstracije širom

¹²⁶ American Enterprise Institute, »Wolfowitz: Libya, Egypt, Yemen & the US role in the world«, internet, 13.09.2012, <http://www.aei.org/media/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/wolfowitz-libya-egypt-yemen-the-us-role-in-the-world>.

¹²⁷ Isto. Videti i: American Enterprise Institute - Politics and Public Opinion: Elections, »The challenge to Obama in 2012, from Obama in 2008«, internet, 06.09.2012, <http://www.aei.org/article/politics-and-public-opinion/elections/the-challenge-to-obama-in-2012-from-obama-in-2008>.

¹²⁸ P.Volfovic je morao da podnese ostavku na mesto predsednika Svetske banke 2007. godine zbog afere da je svojoj devojci, koja je bila službenik banke obezbedio premeštaj u Stejt department i veću platu. Danas, »Pol Volfovic gubi podršku Vašingtona«, internet, 17.05.2012, http://www.danas.rs/danasrs/svet/globus/pol_volfovic_gubi_podrsku_vasingtona.12.html?news_id=111080.

arapskog sveta, tj. antiislamski film, već je istakao da se većini u Libiji, navodno, pruža veća mogućnost da se izbore sa ekstremistima koji predstavljaju pretnju za većinu u Libiji, za SAD i svet. Ono što je usledilo posle njegovog intervjua bilo je raspoređivanje vojnih snaga SAD-a u cilju preventivnih akcija protiv islamskih ekstremista. Iako su svi svetski mediji prikazivali masovne demonstracije u arapskom svetu, uz učešće eksperata o raznim političko-bezbednosnim pitanjima, možemo se opravdano upitati kolika je uloga medija bila u prikazivanju antiislamskog filma, masovnih demonstracija, ubistva američkog ambasadora u Libiji i, posle intervjua jednog kontraverznog eksperta, raspoređivanja vojnih snaga SAD-a na nekoliko desetina mesta u svetu?

Svi svetski mediji su sredinom septembra 2012. godine prikazivali masovne demonstracije koje su trajale nekoliko dana širom muslimanskog sveta, izazvane amaterskim antiislamskim video filmom, snimljenim u Americi. Film je bio proizvod dobro finansirane grupe posvećene širenju netrpeljivosti prema islamu.¹²⁹ Talas demonstracija koje su se širile po arapskom svetu podstaknut je video snimkom objavljenim na *Jutjubu* u kojem se ismeva prorok Muhamed. Demonstranti su osuđivali taj film i one za koje smatraju da nisu učinili dovoljno da ga spreče. Masovne demonstracije i neredi izbili su u Egiptu, Libiji, Tunisu, Maroku, Sudanu, Maleziji, Indoneziji, Australiji, i u nekoliko gradova širom Bliskog istoka, južne i jugoistočne Azije.

Internet pretaživač *Google* nastojao je da smiri situaciju tako što je ograničio pristup filmu za korisnike u Libiji, Egiptu, Indiji i Indoneziji, međutim demonstracije su u mnogim zemljama eskalirale u nered, došlo je do sukoba demonstranata i bezbednosnih snaga u nekoliko država.

Predstavništva Sjedinjenih Država u inostranstvu pojačala su mere bezbednosti posle ubistva američkog ambasadora i nekoliko diplomata u ambasadi u Libiji,¹³⁰ bacali su suzavac na stotine demonstranata koji su gađali

¹²⁹ Nakon prikazivanja filma »Nevinost Muslimana« na Jutjubu (Youtube), u kome je prorok Muhamed izvrgnut ruglu, došlo je do masovnih demonstracija u svetu. Videti: CNN, »Protesters dispersed in Cairo; fury over anti-Islam film hits Australia«, internet, 15.09.2012, <http://edition.cnn.com/2012/09/15/world/meast/embassy-attacks-main/index.html>.

¹³⁰ CNN, »Slain ambassador died 'trying to help build a better Libya'«, internet, 14.09.2012, <http://edition.cnn.com/2012/09/12/world/africa/libya-us-ambassador-killedprofile/index.html>

kamenicama američku ambasadu u Kairu, dok je nekoliko demonstranta poginulo u sukobima sa pripadnicima bezbednosti oko američke ambasade u Jemenu.¹³¹

Iako su libijske vlasti saopštile da su uhapsile četiri lica osumnjičena da su izvršila napad na američki konzulat u Bengaziju, američki Federalni istražni biro pokrenuo je istragu o smrti četvorice američkih diplomata. Zbog masovnih demonstracija i nereda širom sveta, američki predsednik Barak Obama naredio je podizanje nivoa bezbednosti u svim američkim diplomatskim misijama, a američki sekretar odbrane Leon Paneta potvrdio je da se »vojne snage SAD pozicioniraju na 18 mesta u svetu, sa kojih mogu brzo da reaguju u slučaju eskalacije nasilja. ...Paneta je ipak ocenio da su u pitanju demonstracije ekstremista, koji su manjina u društvu«. ¹³²

SAD su rasporedile snage marinaca u Libiji i Jemenu, a takođe su uputile dva broda razarača ka obalama u Severnoj Africi, a u operaciju su uključili i bespilotne letelice. Američki marinci predviđeni za brza dejstva upućeni su u američki konzulat Bengazi u Libiji i u Kartum, glavni grad Sudana zbog pokušaja demonstiranja da provali u ambasadu Sjedinjenih Država.¹³³ Pored toga, SAD su, navodno, zbog demonstracija, tada predvodile i najveću međunarodnu pomorsku vojnu vežbu u kojoj je učestvovalo trideset zemalja

ml?iid=article_sidebar; CNN, »Protesters dispersed in Cairo; fury over anti-Islam film hits Australia«, internet, 15.09.2012, <http://edition.cnn.com/2012/09/15/world/meast/embassy-attacks-main/index.html>.

¹³¹ CNN, »4 killed as Yemeni police, demonstrators clash at U.S. Embassy«, internet, 13.09.2012, http://edition.cnn.com/2012/09/13/world/meast/yemen-usembassyprotests/index.html?iid=article_sidebar.

¹³² Tanjug, »SAD raspoređuju snage na 18 lokacija zbog protesta«, internet, 15.09.2012, <http://www.tanjug.rs/novosti/59282/sad-rasporedjuju-snage-na-18-lokacija-zbog-protesta.htm>.

¹³³ Isto: »Dva razarača ukotviće se nedaleko od libijske obale, ali samo kao preventivna mera - kazao je neimenovani američki vojni zvaničnik i precizirao da slanje brodova ne znači i neminovnu vojnu operaciju. Razarač »USS Labun« već se nalazi nedaleko od libijske obale, dok je *USS Makfol* na putu i za nekoliko dana bi trebalo da stigne na odredište. Brodovi, koji su opremljeni projektilima tomahavk, za sada nemaju određenu misiju. Oba američka zvaničnika su navela da ratni brodovi, koji nose krstareće rakete »Tomahavk«, nemaju određenu misiju, ali da je komandantima data sloboda da odgovore na »svaku misiju koju naredi predsednik SAD«.

Bliskog istoka, a koja je održana u Persijskom zalivu u drugoj polovini septembra ove godine.

Jemen i Sudan su odbacili zahtev SAD-a za prisustvo američkih marinaca u tim zemljama upućenih nakon talasa protesta i napada na ambasade SAD, a zvaničnici tih zemalja su potvrdili da su u stanju da zaštite američka diplomatska predstavništva i osoblje diplomatskog kora. Osim toga, i jemenski parlament je odbacio prisustvo marinaca u glavnom gradu Sani koji treba da ojačaju bezbednost ambasade SAD. Parlament u Jemenu je u saopštenju »odbacio bilo kakvu formu stranog prisustva«¹³⁴ u zemlji i dodao da je na vladi da obezbedi strane ambasade. Došlo je i do porasta tenzija zbog spornog nuklearnog programa. Povodom najveće vojne vežbe predvođene SAD-om u Persijskom zalivu, Iran je zapretio da će blokirati Ormunski prolaz, preko koga prolazi oko 40% svetskog snabdevanja naftom i da će gađati američke vojne baze ukoliko bude napadnut.

Iako ranije pomenuti insitituti i centri imaju značajnu ulogu u formiranju i sprovođenju američke spoljne politike, uloga medija je još značajnija, i to višestruko.

Prvo, mediji danas najviše putem televizije i interneta obaveštavaju javnost o istraživanjima i programima koji se sprovode, nastojeći da utiču na javnost i kreiraju javno mnjenje u cilju prihvatanja vrednosti, interesa i ciljeva američke spoljne politike.

Sa druge strane, javnost se danas okuplja oko nekih ideja i vrednosti, ili protestuje protiv nekih drugih, gde uz veliku ulogu medija, posebno interneta, blogova ili foruma, nastoje da iskažu svoj stav o određenom pitanju.

I treće, mediji početkom XXI veka zbog visokog stepena tehnološkog razvoja i stepena globalizacije omogućili su da skoro svakom građaninu u svetu vest o važnom događaju bude skoro trenutno dostupna. Kao argument tome dovoljno je pogledati veliku televizijsku kompaniju CNN ili ostale koje svoje

¹³⁴ CNN, »4 killed as Yemeni police, demonstrators clash at U.S. Embassy«, internet, 13.09.2012, http://edition.cnn.com/2012/09/13/world/meast/yemen-us-embassy-protests/index.html?iid=article_sidebar.

programe emituju širom sveta, svakog dana bez prekida, dok se važne vesti mogu pogledati i na njihovoj internet strani odmah, ili znatno kasnije (arhiva – po temama, regionima, itd.).

2) Spoljne odrednice

1. Struktura međunarodnog sistema

U okviru ovog poglavlja razmatraćemo i spoljne odrednice američke spoljne politike. Kako definisati sistem? Ovim pitanjem bavili su se mnogi u različitim civilizacijama. Osim toga, važno je is šta čini strukturu međunarodnog sistema u uslovima globalizacije i kakve su posledice po američku spoljnu politiku?

U antičkoj Grčkoj pojam sistem (*systema*) predstavljao je celinu sastavljenu od međusobno povezanih delova. Međutim, mnogi filozofi smatrali su da pojam *sistem* ima dva osnovna značenja: a) kao objektivni, i b) kao subjektivni sistem.

Prema prvom značenju, kod antičkih filozofa Pitagore, Parmenida i stoičke škole (Zenon, Kleant, i dr.) sistem predstavlja red svih stvari prema unapred određenom i jedinstvenom zakonu.

Drugo značenje sistema podrazumeva subjektivno zamišljen sistem do koga smo došli opažanjem, našom spoznajom i mišljenjem o sistemu. Ovo drugo značenje zastupali su Hjum, Dekart, Kant i Hegel. Prema Kantu sistem je *jedinstvo raznolikih saznanja pod jednom idejom*,

odnosno to je *pojam uma o obliku jedne celine*. Kant je smatrao da »...univerzum pokazuje poredak koji je dokaz postojanje svrhe. ...jedina moguća teologija uma (je) ona koja se zasniva na moralnim zakonima ili traži od njih poduku. Bog, sloboda i besmrtnost su, kaže on, *tri ideje uma*. ...Čisto intelektualna upotreba uma dovodi do zabluda; jedina pravilna upotreba uma usmerena je ka moralnim ciljevima«. ¹³⁵ Svoj etički sistem i shvatanje o moralnim vrednostima, I.Kant je izložio u delu *Metafizika morala* (1785). ¹³⁶

Morton Kaplan smatra da je sistem »skup međusobno povezanih promenljivih, različit od svoje okoline na način da takav skup zadržava posebnost i pod uticajem poremećaja koji dolaze iz okruženja«. ¹³⁷

Sa razvojem pozitivizma, bihejviorizma i sistemske teorije mnogi teoretičari isticali su značaj sistema kao polaznog i glavnog koncepta naučnog promišljanja međunarodnih odnosa. Veliki doprinos proučavanju sistema u međunarodnim odnosima je delo Mortona Kaplana, *Sistem i proces u međunarodnoj politici*, kao i šire shvatanje *međunarodnog sistema* Džoše Goldštajna prema kome je to međunarodni poredak kojim se pojednostavljuje mnogostranost i višeznačnost međudržavnog života. Naime, države postoje i stupaju u međusobne odnose u nekom skupu i na osnovu dugoročno određenih pravila igre, a ta pravila oblikuju

¹³⁵ Rasel Bertrand, »Istorija zapadne filozofije: i njena povezanost sa političkim i društvenim uslovima od najranijeg doba do danas«, Narodna knjiga – Alfa, Beograd, 1998, str. 638-640; »Ali iako čist um vodi do *stvaranja* novih ideja, on sam po sebi ne može da dokaže njihovu realnost. Značaj ovih ideja je praktički, to jest povezan sa moralom. ...Praktička upotreba uma razmatra se kratko na kraju *Kritike čistog uma*, a potpunije u *Kritici praktičnog uma* (1786). Argument je sadržan u tome da moralni zakon zahteva pravdu, tj. sreću srazmernu vrlini. Ovu može da osigura samo Proviđenje, i očigledno je nije osiguralo u *ovom* životu. Zato postoje Bog i budući život; a mora postojati i sloboda, jer inače vrlina ne bi mogla postojati«.

¹³⁶ Isto, str. 639: »Svi moralni pojmovi,...imaju svoje sedište i poreklo, potpuno a priori u umu. Moralna vrednost postoji samo onda kad čovek postupa iz osećanja dužnosti; nije dovoljno da postupak bude takav, kakav bi mogla da propiše dužnost. ...Suština moralnosti mora se izvoditi iz pojmova zakona; jer iako sve u prirodi dejstvuje prema zakonima, samo razumno biće ima moć da dejstvuje prema ideji zakona, to jest putem Volje. Ideja o objektivnom principu, u meri u kojoj je potčinjena volji, naziva se komandom uma, a formula ove zapovesti naziva se imperativom«.

¹³⁷ Simić Dragan, »Poredak sveta«, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999, str. 169.

međunarodni sistem kakav poznajemo. Na osnovu toga, možemo zaključiti da teoretičare međunarodnog sistema ne zanima ko i kako određuje pomenuta pravila igre ni vrednosti jer je međunarodni sistem bilo koji skup nezavisnih političkih jedinica. Te političke jedinice međusobno deluju jedne na druge u skladu s određenim pravilima.

Postoji više različitih klasifikacija međunarodnih sistema, prema različitim kriterijumima.

Prema kriterijumu uticaja unutrašnjih činilaca na ponašanje jedne države u spoljnopolitičkim odnosima, odnosno promena u diplomatskim postupcima i ciljevima države, Ričard Rouzkrens¹³⁸ razlikuje stabilne od nestabilnih međunarodnih sistema:

- 1740 - 1789. *XVIII vek* – stabilan sistem,
- 1789 - 1814. *Revolucionarno carstvo* – nestabilan sistem,
- 1814 - 1822. *Evropski koncert* – stabilan sistem,
- 1822 - 1848. *Skresani, skraćeni koncert* – stabilan sistem,
- 1848 - 1871. *Razrušeni koncert* – nestabilan sistem,
- 1871 - 1890. *Bizmarkovski koncert* – stabilan sistem,
- 1890 - 1918. *Imperijalistički nacionalizam* – nestabilan sistem,
- 1918 - 1945. *Totalitarni militarizam* – nestabilan sistem, i
- 1945 - 1960. *Posleratno razdoblje* – stabilan sistem.

Rouzkrens je smatrao da stabilni međunarodni sistemi imaju sledeće osobine: prvo, imaju *uređujuće mehanizme*, a to su međunarodna organizacija Ujedinjenih nacija, a ranije velike evropske sile, koje su sposobne da otklone poremećaje u interesu sistema, i drugo, elite u državama tog sistema nastojale su da očuvaju *status quo*. Nasuprot tome,

¹³⁸ Isto, str. 166-167; Rouzkrens »...izdvaja tri činioca koji presudno utiču na stabilnost sistema u pitanju: prvi je *poremećaj (disturbance input)* koji se ispoljava kroz sukob ideologija, unutrašnju nestabilnost, nejednakost u izvorima i bogatstvu, suprotnim nacionalnim interesima; drugi činilac su tzv. *uređivači*“, pod kojima podrazumeva sposobnost delotvornog odgovora na poremećaje, i, treći činilac se sastoji u *ograničenjima okoline (environmental restraints)*. Pod *uređujućim mehanizmima* Rouzkrens misli na ustanove kakvi su nekada bili koncerti velikih evropskih sila, a danas su UN (one predstavljaju oblik *međunarodnog konsenzusa*). Iz navedenih činilaca Rouzkrens dalje razvija četiri odrednice koje oblikuju međunarodno ponašanje: a) stavovi elite (u državama članicama sistema); b) stepen kontrole elite; c) sredstva koja stoje na raspolaganju eliti, i d) sposobnost da se podnesu poremećaji.«

kod nestabilnih međunarodnih sistema *uređujući mehanizmi* nisu mogli da spreče ni otklone poremećaje, dok su elite bile nezadovoljne i nastojale su da promene svoj položaj makar ugrozile međunarodni sistem. Razmatrajući pitanje moći i stabilnosti u međunarodnim sistemima, doprinos Rouzkrensa je u kreiranju tzv. bimultipolarnog (*bimultipolarity*) sistema koji je, po njemu, najbolji za postizanje i očuvanje stabilnosti. *Bimultipolarni međunarodni sistem*, po Rouzkrensu, je sistem koji čine dva centra moći, dok je oko kojih mnogo država slične moći, ali znatno slabije moći u odnosu na centre. Najkraće rečeno, bimultipolarni sistem je kombinacija bipolarnog (dva centra) i multipolarnog (više centara) sistema.

Mnogi autori ostvarili su značajan doprinos u proučavanju međunarodnih sistema, kao što su Holsti, Georg Modelski, Morton Kaplan, Oran Jang, Stenli Hofman, Kenet Volc, Rejmon Aron, i drugi.

Prema R.Aronu, međunarodni sistem je »celina sastavljena od političkih jedinica (države) koje između sebe razvijaju redovne odnose i sposobne su da uđu u opšti rat«. ¹³⁹ Aron je razlikovao *homogene* i *heterogene međunarodne sisteme*. U prvom, homogenom nalaze se države koje imaju slične vrednosti, dok u heterogenim međunarodnim sistemima države imaju bitno različite, čak suprotstavljene vrednosti.

U prethodnom delu rada kada smo razmatrali različite vrednosti realističkih i neorealističkih shvatanja, pomenuli smo da *međunarodni sistem* predstavljaju međusobno povezani delovi neke celine. U međunarodnom sistemu su definisani principi kao što su hijerahija (u unutrašnjoj) i anarhija (u međunarodnoj politici). Za razliku od realista koji smatraju da su glavni subjekti međunarodnih odnosa nezavisne države, prema neorealistima to je sama struktura međunarodnog sistema. Oni smatraju da zbog *anarhične strukture međunarodnog sistema* nisu mogući prijateljstvo, poverenje i čast među suverenim državama.

¹³⁹ Isto, str. 181-182.

Profesor Simić u svom značajnom delu *Poredak sveta*, proučavajući različite međunarodne sisteme, ukazuje na složenu Kaplanovu klasifikaciju međunarodnih sistema na:

- *Sistem ravnoteže snaga,*
- *Vrlo labavi bipolarni sistem,*
- *Labavi bipolarni sistem,*
- *Kruti bipolarni sistem,*
- *Univerzalni međunarodni sistem,*
- *Hijerarhijski međunarodni sistem,*
- *Pojedinačni veto sistem,*
- *Detente sistem,*
- *Nestabilni blokovski sistem, i*
- *Nepotpuni nuklearno-difuzni sistem.*

U navedenom delu, profesor Simić zaključuje sledeće: »Kaplanovih deset sistema su, uprkos navedenim nedostacima, poslužili kao intelektualni podsticaj mnogobrojnim istraživačima međunarodnih odnosa, a posebno onima koji produbljeno proučavaju teoriju i praksu međunarodnog sistema i svetskog poretka. Budući da se, kako i sam veli, bavio *suštinskim pravilima u međunarodnoj politici (essential rules)*, razrađena teorijska shema, koju je dao, ipak ne pokriva sva ili bar većinu pitanja od značaja za nauku o međunarodnim odnosima.¹⁴⁰

Osim različitih stavova oko značenja međunarodnih sistema i njegovih klasifikacija, autori su imali različita shvatanja oko stabilnosti međunarodnih sistema, odnosno kakav je uticaj bipolarne, tripolarne ili multipolarne strukture na stabilnost međunarodnog sistema. Dojč i Singer, su zastupali shvatanje da kako se sistem kreće od bipolarnog ka multipolarnom, treba očekivati opadanje učestalosti rata. Prema njima, u bipolarnom međunarodnom sistemu ograničena je sloboda država da samostalno stupaju u saveze sa ostalim članicama u strukturi sistema. Sa

¹⁴⁰ Isto, str. 177.

druge strane, multipolarni međunarodni sistemi su stabilniji jer je manja trka država u naoružanju, a one slobodno stupaju u razne oblike saradnje.

Suprotno mišljenje zastupali su Stenli Hofman i Kenet Volc. Prema Hofmanu, bipolarni sistem je stabilniji od multipolarnog, jer ukoliko međunarodni sistem ima što manje centara moći, u tom slučaju su manji izgledi za sukobe. On je smatrao da postojanje više centara moći »...ne samo što je nepoželjno nego je i opasno, jer se time povećava »ravnoteža neizvesnosti« koja neizbežno vodi u trku u naoružanju i stalnu napetost«. ¹⁴¹

Simić R. Dragan u svom delu *Nauka o bezbednosti* smatra da od nastanka međunarodnog sistema država, kao i tokom čitavog bipolarnog perioda u međunarodnim odnosima, država kao glavni subjekt i objekt bezbednosti »vlastitu bezbednost traži i nalazi u vlastitoj vojnoj moći, u slabosti protivnika i/ili sopstvenoj snazi. ...od svih opasnosti koje prete osnovnim dobrima i usvojenim vrednostima države kao institucije u užem smislu, i državi kao političkoj zajednici, prevashodno se vodi računa o nastarijoj i najpoznatijoj - uspešnom oružanom napadu strane države, tj. o ratu i porazu«. ¹⁴²

U drugom delu ovog rada razmatrali smo vrednosti u okviru neorealističkih shvatanja, gde smo istakli da su glavni subjekti međunarodnih odnosa, i dalje države, koje se bore za svoj opstanak, ostvarenje svojih nacionalnih interesa i uvećanje sopstvene moći u međunarodnom sistemu. Osim toga, razmatrali smo neke vrednosti kako u okviru realističkih i neorealističkih tako i u okviru drugih teorija koje su zastupljene u međunarodnim odnosima ¹⁴³ od sredine XX i početkom XXI veka. Bivši američki državni sekretar Henri Kisindžer smatrao da je »...Međunarodni sistem koji je najduže očuvao mir, odnosno sprečio izbijanje nekog većeg sukoba,

¹⁴¹ Isto, str. 178.

¹⁴² Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 23.

¹⁴³ Kegli V.C, Vitkof R.J, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 84-95, 96-112.

uspostavljen je na Bečkom kongresu, a zasnivao se na legitimitetu i ravnoteži, zajedničkim vrednostima i diplomatiji koja se starala o ravnoteži snaga«.144 Henri Kisindžer smatrao je da su bitne zajedničke vrednosti, koje treba da čine osnovu spoljne politike SAD-a u XXI veku, sistem kolektivne bezbednosti, sloboda i demokratija »...u zapadnom stilu (koja) pretpostavlja usaglašavanje stavova o vrednostima...«.145

U narednom delu rada razmatraćemo naftne resurse i uticaj međunarodnog terorizma i radikalnih islamskih pokreta na američku spoljnu politiku.

2. Nafta i uloga koju ima u američkoj spoljnoj politici

Nafta kao važan neobnovljiv resurs ima značajnu ulogu za skoro sve zemlje u svetu. U ovom delu rada nećemo se baviti definisanjem resursa,¹⁴⁶ nego ćemo samo na osnovu kriterijuma obnovljivosti, razlikovati obnovljive resurse, u koje ubrajamo vazduh, vodu, floru, faunu, itd., od neobnovljivih resursa koji obuhvataju zemljište i sve minerale, a posebno naftu, gas i ugalj. Zašto su ovi neobnovljivi resursi od posebnog značaja za SAD i mnoge druge zemlje?

Prvi razlog se odnosi na *ograničene rezerve nafte u svetu*. Nafta i druga fosilna goriva eksploatišu se još od razvoja industrijalizacije, što je samo

¹⁴⁴ Kisindžer Henri, »Diplomatija 1-2«, Verzalpress, Beograd, 1999, str. 720-722.

¹⁴⁵ Isto.

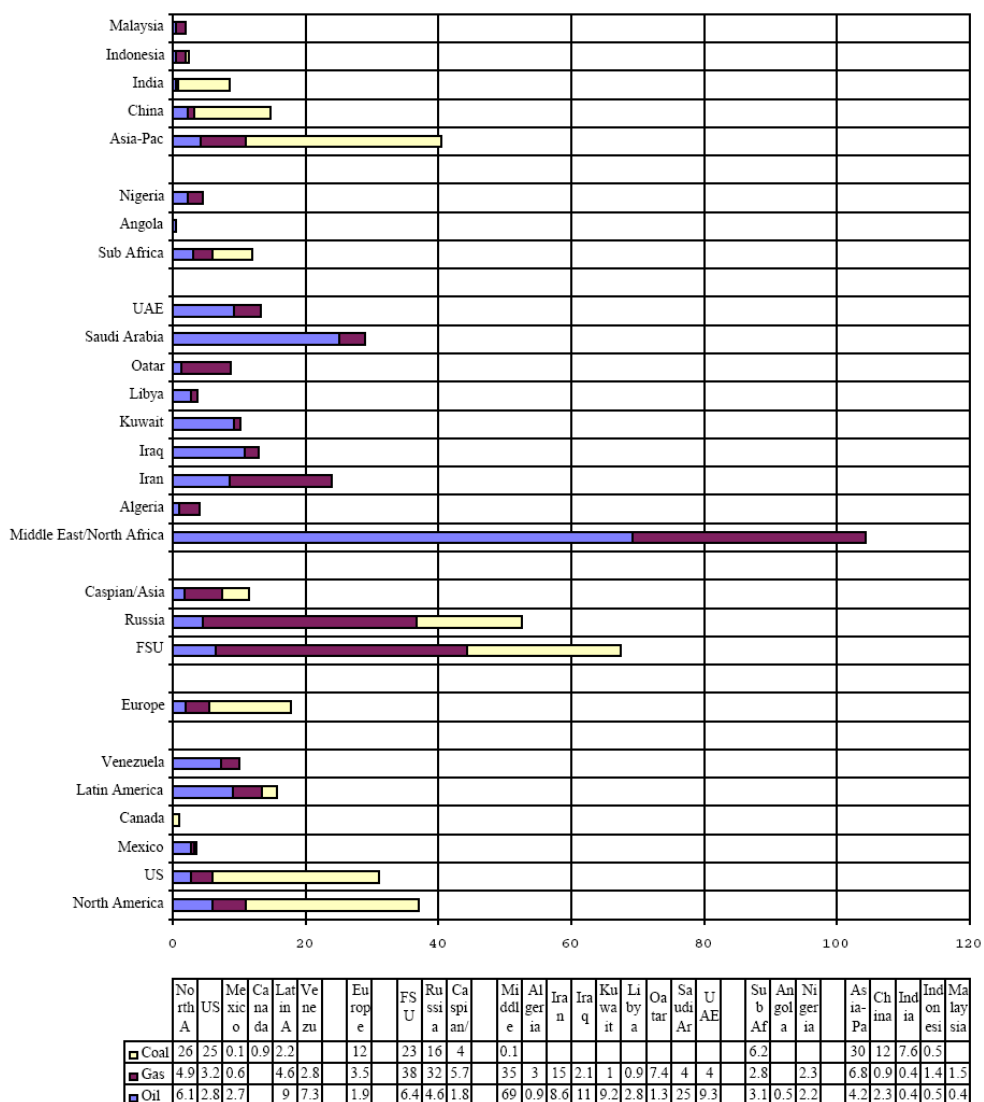
¹⁴⁶ Vujaklija Milan, »Leksikon stranih reči i izraza«, Prosveta, Beograd, 1970, str. 829; Termin resurs /fr: *ressource*/ označava pomoćno sredstvo, izvor pomoći; izvor (privrede) iz koga se dobavljaju sirovine; mesto za rasonodu; i uže društvo.

povećano u drugoj polovini XX veka. Prema procenama različitih američkih instituta i centara, pod uslovom da potrošnja fosilnih goriva ostane na sadašnjem nivou, smatra se da će svetske reserve nafte biti iscrpljene u prvoj polovini, a prirodnog gasa sredinom XXI veka. Takođe, procenjuje se da su svetske zalihe uglja za oko 300 godina.

Ovde ćemo ukazati na istraživanja Entoni Kordesmana koji je u okviru američkog Centra za strateške i međunarodne studije - CSIS objavio nekoliko interesantnih izveštaja o procenama svetskih zaliha resursa. Posebno je interesantan izveštaj CSIS-a o rastućem zahtevu za energentima u svetu za period 1990-2020. godine, koji je iz 2002. godine, a njegovi rezultati su potvrđeni u istraživanjima o energentima u Africi koje je ovaj centar sproveo deceniju kasnije.

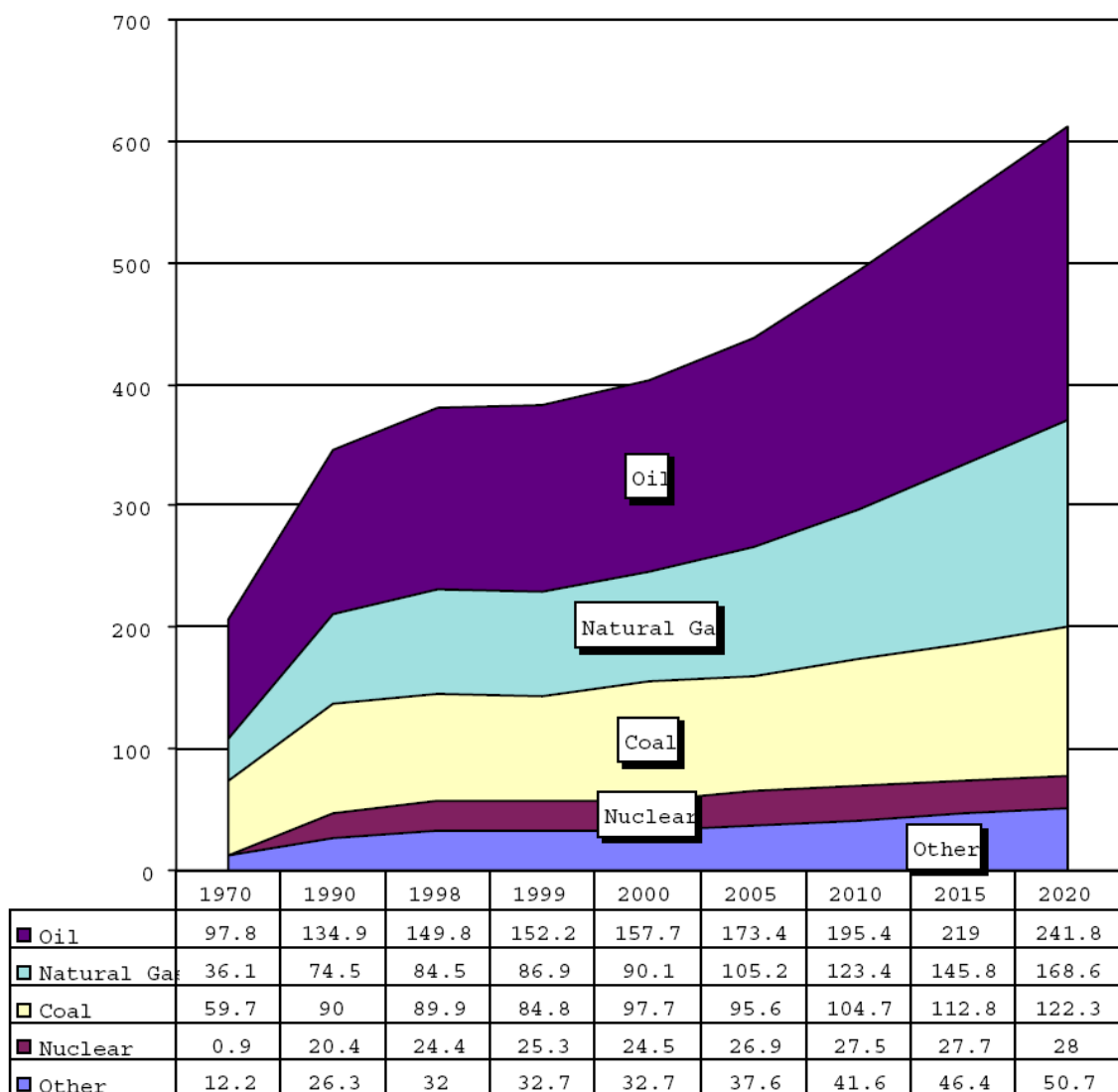
Strategic Influence and Energy: Who Has the World's Energy Reserves?

(Percent of Proven World Reserves)

Slika 1: Strateški uticaj i energenti: ko poseduje svetske zalihe energenata?

Izvor: Cordesman Anthony H, "Geopolitics and Energy - Key Trends: 2000-2020", Centre for Strategy and International Relations - CSIS, internet, 2002, <http://csis.org/files/media/csis/pubs/geopoliticsandenergy%5B1%5D.pdf>, p. 5.

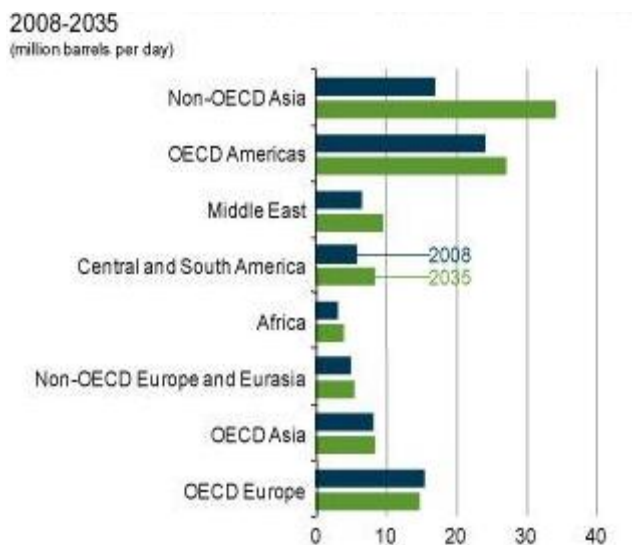

Slika 2: Rastući zahtev za energentima u svetu: 1970-2020

Izvor: Cordesman Anthony H, "Geopolitics and Energy - Key Trends: 2000-2020", Centre for Strategy and International Relations - CSIS, internet, 2002, <http://csis.org/files/media/csis/pubs/geopoliticsandenergy%5B1%5D.pdf>, p. 3.

Kao što se može videti u prilogu 1, o procenama iz 2002. godine i strateškom uticaju i energentima: ko poseduje svetske zalihe energenata, može se videti da regioni severne Afrike i Bliskog istoka raspolažu sa značajnim rezervama nafte, uglja i gasa. Osim toga, u procenama američkog CSIS-a o energentima u Africi koji je objavljen u januaru 2015. godine, navodi se da su

široim afričkog kontinenta, otkrivena nova nalazišta nafte u Gani, Keniji i Ugandi, i prirodnog gasa u Nigeriji, Mozambiku i Tanzaniji i drugo.¹⁴⁷

Slika 3: Rastući zahtev za energentima po regionima: 2008-2035

Izvor: Cordesman Anthony H, "Energy Risks in North Africa and the Middle East", CSIS, internet, 2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf, p. 9.

Procene američkog CSIS-a iz 2002. godine kasnije su potvrđene u njihovim istraživanjima o povećanim zahtevima za energente za period 2008-2035. iz 2012. godine, kao i u najnovijim istraživanjima iz ove godine.¹⁴⁸

Drugi razlog je *ekonomske prirode* jer su prirodni resursi oduvek predstavljali osnov ekonomske moći i razvoja velikih sila.¹⁴⁹ Ovo je posebno izraženo u uslovima globalizacije zato što su veoma važni subjekti međunarodnih odnosa upravo multinacionalne kompanije, a poznato je da danas američke kompanije kontrolišu značajan deo globalne naftne industrije.

¹⁴⁷ Cooke Jennifer G, Goldwyn David L, »Africa's New Energy Producers: Making the Most of Emerging Opportunities«, CSIS, internet, 30/01/2015, http://csis.org/files/publication/150112_Cooke_AfricaNewEnergy_Web.pdf, p. 3-8.

¹⁴⁸ Cordesman Anthony H, »Energy Risks in North Africa and the Middle East«, CSIS, internet, 24/05/2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf, p. 6-9.

¹⁴⁹ Videti: Kenedi Pol, »Uspon i pad velikih sila – ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine«, drugo izdanje, CID-Podgorica, Službeni list SCG-Beograd, 2003.

Novootkrivena nalazišta nafte i gasa u Africi, predstavljaju nadu za stanovništvo i zvaničnike mnogih država da će povećati investicije, a time i ekonomski rast. U navedenom izveštaju CSIS-a o energentima u Africi navodi se nekoliko naftnih kompanija koje se bave istraživanjima i eksploatacijom resursa, a to su *Ševron (Chevron)*, *Ekson mobil (Exxon Mobil)*, i druge. Tako je naftna kompanija *Kosmos Energija (Kosmos Energy)* otkrila 2007. godine u Gani naftno polje, za koje se procenjuje da ima rezerve od dve milijarde barela nafte, a eksploatacija je počela tri godine kasnije.¹⁵⁰

U oblasti severne Afrike, od 2011. godine kompanija *Kosmos energija* bavi se eksploatacijom nafte i gasa u Maroku, a od ove godine i u Mauritaniji.¹⁵¹

I treće, ograničeni neobnovljivi resursi imaju značajnu ulogu za *izbijanje sukoba, odnosno uvećanje političke i vojne moći* mnogih država u svetu, a posebno velikih sila. U svom delu *Sukob civilizacija*, Semjuel Hantington smatra su resursi jedan od uzroka za izbijanje sukoba između država i grupa iz različitih civilizacija kao i da su »...kontrola ljudi, teritorije, bogatstva i resursa i relativna moć tj. sposobnost da se nečije sopstvene vrednosti, kultura i institucije nametnu drugoj grupi«. ¹⁵² S.Hantington smatra da »Zalivski rat je bio prvi posthladnoratovski rat između civilizacija koji se odnosio na resurse. U pitanju je bilo da li će glavnina najvećih svetskih rezervi nafte biti pod kontrolom saudijske vlade i vlada emirate zavisnih od vojne pomoći Zapada...Posle rata Persijski zaliv je američko jezero«. ¹⁵³

Takođe, proučavajući porast tenzija i izbijanje mogućih sukoba u svetu, Antoni Kordesman je 2002. godine upozorio u svom izveštaju *Geopolitika i*

¹⁵⁰ Cooke Jennifer G, Goldwyn David L, »Africa's New Energy Producers: Making the Most of Emerging Opportunities«, CSIS, internet, 30/01/2015, http://csis.org/files/publication/150112_Cooke_AfricaNewEnergy_Web.pdf, p. 4-6.

¹⁵¹ Videti: Kosmos Energy - Morocco, Mauritania, internet, 30/01/2015, <http://www.kosmosenergy.com/operations-morocco.php>; <http://www.kosmosenergy.com/operations-mauritania.php>.

¹⁵² Hantington Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Podgorica, Romanov-Banja Luka, 2000, str. 144.

¹⁵³ Isto, str. 278-279.

energenti - bitni trendovi 2000-2020,¹⁵⁴ da će u Alžiru i Libiji izbiti građanski sukobi, kao i da će im biti uvedene sankcije. Ova upozorenja su se, nažalost, ostvarila skoro deceniju kasnije u Libiji. U svom izveštaju E.Kordesman naveo je nekoliko razloga za izbijanje sukoba oko naftnih i drugih resursa u svetu:

- Smanjenje proizvodnje sirove nafte u SAD-u koji traje još od '70-ih godina XX veka sa 11 milijardi barela dnevno na oko 8 milijardi barela dnevno u 2000. godini;

- Porast uvoza sa 11 miliona barela dnevno tokom 2000. godine na više od 17 miliona barela dnevno u 2020. godini;

- Nestabilnost cena nafte na svetskom tržištu;

- Povremeni prekidi u isporukama određene količine nafte za SAD zbog nemira ili sukoba u zemljama izvoznicama; ili

- Kombinovanje nekoliko navedenih faktora. Tako je, na primer, zbog iračke invazije na Kuvajt 1990. godine, došlo do smanjenja isporuke nafte za 4,3 miliona barela dnevno, što je povećalo cenu nafte na svetskom tržištu sa 16 na 33 američka dolara za barel.¹⁵⁵ Dakle, na osnovu toga možemo se složiti da su naftni resursi u svetu značajni za američku spoljnu politiku.

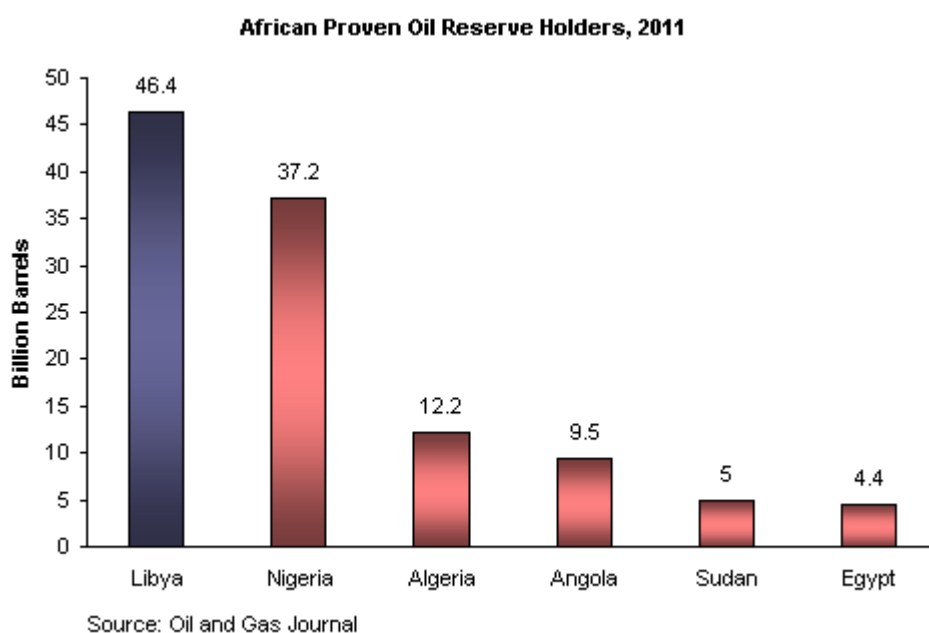
Sa druge strane, mnoge zemlje severne Afrike poseduju ogromne rezerve nafte koje mogu da obezbede stabilnost američkih rezervi energije. Pošto je stručnjak američkog Centra za strategiju i međunarodne odnose - CSIS, E.Kordesman još pre jedne decenije upozorio da će izbiti sukobi, nemiri i građanski rat u Alžiru i Libiji, ukazaćemo u ovom delu rada na njihova nalazišta nafte i gasa, neke bezbednosne izazove sa kojima se ove dve zemlje suočavaju, kao i spoljnoj politici Sjedinjenih Američkih Država prema njima.

U Libiji su otkrivene rezerve nafte koje se procenjuju na 46,4 milijardi barela i zauzimaju deveto mesto u svetu. Ta količina predstavlja 3,4% ukupnih svetskih rezervi nafte. Pre svrgavanja M.Gadafija 2011. godine, Libija je

¹⁵⁴ Cordesman Anthony H, »Geopolitics and Energy - Key Trends: 2000-2020«, Centre for Strategy and International Relations - CSIS, internet, 2002, <http://csis.org/files/media/csis/pubs/geopoliticsandenergy%5B1%5D.pdf>, p. 20.

¹⁵⁵ Isto, str. 21-28.

proizvodila oko 1,6 miliona barela nafte dnevno,¹⁵⁶ a izvozom nafte i prirodnog gasa ostvarivala je većinu državnih prihoda. Nafta se uglavnom izvozila za Italiju, Francusku i Nemačku.

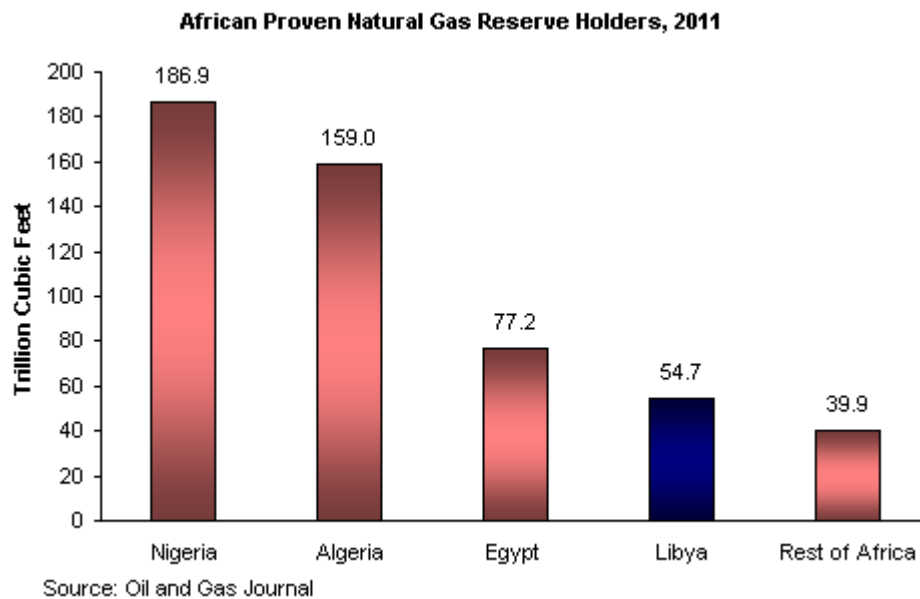
Slika 4: Naftne rezerve na Severu Afrike

Izvor: Cordesman Anthony H, "Energy Risks in North Africa and the Middle East", CSIS, internet, 2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf, p. 44.

Osim toga, Libija poseduje i bogata nalazišta prirodnog gasa. Količina otkrivenih rezervi prirodnog gasa pogodnog za eksploataciju iznosi 54,7 trilion kubnih metara i zauzima četvrto mesto u Africi, odmah posle Nigerije, Alžira i Egipta.

¹⁵⁶ Cordesman Anthony H, »Energy Risks in North Africa and the Middle East«, CSIS, internet, 2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf;

AlJazeera, »Bitka za libijsku naftu«, internet, 28/02/2015, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/interaktivno-bitka-za-libijsku-naftu>.

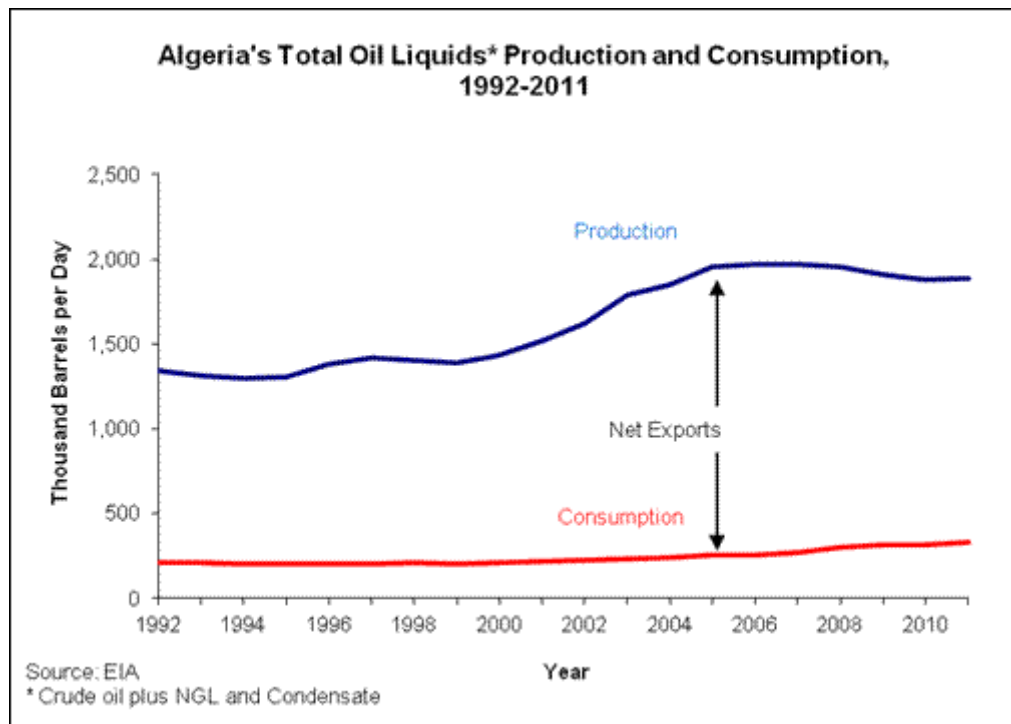

Slika 5: Rezerve gasa na Severu Afrike

Izvor: Cordesman Anthony H, "Energy Risks in North Africa and the Middle East", CSIS, internet, 2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf, p. 44.

Posle svrgavanja M.Gadafija tokom 2011. godine, u zemlji je došlo do protesta i do sukoba pobunjeničkih grupa i paravojnih formacija koji traju i danas. To je imalo za posledicu zatvaranje naftnih polja, naftovoda i utovarnih luka, a međunarodne naftne kompanije napustile su zemlju. Politička i ekonomska nestabilnost, sukobi između različitih pobunjeničkih i plemenskih grupa, koje se međusobno bore za kontrolu nad naftnim postrojenjima su bitni problemi sa kojima se suočava danas Libija.

Osim Libije, i druge severoafričke zemlje, kao na primer, Alžir imaju slične probleme. Pored političke nestabilnosti i sukoba između određenih grupa, Alžir se suočava sa različitim terorističkim izazovima i sabotazama.

Slika 6: Ukupna proizvodnja i potrošnja nafte u Alžiru

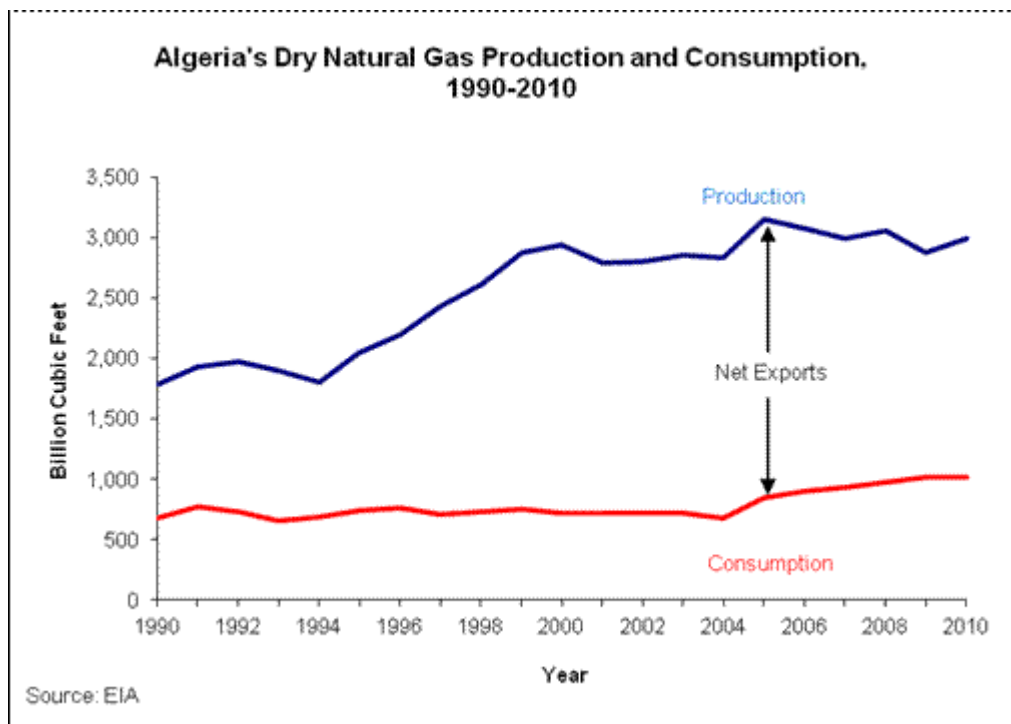
Izvor: Cordesman Anthony H, "Energy Risks in North Africa and the Middle East", CSIS, internet, 2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf, p. 47.

U izveštaju američkog CSIS-a o *Energentskim rizicima na Severu Afrike i Bliskom istoku*, procenjuje se da je Alžir proizvodio oko 1,27 miliona barela nafte dnevno u 2011. godini, i da je najviše prihoda ostvario od izvoza u SAD.¹⁵⁷

Kontrola SAD nad ovim regionom znači smanjenje kontrole zemalja OPEK-a nad određivanjem cene nafte na svetskom tržištu, što će doprineti smanjenju opterećenja američke privrede, koja je tada prolazila kroz recesiju.

Osim rezervi nafte, Alžir ima velike zalihe prirodnog gasa, a u toku je izgradnja projekta Jugoistočnog gasovoda. Alžir izvozi oko 65% prirodnog gasa, pomoću gasovoda koji povezuje ovu zemlju sa Italijom i Španijom, dok manji deo gasa izvozi putem cisterni. Alžir je na trećem mestu po izvozu prirodnog gasa u Evropu, posle Rusije i Norveške.

¹⁵⁷ Cordesman Anthony H, »Energy Risks in North Africa and the Middle East«, CSIS, internet, 2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf.

Slika 7: Proizvodnja i potrošnja prirodnog gasa u Alžiru
 Izvor: Cordesman Anthony H, "Energy Risks in North Africa and the Middle East", CSIS, internet, 2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf, p. 47.

U XX veku strateški cilj Sjedinjenih američkih država bio je raspodela snaga u svetu kako bi se obezbedio direktan pristup što većem delu svetskih rezervi nafte i kontrola nad njima, što je uz upotrebu sile, kako vidimo, i postignuto. U ovoj geopolitičkoj igri, SAD su odnele pobjedu. Činjenica da je današnji svetski ekonomski, odnosno, energetska poredak u osnovi zasnovan da *kro civilizacije*, tj. naftu, svojom ekonomskom i vojnom moći kontrolišu SAD, govori da, u stvari, američke oružane snage imaju pod svojom kontrolom više od 60% naftonosnih regiona planete. Takođe američke kompanije kontrolišu značajan deo globalne naftne industrije, i to: od istraživanja i eksploatacije do prerade i formiranja tržišta gotovih proizvoda. Ovako dominantna pozicija omogućava da američke berze određuju cenu nafte na svetskom tržištu.

Međutim, na početku XXI veka, situacija se drastično izmenila. Prema sadašnjim istraživanjima raspoložive rezerve nafte su pri kraju, gas postaje glavni energent u ovom veku, jer alternativni izvori energije (biogoriva, energija vetra i sunca i slično) još uvek ne mogu da se koriste na industrijskom nivou.

Osim aktuelne promene energenata, u toku je i borba velikih sila za dominaciju nad postojećim i novim nalazištima, posebno na Arktiku.

Prema mišljenju analitičara nećemo više živeti u *eri nafte* u kojoj su SAD imale glavnu i dominantnu ulogu u svetu, već počinje *era gasa* gde će se sigurno pozicije Amerike promeniti i gde će njihov uticaj dosta oslabiti. Tako da u XXI veku leadersku poziciju od nafte kao glavnog energenta preuzima gas.

Vrlo je bitno istaći da je razlika i u poziciji sile, jer u *eri gasa* vrlo teško može da se iskoristi dominacija sile za prevlast u sferi energenata, kako je do sada bio slučaj sa naftom odnosno sa američkim interesima. Ovakva pretpostavka se može potkrepiti činjenicom da su ležišta gasa ravnomernije raspoređena na zemaljskoj kugli, odnosno u svetu, tako da je prosto nemoguće direktno kontrolisati velika nalazišta jer su za to nepходna značajnija finansijska ulaganja i mnogo više vojnog potencijala kako bi se kontrolisale teritorije. Još jedan vrlo bitan element prilikom eksploatacije gasa, jeste taj što se gas isporučuje u velikim količinama uglavnom gasovodima koji su fiksirani,¹⁵⁸ tako da u zemlje koje proizvode gas i zemlje koje isti taj gas koriste dublje i dugoročnije povezane nego li ranije kada je u pitanju bila kupoprodaja nafte. Načini transporta i putevi dostavljanja nafte su bili daleko fleksibilniji i finansijski manje zahtevniji. Danas, da bi se izgradio gasni tok, to zahteva angažovanje velikih potencijala u nekoliko država sa usaglašenim uslovima, prolaska neke od država odnosno uslova i cene gasa. O ovim detaljima ćemo se baviti u narednom delu.

Ovde je važno napomenuti da su, infrastruktura gasne industrije kao i vrlo bitna pravila tržišta gasa, formirani na svetskom tržištu poslednjih decenija bez znatnog učešća Sjedinjenih Američkih Država. To ukazuje da leadersku poziciju polako preuzima Rusija i njene kompanije kada se radi o gasu kao energentu. Na ovaj, možemo slobodno da kažemo, prirodni tok događaja,

¹⁵⁸ Videti: Kosmos Energy – Morocco, Mauritania, internet, 30/01/2015, <http://www.kosmosenergy.com/operations-morocco.php>; <http://www.kosmosenergy.com/operations-mauritania.php>.

Amerika nije mogla da ima uticaja, posebno ne upotrebom sile, što u svakom slučaju ne isključuje projektovanje veštačke krize u reonima gde su nalazišta gasa velike.

Može se reći da se američka spoljna politika, kao ni njihova strategija sigurno neće menjati u ovom veku, jedino su moguća različita spoljnopolitička sredstva¹⁵⁹ kako bi ponovo ostvarili leadersku poziciju u oblasti energenata u svetu. Smatramo da se Amerika neće tek tako lako odreći leaderske pozicije kontrole energenata odnosno berze energentskog kapitala koji je od vitalnog interesa za svaku zemlju. Ili slobodnije se možemo izraziti da su američki eksperti dobili zadatak da reše jednačinu koja ima dve nepoznate, a to je: kako povratiti leadersku poziciju u sferi proizvodnje i prometa gasa i kako proizvesti gas iz drugih izvora a da to ne budu prirodni resursi.

U toku su istraživanja o procesu pretvaranja odnosno razvijanja sistema isporuke tečnog prirodnog gasa jer se on može onda transportovati brodovima i drugim sredstvima, a ne samo gasovodom. Međutim zanemaruje se činjenica da je ovaj vid transporta daleko ne bezbedniji nego li transport fiksnim gasovodima. Drugi alternativni način proizvodnje gasa jeste da se razradi, odnosno usavrši tehnologija dobijanja prirodnog gasa iz uljnog škriljca, koja je mnogostruko skuplja. Ovde se pored tehnološkog, pojavljuje još jedan problem a to je problem ekologije gde se već pojavljuju osude oko postrojenja koja bi bila ogromni zagađivači okoline.

Iz svega gore navednog, postojala je ozbiljna ekonomska i geopolitička prednost Rusije. Sve do Ukrajinske krize,¹⁶⁰ sistem bilateralnih ugovora sklopljenih između Rusije i zemalja Evropske Unije postepeno je uticao na

¹⁵⁹ Isaković Zlatko, »Osnovi teorije političke moći u međunarodnim odnosima«, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1998, str. 115-168.

¹⁶⁰ Videti hronologiju događaja o Ukrajinskoj krizi: AlJazeera, internet, 2015, <http://balkans.aljazeera.net/tema/kriza-u-ukrajini>; <http://www.dw.de/hronologija-krize/a17613320>.

Kriza u Ukrajini je počela u novembru 2013. godine kada su održani protesti protiv bivšeg predsednika Viktora Janukoviča. Tokom zime 2014 godine, dolazi do sukoba demonstranta i snaga bezbednosti, Janukovič je smenjen, ali i posle godinu dana, sukobi su dobili međunarodne razmere.

jednistvo ne samo u Uniji već i u državama-članicama NATO-a, a time i indirektno je imalo uticaja u na američke interese. Iako članice NATO-a, mnoge zemlje Evropske Unije u potpunosti zavise od ruskog gasa. U slučaju da se nastavi trend odustajanja od nuklearne energije, zavisnost će se u svakom slučaju povećavati.

Ekonomska kriza će samo doprineti da se izlazi u susret Rusiji po raznim osnovama, tako da, ako se vratimo na početak, izgradnja protivraketne odbrane na granici sa Rusijom u krajnjem slučaju se može samo tumačiti kao još jedan od pokušaja Amerike da se ojača NATO.

Sadašnje stanje stvari na polju energetike i trenutne pozicije Rusije u *eri gasa* će sigurno bitno uticati na promenu aspekata strategije nacionalne bezbednosti Rusije u svetu, a samim tim i odnos prema većitom rivalu, Americi. Tako da će biti neophodno da najveće zemlje sveta pokažu izuzetnu mudrost i odmerenost u donošenju odluka o izboru budućeg saveznika u svetskom poretku. Samim time, Rusija postaje sve veća pretnja globalnoj dominaciji SAD,¹⁶¹ upravo zbog svog ekonomskog preporoda. Ovde bi valjalo tražiti razloge za pritiske da američki zvaničnici, ujedno i odgovore na neka pitanja jer se uporno zagovaraju neki gasni projekti, kao što je primer gasovoda *Nabuko*, iako je poznato da su ruske kompanije odavno zakupile najveći deo količine gasa iz tog regiona.

Trka za dominaciju nad resursima besomučno se nastavlja i u drugim delovima sveta. Navešćemo na primeru Sirije, gde je do nemira došlo zbog gasovoda koji vodi iz Katara i Emirata preko Sirije. Ustvari šta se želelo postići ovim sporazumom? Turska bi u ovom slučaju otkazala saglasnost Rusiji za Južni tok, i time bi Rusija ponovo bila odsečena od Balkana, a Amerika bi

¹⁶¹ Večernje novosti, »Asanž optužio SAD da su uzrok ukrajinske krize«, internet, 24/03/2015, www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:540200-Asanz-optuzio-SAD-da-su-uzrok-ukrajinske-krize; »Osnivač *Vikiliksa* Džulijen Asanž optužio je SAD da su potrošile milijarde dolara za NVO u Ukrajini kako bi otrgli ovu zemlju od uticaja Rusije i prevele je na svoju stranu. ...On je takođe ocenio da je Islamska država *rezultat avanturizma Zapada* ali da je posledica toga da Vašington više nije *jedini igrač na Bliskom istoku*, jer su Turska, Katar i Saudijska Arabija uvećali svoju moć poslednjih godina i uspele da steknu određenu nezavisnost od SAD«.

postigla svoj strateški cilj u globalnoj podeli dominacije u oblasti energetike na Balkanu. Upravo to je i bio razlog neophodnosti rušenja sa vlasti al-Asada u Siriji,¹⁶² jer je on bio jedini ruski saveznik na Mediteranu. Tako da su i na Siriju prenelo *arapsko proleće* 2011. godine, kada su održane demonstracije koje su posle pokušaja vlasti da ih zaustave pomoću vojske, prerasle u nasilne neredne. Danas u Siriji buktu građanski rat između snaga pod predsednikom Bašar al-Asadom i pobunjenika koji imaju tzv. Slobodnu sirijsku vojsku i podršku Saudijske Arabije, Turske, ali i Sjedinjenih Američkih Država, Evropske unije i drugih zemalja. Snage pod sirijskim predsednikom al-Asadom dobile su podršku Irana i Rusije.¹⁶³

Sukob je u međuvremenu eskalirao, s obzirom da su jezgro pobunjenika činili suniti, koji u Siriji čine većinsko stanovništvo, dok Asada podržavaju manjinsko stanovništvo koje čine alaviti, šiiti i hrišćani. Takođe, sukob se prelio u susedne zemlje Liban i Irak, a dobio je međunarodnu dimenziju jer dolaze mnogo sunitskih dobrovoljaca iz inostranstva, uključujući i zemlje Zapadne Evrope, koji nastoje da podrže pobunjenike pod parolom džihada. Tokom godina je među pobunjenicima nominalno sekularna (ili ne-sektaška) Slobodna sirijska vojska postala sve više marginalizirana, a sve uticajnije su postale radikalne džihadističke grupe povezane sa Al Kaidom kao što je Nusra front.¹⁶⁴ Do 2013. godine pobunjenici uspeli zauzeti velike teritorije na severu i istoku Sirije, te u njima uvesti režim temeljen na radikalnom tumačenju šerijatskog prava. Na tim područjima se, pak, beleže sve značajniji sukobi među džihadistima, prije svega *Nusra fronta* i *Islamske Države*.

Profesor Asad al-Saleh objavio je studiju 2013. godine o eskalaciji sukoba u Siriji od širenja arapskog proleća, do građanske neposlušnosti, jačanja

¹⁶² AlJazeera, »Pobuna protiv režima Bashara al-Assada«, internet, 30/08/2013, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/pobuna-protiv-rezima-bashara-al-assada>.

¹⁶³ Videti: American Enterprise Institute - AEI - Critical Threats - Syria, internet, 20/08/2012, <http://www.criticalthreats.org/other/unraveling-syria-mess-crisis-simulation-spillover-syrian-civil-war-august-8-2012>; ISPU - Syria, internet, 20/08/2012, <http://www.ispu.org/GetPressRelease/49/36/PRCenter.aspx>.

¹⁶⁴ Isto.

određenih opozicionih organizacija u zemlji, do militarizacije sukoba. Nažalost, do danas sukob je još više eskalirao, u Siriji se vode žestoke borbe, sa brojnim ljudskim žrtvama i materijalnom štetom.¹⁶⁵

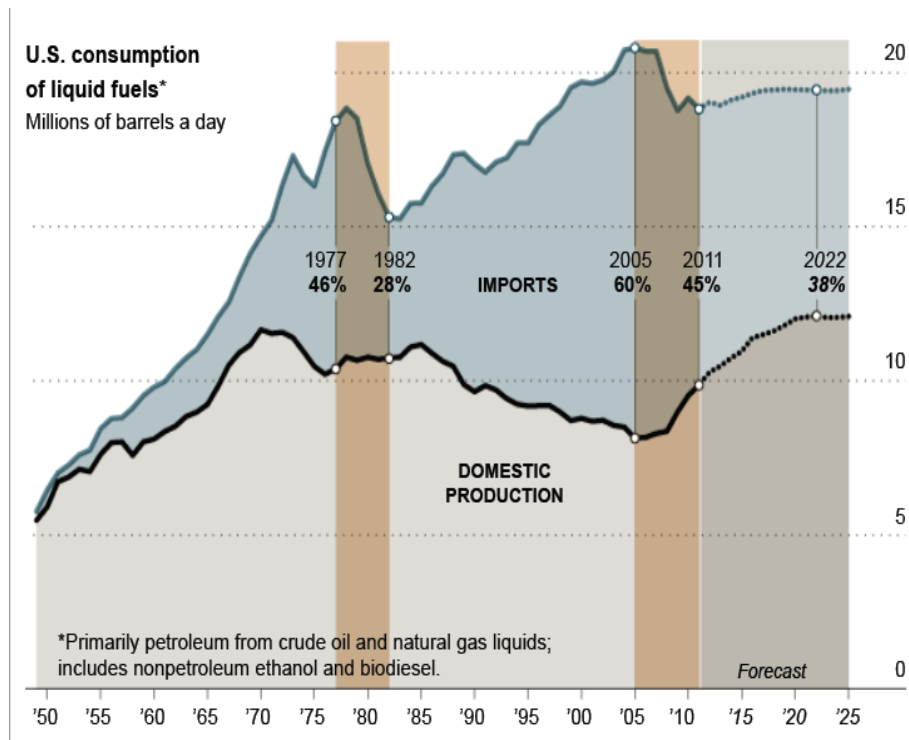
Neki američki stručnjaci smatraju da SAD treba da preduzmu odgovarajuće mere da reše problem sve većih zahteva za resursima, jer će se u suprotnom nastaviti recesija, a postoji mogućnost da Amerika postane vojno potrošena a tehnološki inferiorna. A.Kordesman, istaknuti stručnjak američkog CSIS-a upozorava da će SAD i dalje biti zavisne od uvoza resursa.¹⁶⁶

Kao što smo pomenuli ranije, trka za novim resursima odavno traje, a mnogim zemljama, posebno SAD-u i Rusiji interesantna su istraživanja resursa na Arktiku. Tokom leta 2012, američka državna sekretarka Hilari Klinton izjavila je da Arktik ima sve veći geopolitički značaj zbog neistraženih ležišta gasa, nafte, i ruda.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Asaad Al-Saleh, »Dissecting an Evolving Conflict: The Syrian Uprising and the Future of the Country«, ISPU, New American Foundation, Report June 2013, internet, 06/12/2013, [http://www.ispu.org/pdfs/ISPU_Report_DissectingUnfldngCrisis_normal_\(1\).pdf](http://www.ispu.org/pdfs/ISPU_Report_DissectingUnfldngCrisis_normal_(1).pdf).

¹⁶⁶ Cordesman Anthony H, »Energy Risks in North Africa and the Middle East«, CSIS, internet, 24/05/2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf.

¹⁶⁷ Blic, »Arktik postaje novo poprište borbe za sirovine, Hilari Klinton obilazi Polarni krug«, internet, 02/06/2012 <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/326457/Arktik-postaje-novo-poprsteborbe-za-sirovine-Hilari-Klinton-obilazi-Polarni-krug>; »Postavljanjem državne zastave od titanijuma na dnu okeana, Rusija je iznela zahtev za svoju prevlast na Arktiku i nad tamošnjim rezervama nafte, pokazujući svoje neskrivene aspiracije. Međutim, Sjedinjene Države ne priznaju zahtev Rusije, jer zajedno sa Danskom, Norveškom i Kanadom, žele da što pre stupe u akciju. Kina takođe ne stoji skrštenih ruku, već i ona drži na oku polarni region...Vašington tek treba da ratifikuje Konvencija o pravu mora iz 1982. koja reguliše upotrebu okeana za vojne svrhe, transport i rudarstvo. U ovakvoj konstalaciji odnosa, samo odbijanje ratifikacije značilo bi da bi SAD mogle biti isključene iz podele plena. Ipak, Hilari Klinton je rekla u Senatu da će Konvencija omogućiti da SAD steknu prava na naftu i gas na 1.000 kilometara unutar Severnog polarnog kruga, naravno ako ona bude potpisana. Stotinu šezdeset zemalja je pristupilo Konvenciji i Obamina administracija iznova traži ratifikaciju u Senatu Kongresa (skupštine) SAD«. Odbijanje ratifikacije značilo bi da bi SAD mogle biti isključene iz podele plena.

Slika 8: Proizvodnja i uvoz tečnih goriva u SAD - 1950-2025

Izvor: Cordesman Anthony H, "Energy Risks in North Africa and the Middle East", CSIS, internet, 2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf, p. 39.

U navednom grafikonu jasno se može videti da je od 1950. godine, sa manjim ili većim oscilacijama, u Sjedinjenim Američkim državama došlo do enormnog povećanja za tečnim energentima. Takođe, procenjuje se i dalji porast potrošnje tečnih energenata u SAD-u do skoro 20 miliona barela dnevno do 2025. godine.

Nezaobilazni partner u svetskoj energetskej mapi jeste Kina, koja je i ekonomski i spoljnopolitički vrlo bitan partner i za Rusiju i za Ameriku, takođe, i saveznik u diplomatskom obuzdavanju svetskog hegemonu.

Moramo da istaknemo da je Nemačka strateški važan partner i da su odnosi sa Rusijom bili veoma dobri, sve do Ukrajinske krize. Upravo zbog toga, nemačka kancelarka Angela Merkel je nedavno izjavila da ne može da zanisli povratak Rusije u grupu zemalja G8, koja je isključena zbog pripajanja Krima tokom prošle godine.¹⁶⁸

¹⁶⁸ B92, »Merkel: Rusija u G8 - nezamislivo«, internet, 21/05/2015, http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2015&mm=05&dd=21&nav_id=994523;

Nesporno je da će nafta i ostali resursi biti značajni za američku spoljnu politiku, kao i spoljne politike mnogih drugih država. Međutim, u ovom veku će biti osetnije slabljenje dominacije Amerike što će dovesti do postavljanja novih igrača i trendova u razvoju energetske slike u svetu.

Poseban segment biće posvećen proučavanju uticaja međunarodnog terorizma i radikalnih islamskih pokreta na američku spoljnu politiku.

3. Uticaj međunarodnog terorizma i radikalnih islamskih pokreta na američku spoljnu politiku

Terorizam je složena kategorija, a pored brojnih problema koji se odnose na izazove i pretnje terorizma, osnovni problem je što do danas ne postoji definicija koju bi prihvatile velike sile i relevantne međunarodne organizacije.

Hofman Brus je definisao terorizam kao: »Svaki naročito gnušan akt nasilja za koji se smatra da je uperen protiv društva«¹⁶⁹. Kegli i Vitkof u delu *Svetska politika – trend i transformacija* ističu da: »Voditi rat protiv terorizma znači boriti se protiv fenomena, a ne neprijatelja«.¹⁷⁰ Simeunović Dragan u svom delu *Terorizam*, dao je jednu opširnu definiciju prema kojoj terorizam je: »višedimenzionalni politički fenomen... ..složeni oblik organizovanog grupnog i ređe individualnog ili institucionalnog političkog nasilja, obeležen ne samo zastrašujućim fizičkim i psihološkim, već i sofisticirano-tehnološkim metodama političke borbe, kojima se obično u vreme političkih i ekonomskih kriza, a retko i u uslovima ostvarene ekonomske i političke stabilnosti jednog društva, sistematski pokušavaju ostvariti veliki ciljevi na morbidno spektakularan način, a neprimereno datim uslovima, pre svega društvenoj situaciji i istorijskim mogućnostima onih koji ga kao političku strategiju upražnjavaju«.¹⁷¹

U ovom radu nećemo se baviti problemom definisanja terorizma, ni klasifikacijama terorizma. Ali ćemo ukazati na nastojanja američke administracije da posle događaja od septembra 2001, sveobuhvatnije proučavaju ovu pojavu.

Tokom 2010. godine američke vlasti usvojile su *Standardizovan program strane pomoći* sa ciljem da se »pomogne narodima efikasno uspostave uslove i kapacitete za postizanje mira, bezbednosti i stabilnosti; i kao efikasan odgovor protiv rastućih pretnji po nacionalnu i međunarodnu bezbednost i stabilnost«. Ovaj program bio je nemoćan da zaustavi, ili makar suzbije pretnje od

¹⁶⁹ Hoffman Bruce, »Inside Terrorism«, 2nd edition, Columbia University Press, New York, 2006, p. 32.

¹⁷⁰ Kegli Čarls V, Vitkof Judžin R, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija, Beograd, 2004, crp. 878-879.

¹⁷¹ Simeunović Dragan, »Terorizam«, Pravni fakultet, Beograd, 2009, crp. 80.

međunarodnog terorizma i radikalnih islamskih pokreta, posebno posle eskalacije nasilja u Libiji, Siriji i Jemenu.¹⁷²

U okviru američkog **Centra za strategiju i međunarodne odnose - CSIS** proučava se poseban projekat pod nazivom *Severna Afrika*. U izveštaju sa konferencije 2008. godine navodi se da je severna Afrika od vitalnog interesa za SAD. Prvo, zemlje na severu Afrike su izvoznici energenata, ali važnije što se u mnogim zemljama povećava opasnost od terorizma, posebno u Alžiru i Maroku i zbog toga u ovom regionu još dugo neće doći do dugoročne stabilnosti.¹⁷³

Američki institut za preduzetništvo - AEI proučava spoljnu politiku SAD-a prema Jemenu, jer je predsednik SAD-a, Barak Obama podržao američku strategiju u borbi protiv Al Kaide u Jemenu, kao model američke borbe protiv terorizma u svetu. Stručnjaci ovog instituta upozoravaju da je ugrožena bezbednost Jemena, a da su najveće bezbednosne pretnje Huti (Houthi) pobunjenici i pripadnici Islamske države.¹⁷⁴ Posle Libije i Sirije, Jemen je postao treća država koja tone u anarhiju zbog revolucije iz 2011. godine. U Jemenu su tada izbile demonstracije i sukobi oko prava na zajedničko odlučivanje ili oko novih odnosa snaga na vlasti, što je dovelo do sve većih konflikata između sukobljenih grupa u zemlji. Trenutno se u Jemenu vode borbe između Huta koji osvajaju sve više teritorije, ali istovremeno jača i Islamska država, dok je zemlja pred raspadom.

Pobunjenička grupa Huti, uglavnom su šiiti, nastavljaju osvajanje teritorije i žestoke sukobe. Nedavno su izvršili napad na rezidenciju predsednika Abeda Mansura Hadija koji je krajem januara 2015. godine pobeo na jug Jemena u grad Aden, a prethodno ga je proglasio novim

¹⁷² U.S. Department of State, »Foreign Assistance Standardized Program Structure and Definitions«, internet, 04/08/2010, <http://www.state.gov/documents/organization/141836.pdf>.

¹⁷³ CSIS, »Building Stability in North Africa: Prospects and Challenges«, internet, 2008, http://csis.org/files/attachments/08_01_17_%20Maghreb_Conference_summary_0.pdf.

¹⁷⁴ American Enterprise Institute - AEI - Critical Threats, »Update and Assesment: May 6, 2015«, internet, 2015, www.criticalthreats.org/yemen/koontz-desknote-growing-threat-isis-in-yemen-may-6-2015.

glavnim gradom Jemena. Huti su početkom maja zauzeli grad Taiz, i sve više se približavaju Adenu. Osim toga pripadnici Islamske države nalaze se i u Jemenu, gde su krajem marta ove godine ubili 140 šiita tokom molitve u džamiji.¹⁷⁵

III Politički islam i islamske partije i pokreti

1. Koncept političkog islama

Poseban zadatak ovog dela disertacije je definisanje političkog islama i islamskih partija i pokreta, kao i njihova klasifikacija. Fenomen političkog islama proučavaju mnogi koji se bave američkom spoljnom politikom, a posebno od druge sredine sedamdesetih godina XX veka. U tom periodu izbila je iranska islamska revolucija, dogodio se atentat na predsednika Sadata od strane Halida Islambulija, jednog od članova Islamske grupe u Egiptu, došlo je do okretanja mudžahedina u Avganistanu protiv sovjetske invazije, i drugo.

¹⁷⁵ Isto.

Sve to imalo je veliki uticaj na porast interesovanja američke administracije za pitanje političkog islama.

Nakon Hladnog rata, Sjedinjene Američke Države izgubile su tradicionalnog neprijatelja oličenog u sovjetskoj pretnji i opasnosti od komunizma, pa se pažnja američke politike usmerila na prikazivanje islamskih pokreta koji su usvojili radikalni islam, kao pretnju ne samo interesima SAD-a, već i postojanju zapadne demokratije uopšte. Islam je promovisan kao nova pretnja posle Hladnog rata.

Semjuel Hantington u svom delu *Sukob civilizacija*, ističe da je »Islam je, čak više nego hrišćanstvo, apsolutistička vera, on spaja religiju i politiku i povlači oštru granicu između onih u *Dar al-Islam* i onih u *Dar al-Harb* muslimanskih zemalja«. ¹⁷⁶

M.Elijade ukazuje da je islam »...jedna od najvažnijih religija ljudskog rodaprisutna na svim kontinentima«. ¹⁷⁷ Međutim, islam je veoma složena religija, nije ograničena samo na pojednostavljen unutrašnji život vernika i sledbenika. Islam ustvari ima tendenciju da demistifikuje učenje o životu, posebno nastojeći da prodre u sve sfere ljudskog života i da njihovim uređivanjem i organizovanjem svega što je ljudsko, približi ovozemaljsko delovanje Božijoj volji. Dakle, prema nekim shvatanjima, islam može predstavljati savršenu realizaciju Božanske religije, i time najbolju veru od svih postojećih. Ipak, muslimani su teritorijalnu ekspanziju arapskih plemena, kasnije i same Otomanske imperije prikazivali kao empirijski pokazatelj nadmoći islamske vere i ideologije.

Drugačije shvatanje ima Džon Alterman, direktor odeljenja za severnu Afriku i Bliski istok američkog Centra za studije i međunarodne odnose – CSIS, koji navodi u istraživanju iz 2014. godine da je posle *arapskog proleća* došlo do

¹⁷⁶ Hantington Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, 2000, str. 293-294; Str. 33: »*Dva sveta: mi i oni*. Dok se očekivanja koja se odnose na jedan svet pojavljuju na kraju važnijih sukoba, tendencija da se misli u pojmovima dva sveta ponavlja se u toku ljudske istorije. ..Muslimani tradicionalno dele svet na *Dar al-Islam* i *Dar al-Harb*, boravište mira i boravište rata«.

¹⁷⁷ Elijade Mirča, »Vodič kroz svetske religije«, Narodna knjiga – Alfa, Beograd, 1996, str. 178-179.

verskog radikalizma i nasilja u mnogim zemljama u tom regionu upravo zbog islama. Istražujući uzroke sukoba koji su eskalirali, smatra da je jedan od uzroka što je »...nasilje proisteklo iz samog islama. Prema ovom shvatanju, islam je religija koja ne podnosi kompromise i sklon je dominaciji; ima krvave granice jer je to religija osvajanja. Dalje, u prirodi islama su prinuda i patrijarhalnost, i zbog toga inspiriše društva u kojima postoji prinuda i koja su patrijarhalna.«¹⁷⁸ Nećemo se upuštati u raspravu o islamu, jer to nije predmet naše doktorske disertacije. Nastojali smo u ovom delu rada da ukažemo na različita shvatanja, kao i da je i ranije dolazilo do opadanja moći kalifata, a kasnije ponovo do islamskog uskrsnuća.

U XIX veku dolazi do opadanja moći kalifata, ali sa kolonijalnim oslobađanjima tokom XX veka, dolazi do tzv. *islamskog uskrsnuća*. S.Hantington u navedenom delu daje jednu od prvih definicija političkog islama i islamskog uskrsnuća: »...islam nije samo religija nego način života. ...Islamsko uskrsnuće je napor muslimana da postignu ovaj cilj. To je širok intelektualni, kulturni, društveni i politički pokret koji dominira širom islamskog sveta. Islamski *fundamentalizam*, uobičajeno shvaćen kao politički islam, samo je jedna komponenta u mnogo obimnijem revivalizmu islamskih ideja, prakse i retorike i ponovno predavanje muslimanskog stanovništava islamu«.¹⁷⁹

Islam danas predstavlja religiju koja ima sve više pristalica na različitim kontinentima. U najnovijim istraživanjima potvrđena su shvatanja Semjuela Hantingtona od pre jedne decenije o porastu broja muslimana u svetu. On je smatrao da je: »Porast pripadnika islama bio je dramatičniji, od 12,4% 1900. do 16,5% ili 18% 1980. godine. ...broj muslimana u svetu nastaviće dramatično da

¹⁷⁸ Alterman Jon B, »The Changing Geopolitical Landscape«, in: »Religious Radicalism after the Arab Uprisings (2014)«, CSIS, internet, 17/01/2015, http://csis.org/files/publication/Chapter1_Alterman_ReligiousRadicalism.pdf, p. 1-3. [The Education Imperative](#)

¹⁷⁹ Hantington Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, 2000, str. 121-123.

se povećava i na kraju veka iznosiće 20% svetskog stanovništva,... i, verovatno, će do 2025. iznositi oko 30% svetskog stanovništva«. ¹⁸⁰ Ova njegova shvatanja potvrđena su u nedavnom istraživanju o *Budućnosti svetskih religija: projekcije porasta stanovništva 2010-2050. godina*. U ovom istraživanju obuhvaćeno je 198 zemalja, kao i zastupljenost religija u određenim regionima. Za region Bliskog istoka i severne Afrike procenjuje se da će doći do porasta muslimanskog stanovništva. ¹⁸¹

Prema navedenom istraživanju tokom 2010. bilo je 6.895.850.000, a za 2050. godinu predviđa se porast stanovništva u svetu na 9.307.190.000. Takođe, predviđa se porast muslimana sa 23,2% na 29,7% u 2050. godini, stagnacija procenta hrišćana i jevreja u svetskoj populaciji, dok će se smanjiti procenat stanovništva koji su nereglozni, ili se izjašnjavaju kao hindusi, budisti ili pripadnici drugih religija. ¹⁸²

Tabela 1. Religijske grupe u 2010-2050. godini
Izvor: Pew Research Center, »The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050«

Religijske grupe	Stanovništvo u svetu 2010.	Stanovništvo u svetu 2010. u %	Stanovništvo u svetu 2050.	Stanovništvo u svetu 2050. u %
Hrišćani	2.168.330.000	31,4%	2.918.070.000	31,4%
Muslimani	1.599.700.000	23,2%	2.761.480.000	29,7%
Nereligiozni	1.131.150.000	16,4%	1.230.340.000	13,2%
Hindusi	1.032.210.000	15,0%	1.384.360.000	14,9%
Budisti	487.760.000	7,1%	486.270.000	5,2%
Jevreji	13.860.000	0,2%	16.090.000	0,2%

Postoji više razloga za porast muslimana u ukupnoj svetskoj populaciji, a kao glavni razlozi su: visoka stopa prirodnog priraštaja, promena religijskih uverenja, ili prosečna starost stanovništva, jer je u 2010. oko 34% muslimanskog stanovništva bilo ispod petnaest godina starosti.

¹⁸⁰ Isto, str. 70-71.

¹⁸¹ Videti više o ostalim religijama: Pew Research Center, »The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050«, internet, 02/04/2015, <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050>.

¹⁸² Isto.

Osim ovih razloga, islamsko uskrsnuće nastalo je: »...u oblasti kulture, a zatim se prenelo na društvenu i političku sferu. ...Uskrsnuće je uticalo na muslimane u svakoj zemlji i na većinu aspekata društva i politike u najvećem broju muslimanskih zemalja«. ¹⁸³ Sam koncept političkih dešavanja i uplitanje religije u svakodnevni život naročito se iskristalisao nakon određenih događaja, u koje ubrajamo:

- 1967. Šestodnevni arapsko-izraelski rat,
- 1971-72. Rat između Pakistana i Bangladeša,
- 1975-90. Građanski rat u Libanu,
- 1979. Iransku revoluciju, i
- 1987-93. Intifadu.

Politički islam se generalno oslanja na ideju da Kuran, njegova verovanja i otkrovenja treba da formiraju društvo i politiku. U početnoj fazi razvoja islama, smatra se da su ta verovanja i shvatanja u Kuranu ¹⁸⁴ bila prenošena usmenim predanjima. »Istoričari arapske književnosti ne beleže da su Arapi predislamskog perioda koristili pismo kao sredstvo za očuvanje svoje poezije, a ako je bilo nešto i napisano, to znači da im je pismo bilo poznato, sve do *el-asru'l-islami (prvog veka islama)*, nego su koristili snažnu memoriju...«; ¹⁸⁵ tako da su se u tom periodu oko pesnika okupljale brojne muslimanske društvene zajednice koje su prenosile njihovu poeziju, ali sa različitim značenjima na svojim jezicima koje su kasnije unete u Kuran.

¹⁸³ Hantington Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, 2000, str. 122-123.

¹⁸⁴ Smatra se da je na početku Kuran čuvan u usmenoj formi, a da je bio zapisan ili tokom života Muhamedovog, ili ubrzo nakon njegovog života, kada je prikupljen i uređen po prvi put od strane njegovih sledbenika. Veruje se da je kompletan tekst nastao tokom vladavine trećeg kalife, Osmana (644–656), a da je konačna verzija teksta završena početkom X veka. Pravne norme iz Kurana, koje su izražene u stilu diskursa, takođe izražavaju ljudske potrebe u određenim periodima.

¹⁸⁵ Nakičević Omer, »Rivajeti u hadisu i drugim naukama arapskog jezičkog ishodišta«, u: Karić Enes (ur.), »Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu«, br. 9, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2004, str. 75-77.

Upravo je to kasnije dovelo različitih shvatanja da li je Kuran objavljen na arapskom jeziku i njegovim različitim dijalektima. Prema jednom od shvatanja, Kuran je objavljen na svim arapskim dijalektima, jer: »Kuran za sebe jasno kaže da je opomena svim narodima (El-Qalem, 52) te da je Muhamed poslan celom ljudskom rodu (El-Muddethir, 36), a i njegov sadržaj, intencija i duh su takvi da oni svedoče da je *univerzalna knjiga...*«. ¹⁸⁶ U okviru ovog shvatanja smatra se da se u Kuranu nalaze reči iz pedeset jezika, od kojih većinu čine jezici arapskih plemena, te on tako obuhvata i sve dijalekte arapskog jezika. »Kuran i kerima je velik i po tome što je on u sebi sabrao raskošno izobilje jezika na kome je objavljen, vokabular koga Arabljani pre Kurana nisu poznavali«. ¹⁸⁷

Ono što je bitno za naš rad je da su neke reči u Kuranu dobile nova značenja te ih poznavaooci jezika Kurana nazivaju »*islamskim rečima (el-elfazu'l-islamije)*«. ¹⁸⁸ što ćemo razmotriti na samo dva primera, kao što su reči *Alah* i *islam*.

Terminom *Alah (Allah)*, označava se božanstvo, jer prema Kuranu, »Alah je jedini istinski postoji kao Božanstvo; sve osim njega nestaje (*halik*). ...To je ime koje se odnosi samo na Alaha, dok se u nekim drugim imenima mogu opisati i ljudi, npr. *halim* – *blagi*, *rahim* – *milostivi*, i sl., ali i tada se ona po smislu razlikuju od onih koja se odnose na ljude. ...Čovek islama, da bi upotpunio svoj iman, ne može verovati ni u kakvo drugo božanstvo osim u Alaha; on se ne može pouzdati ni u koga osimu Alaha, niti se može nadati pomoći ni od koga osim od Alaha, niti može strahovati ni pred kim osim pred Alahom«. ¹⁸⁹ Različita značenja *halim (blag)* i *rahim (milostiv)* mogu predstavljati i osobine Alaha da bude milostiv, blagonaklon i da podari »...dobro (*tefeddulun bi'l-khajr*) onima kojima je to dobro potrebno i koji ga zaslužuju, ali i za one koji to dobro

¹⁸⁶ Latić Džemalmudin, »Jezik Kurana i kerima«, u: Karić Enes (ur.), »Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu«, br. 9, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2004, str. 39-44.

¹⁸⁷ Isto, str. 44-45.

¹⁸⁸ Isto, str. 45.

¹⁸⁹ Isto, str. 45-46.

ne zaslužuju... (a) obuhvata ovaj i budući svet«. ¹⁹⁰ Ovo značenje je veoma bitno kad budemo razmatrali neke vrednosti islamskih pokreta.

Drugi termin odnosi se na *islam*, jer on u Kuranu ima drugačije nazive, sa novim značenjima, kao što su: »*ed-din, eš-šeri'ah, el-minhadž, es-sibgah*. *El-islam* nosi značenje dve imenice: *el-inqijad*, poslušnost, i *ed-dukhulu ile's-silm*, ulaženje u stanje mira«. ¹⁹¹ To dovodi do dvostrukog značenja termina islam:

»1) islam bez verovanja (*iman*); islam kao priznavanje vere jezikom, što može rezultirati verovanjem (*i'tiqad*), a i ne mora, kao npr. u ajetu: Neki beduini govore: *Mi verujemo! Reci: Vi ne verujete, ali recite Mi se pokoravamo (eslemna)!* (El-Hudžurat, 14).

2) islam kao nešto više od verovanja; priznavanje verovanja srcem i vršenje delom pokoravajući se Alahu, u svemu što je pripisao i odredio... Isto značenje sadrži i sledeći ajet: *Alahova je prava vera jedino – islam* (Ali Imran, 19)«. ¹⁹²

Ukazivanje na različita značenja termina *Alah* i *islam*, bilo je potrebno da bi se razumelo koliko su i drugi termini dobijali kasnije drugačija značenja u mnogim naukama poput istorije, filozofije, filologije ili književnosti. ¹⁹³ Takođe, shvatanje različitih značenja reči iz Kurana, potrebno je za razumevanja političkog islama.

Kao što smo rekli na početku, islam je prikazivan kao nadasve monolitna pojava koja nije pogodna za razvoj demokratije, ali se istorijskim primerom prve islamske države osnovane 622. godine u Medini najupečatljivije negira uverenja o islamu kao *de facto* retrogradnoj snazi i pokazuje da su demokratska

¹⁹⁰ Isto, str. 46.

¹⁹¹ Isto, str. 47.

¹⁹² Isto, str. 47-50: U Kuranu, reč *ed-din* »...označava naknadu (*el-džeza'*), pokornost (*et-ta'h*), običaj (*el-'adet*)... U Kuranu, *eš-šeri'ah* je sleđenje Alahova puta u Njegovom dinu, u Njegovim naredbama kakve su namaz, post, i sl. *Eš- šeri'ah* (šeriat, šerijat) treba uvek dovoditi u vezu sa *šeri'atu'l-ma'i* – putem do vode, tj. sa čistoćom i iskrenošću - pošto šeriatski propisi čiste dušu i približavaju je Alahu... I poslednja reč koja se veže za naziv naše vere je *es-sibagh*. Doslovno, ona označava boju, ono čime se boji odeća,...«.

¹⁹³ Isto, str. 47.

teorija i praksa mogući za islam. Muhamed,¹⁹⁴ osnivač prve islamske države, ne samo da je bio vođa nastajuće muslimanske zajednice (*umma*), već je predstavljao i politički vrh države na osnovu legitimacije tripartitnog ugovora (društveni ugovor) muslimanskih imigranata iz Meke, Muslimana rođenih u Medini i Jevreja. Već u početnoj fazi razvoja islama vidimo nastajanje prve islamske države ustanovljene na društvenom ugovoru, konstitutivnog karaktera sa razvijenim pluralizmom i konsenzusnim upravljanjem.

Stoga je potrebno u ovom delu rada da razmotrimo shvatanja demokratije, slobode i pravde u muslimanskim društvima. Kada se govori o islamu kao nepodobnom tlu za upostavljanju *demokratije*, postoje veoma različita shvatanja o odnosu između materijalizma i demokratije u zapadnim zemljama. Međutim, sa druge strane, enormne količine novca i kapitala upravo dolaze iz islamskih zemalja u zemlje Zapada i kontra-produktivni efekat proističe ustvari iz samog političkog koncepta shvatanja demokratije i poistovećivanja ideologije i koncepta islamizma u demokratiji.

Razumljivo je ipak da je došlo do razvoja demokratije i u nekim islamskim zemljama kao i o samoj suštini shvatanja političkog koncepta demokratije, jer su ulaganja od nekoliko stotina milijardi, mogli bismo sigurno reći, prevazišla okvire očekivanja drugih religija. Čovek kao Božiji sledbenik na Zemlji, a Bog je *onaj koji poseduje svu moć, tj. onaj koji svime gospodari (El Muktedir)*, demokratija koja se dovodi u vezu sa materijalizmom dovela bi do pogrešnog shvatanja načina života. Ovakvo jedno pojednostavljeno shvatanje zasigurno dovodi u pitanje razumevanje pojma demokratije. Ovde zasigurno možemo razmatrati nekoliko shvatanja starog i novog, istočnog i zapadnog, religijskog ili ateističkog poimanja svakodnevnog života, do interesnih sfera u svetu. Tradicionalna shvatanja i principi u vidu fundamentalnih tumačenja islama u suštini se nisu promenila, ali su se unapredila i poboljšala, prateći svetske trendove i kulture Zapada. Kada ovo kažemo, mislimo pre svega na

¹⁹⁴ Elijade Mirča, »Vodič kroz svetske religije«, Narodna knjiga – Alfa, Beograd, 1996, str. 179.

razvoj obrazovanja, nauke, industrije, medicine i tehnologije, a ne samo na pitanje opstanka pojedinca ili zajednice, odnosno određene društvene grupe. U nekim islamskim zemljama velika pažnja je posvećivana osnivanju islamskih škola i širenju islamskog uticaja putem obrazovanja.

U ovakvim odnosima produbljuje se razlika između siromašnih i bogatih, odnosno dostupnost materijalnim stvarima (resursima, nafta, rude, industrija i dr.) je daleko veća i izraženija nego što je bila u prošlom veku. Da bi se smanjio taj jaz između bogatih i siromašnih, u nekim islamskim zemljama, »...islamske grupe su nastavile u islamskom *građanskom društvu* i, po opsegu i aktivnosti, nadmašivale su i često istiskivale slabe institucije sekularnog građanskog društva. U Egiptu su ranih devedesetih islamske organizacije razvile mrežu organizacija koje su, popunjavajući vakuum koji je ostavila država, pružale zdravstvene, socijalne, obrazovne i druge usluge velikom broju siromašnih«. ¹⁹⁵

Dakle, može se uočiti razlika u samom shvatanju koncepta islamske demokratije i koncepta shvatanja političke demokratije islama. Ova naizgled istovetna shvatanja, koncepta islamske demokratije i koncept shvatanja političke demokratije islama su na sasvim dijametralno suprotnim stranama poimanja sveta. U celini gledano to bi sigurno vodilo ka tome da se islamu kao religiji umnogome umanju vrednost i snaga nasuprot ideji i ideologiji koja se zagovara za formiranjem nadgrađenog društvenog i političkog života u odnosu na period pun prevrata i nacional-islamizma. Ovakvim i sličnim površnim i parcijalnim pristupima kada je u pitanju koncept političkog islama može dovesti ideologiju, viziju pa i sam naučni pristup u sasvim suprotan i kontra-produktivni smer, prikazivajući sve, pa i demokratski pristup političkom pogledu na islam.

Prema takvom shvatanju, čovek bi bio na *Božijem prestolu*, ljudi bi mogli da dobiju i učine šta god žele, a logos bi bio nadvladan voluntarizmom i time bi

¹⁹⁵ Hantington Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, 2000, str. 123.

islamska društva bila dovedena u pitanje. *Kuran* upravo to ističe u Suri *El-En'am*, ajet 116, kada se kaže: »Ako ti budeš pokoran većini (ljudi) koji su na zemlji, oni će te zvesti s Božjeg puta. Oni slijede samo nagađanja. Oni samo lažu«. ¹⁹⁶ Ustvari, samo protivljenje pa čak i odbijanje demokratije temelji se na njenom *nepopularnom* zahtevanju da muslimanska društva postanu ireverzibilna, sekularna (*ilmaniyyah*) i društveno opasna. Šta to znači?

Uvođenjem najjednostavnijih inovacija u službi i tumačenju islama, počev od reda, vremena, discipline ili principa da onaj ko želi da se povinuje propovedima može to činiti onda kada to bude želeo, što dovodi do opuštanja i anarhije. To se vidi i u sukobu generacija, odnosno formiranja nacional-islamističkih pokreta sa atributima nacionalnog oslobođenja, u savremenim političkim shvatanjima definiše se kao politički terorizam, a ide se još dalje da savremeni demokratski pogledi na uređeno društvo gledaju na politički islamizam kao jedinu društvenu pretnju što je potpuno suprotno shvatanje u odnosu na demokratski islamizam.

Pojedini islamski mislioci koji izučavaju demokratiju i islam, imaju dijametralno suprotna shvatanja. Oni pak koji veruju u mogućnost koegzistencije islama i demokratije i postavljaju različite koncepte.

Srednjovekovni muslimanski mislilac koji je preteca *vahabizma*, Ibn Tajmija, za ljudsku slobodnu volju govorio je da je to privid i da je jedini čovekov zadatak slepo potčinjavanje Bogu. Prema shvatanju vahabista, muslimani ne smeju da uzmu bilo kakvo učešće u politici. Umesto toga, muslimani su jedino dužni da se angažuju u aktivnostima poput *da'ava* (poziv) i *džihada*.

Nešto mekši pristup, mada i dalje neprihvatljiv za demokratije, vidljiv je kod Dževada Ikbala koji zakonodavstvo ljudi u islamskim državama vidi kao

¹⁹⁶ Videti: »Kuran«, ajet 116; Elijade Mirča, »Vodič kroz svetske religije«, Narodna knjiga – Alfa, Beograd, 1996, str. 180-182: »Kuran, ovakav kakvog ga mi poznajemo, podeljen je u 114 poglavlja koja se nazivaju *surama* i koja sadrže različit broj stihova pod imenom *znaci (ajati)*«.

delegirani autoritet sa mogućnošću da se ostvari samo u granicama propisanim od *Kurana i sune*. Kako suverenitet pripada Bogu i zbog nelogičnosti da on pošalje sebe da vrši vlast, poslat je Njegov zakon (šerijat) da vlada te je stoga autoritet sam zakon. Vlast i administracija, svoje postojanje duguju svrsi da olakšaju primenu zakona.

Ovo odbijanje demokratije zbog njene tendencije za razvijanjem sekularističkog društva ima poreklo prema nekim navodima u XIX veku, kada je čuveni muslimanski pisac i politički aktivista Džamal al-Din al-Afgani,¹⁹⁷ koristio termin *Dahriin (Dahriyin)*, što je značilo da je neko materijalista, da bi se taj termin odnosio na sekulariste. Al-Afgani je u osnovi osporavao pozitivističke ideologije koje su se razvijale u njegovo vreme i pozitiviste je upoređivao sa protivnicima proroka Muhameda što je čitaoce i sledbenike navelo da sekulariste označe kao ateiste.

To sve je podstaklo određeni broj muslimana da opažaju samu sekularizaciju kao *napad na Boga*, a samim tim i demokratiju kao *šejtansku rabotu*. Od samog početka je nastala su različita, čak suprotna shvatanja u muslimanskom svetu, što je svakako ostavilo trag u kolektivnoj svesti samih islamista i to i kod sledbenika i kod protivnika, koji se nisu slagali sa primarnom ideologijom. Ovakva vrsta psihološkog konflikta i pritiska poznatija kao *kognitivna disonanca* u osnovi je svojevrсно odbacivanje svih stavova i principa koji nisu usklađeni sa važećim uverenjima, i najčešće prihvaćenim bez dokaza. Takvo je i uverenje da demokratsko uređenje *radi protiv Boga*, koje, iako ne predstavlja naučnu disciplinu, zapravo više održava zavidnu prisutnost u islamskim društvima. U svakom slučaju evidentno je da i danas, da je u pojedinim muslimanskim društvima odvajanje religije (*din*) od države (*dawla*) nezamislivo.

¹⁹⁷ Videti više o al-Afganiju (1838-1897), internet, 18/02/2014, <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t243/e8>.

Ovaj problem razmatrao je i Aleksis de Tokvil uočivši još u XIX veku, moguću teškoću demokratije u islamskim društvima: »Po Muhamedu, sa neba potiču, i tako ih je u Kuran zapisao, ne samo verske doktrine nego i političke maksime, građanski i krivični zakoni, naučne teorije. Jevanđelje, naprotiv, govori samo o opštim odnosima ljudi prema Bogu i među sobom. Izvan toga ne uči se ništa i ne obavezuje da se išta veruje«. ¹⁹⁸ Osim toga, Tokvil je smatrao da bi religije mogle biti dominantne u doba prosvetljenosti, potrebno je: »...samo brižljivo da se ograniče na krug verskih pitanja«. ¹⁹⁹

Zato smatramo da islam predstavlja sistem koji obuhvata sve sfere ljudskog života a, politika čini samo deo tog sistema. Sa pojavom demokratije tzv. vertikalni odnos čovek-Bog postaje deo javne sfere i način na koji se regulišu svi odnosi u zajednicama, na šta je demokratija naročito osetljiva, jer ona zapravo isključuje bilo kakvo upućivanje na vertikalni - nadređeni i podređeni odnos među sledbenicima demokratskog islama.

Pojedini autori se nedvosmisleno udaljavaju od ovakvih argumenata, i tu istorijsku snagu proglašavaju odgovornom za političku i ekonomsku nazadnost islamskih društava kao i njihovu podložnost razvijanju autoritarnih nedemokratskih režima. Ustvari, pojedini naučnici smatraju da su autoritarni elementi u političkoj tradiciji muslimanskih društava onemogućuju uspeh demokratije. Navešćemo za to samo jedan primer: političko iskustvo na Bliskom istoku pod kalifom i sultanom je bilo autokratija, u kojoj je poslušnost prema suverenu predstavljala religijsku kao i političku obavezu što je ostavilo traga na kolektivnu svest i formiranje odnosno progresivno razvijanje demokratije. Alterman Džon, stručnjak američkog Centra za strategiju i međunarodne odnose - CSIS u istraživanju iz 2014. godine navodi da je »Saudijska arabija takođe imala dugotrajnu borbu oko svog političkog islama, koji predstavlja

¹⁹⁸ Tokvil Aleksis de, »O demokratiji u Americi«, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2002, str. 394-395.

¹⁹⁹ Isto.

mešavinu strogog puritanizma Muhameda ibn Abd al-Vahiba, sa podsticanjem na akciju Hasana al-Bane, osnivača Muslimanske braće«.200

Nakon izloženog, nameće se jedno jednostavno pitanje, da li je moguće makar teorijski spojiti demokratiju i islam ili u osnovi postaviti korelaciju između njih kako bi se postigao osnovni nivo kompatibilnosti? Upravo taj nivo u suštini bi mogao i biti osnova ka formiranju koncepta političkog islama.

Filali-Ansari smatra da su muslimanski rani reformatori, kao na primer, al-Afgani, bili obrazovani ljudi iz redova sveštenstva i viših birokrata, koji su se zalagali za ubrzan razvoj muslimana tako što bi se islamska učenja povezala sa svetovnim idejama i vrednostima tog vremena. On je smatrao da se sukobi ne dešavaju samo između Zapada i muslimanskog sveta u tzv. *sukobu civilizacija*, već i među samim muslimanima, što će dalje uticati na reforme u njihovim zajednicama. Konzervativna muslimanska shvatanja bila su protiv shvatanja reformatora o prihvatanju ideja evropskih prosvetitelja, smatrajući ih otuđenjem od pravih, suštinskih islamskih vrednosti. Prema Filali-Ansariju, najznačajniji rezultat tih ranih reformatora bilo je osnivanje pravca »...salafi (tradicionalisti) i pojavljivanje još radikalnijeg fundamentalizma. I konzervativni tradicionalisti i radikalni fundamentalist uvučeni su u politički aktivizam i počeli su da posmatraju modernu državu kao sredstvo da se oslobode muslimani od strane dominacije i da se ponovo islamizira društvo oživljavanjem islamskih izvornih pravila«.201

Islamska vlast u osnovi predstavlja vladavinu Božanskog zakona nad ljudima, i kako Ernest Gelner primećuje muslimanska društva su upravo iz tog razloga isuviše otporna na sekularizaciju. Takođe, određeni broj Muslimana zapadni sekularizam dovodi u korelaciju sa nemoralnošću i dekadencijom.

²⁰⁰ Alterman Jon B, »The Changing Geopolitical Landscape«, in: »Religious Radicalism after the Arab Uprisings (2014)«, CSIS, internet, 17/01/2015, http://csis.org/files/publication/Chapter1_Alterman_ReligiousRadicalism.pdf, p. 3-5.

²⁰¹ Filali-Ansary Abdou, »Islam's Reformist Tradition«, The Institute of Ismaili Studies, internet, 05/03/2014, [http://www.iis.ac.uk/WebAssets/Large/reformist_tradition\[1\].pdf](http://www.iis.ac.uk/WebAssets/Large/reformist_tradition[1].pdf).

Sekularizacija je prema njima dovela do širenja racionalističkih ideja i vrednosti umesto religijskih te je svojim relativizmom počela destruktivno da pridaje značaj tradicionalne religije i poljuljala moralne građevine i principe društva i islamskih država.

Upotrebom modernog političkog kursa, demokratija se sve više pokušava interpretirati *Kuranom*.²⁰² Tako se koncepti poput šure (*shura*) koji pretpostavlja konsultacije i većanje u procesu donošenja odluka, a u širem značenju je i Narodno predstavništvo i smatra se funkcionalnim ekvivalentom zapadne demokratije i idžtihada (*igtihad*), u značenju nezavisno rasuđivanje, kako bi se pokazala kompatibilnost islama i demokratije. Ovakvo shvatanje uređenja demokratije, koja u osnovi treba da predstavlja politički koncept, omogućuje muslimanima da ostvare zajedničko sporazumevanje i međusobno savetovanje, a zapravo, sam koncept izražava ustrojstvo određene islamske države gde se svi državni poslovi moraju završavati sporazumom i narodnim savetovanjem.

Slobode govora i raznovrsnost mišljenja su demokratske vrednosti, ali sa jasnim prizvukom majorizacije, odnosno već donete odluke koje treba podržati na veću političkih sledbenika (veće pametnih staraca).

Rifat al-Tahtavi bio je reformator i začetnik kulturne modernizacije u Egiptu. Smatrao je da ono što se na Zapadu zove *sloboda* odgovara onome što se u islamu definiše kao *pravda* (*adl*), pravo (*haqq*), savetovanje (*shura*) i jednakost (*musawat*).²⁰³ On ustvari na drugačiji način formuliše tradiciju i reformuliše zapadni koncept demokratije koristeći islamsku terminologiju, u funkciju koncepta političkog gledanja na demokratske ideološke stavove.

²⁰² Elijade Mirča, »Vodič kroz svetske religije«, Narodna knjiga – Alfa, Beograd, 1996, str. 180-182.

²⁰³ Garnham David, Tessler Mark, »Democracy, war and peace in the Middle East«, Indiana University Press, 1995, p. 119-120.

Kao što smo naveli, islam je nastao među strogo podeljenim plemenskim zajednicama. U islamu su, u početnim fazama razvoja, prevladavale ideje o većem jedinstvu i jednakosti ljudi pod okriljem jednog Boga, bez obzira na njihovo poreklo, bogatstvo ili druge osobine. Međutim, islam je ubrzo postao faktor ujedinjavanja različitih plemenskih zajednica i rešavanja njihovih društvenih i ekonomskih problema. Prema nekim shvatanjima, mnoge muslimanske zajednice upoznale su se sa liberalizmom i demokratskim načinom upravljanja još u XVIII veku.

Iako je malo autora proučavalo pitanja o mogućem suživotu islama i demokratije, treba ukazati na shvatanja Fatime Mernisi i al-Vasata. Fatima Mernisi u delu pod nazivom *Islam i demokratija*,²⁰⁴ smatra da se danas razilaze jednostavnost i neprihvatljivost određenih stavova i praktično ponašanje odnosno usklađivanje starog religijskog postupanja u svakodnevnim situacijama i tzv. demokratskog mišljenja o novoj eri. Jednostavno, vernici (oni koji su neobrazovani, ili sa osnovnim obrazovanjem) kriju ili neispoljavaju svoju unutrašnju ideologiju i stavove koji nisu prenošeni sa predaka na nove generacije, ili je to prenošeno nedovoljno tako da samo shvatanje demokratije, ili političko gledanje na islam ima neverovatne razlike.

Al-Vasat (Al-Wasat) takođe je bio reformator koji se zalagao da se islam promeni iznutra, i to »...podsticanjem demokratskih vrednosti o zaštiti od represije države što može predstavljati varnicu za jačanje islamskih pokreta i političke ideologije širom post-kolonijalnih država početkom XX veka«.²⁰⁵

Prema pojedinim muslimanskim učenjima, demokratije nisu dobre zbog potpune slobode koju nacija ima u upravljanju i u donošenju zakona prema potrebama i željama većine. Oni su smatrali da postoje zakoni koji se ne

²⁰⁴ Hantington Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, 2000, str. 236-237.

²⁰⁵ Rajesekhar Vinayak, »The Rise and Fall of Political Islam in Egypt«, internet, 30/05/2014, www.internationalpolicydigest.org/2014/05/30/the-rise-and-fall-of-political-islam-in-egypt.

menjaju i ne zastarevaju jer su transcendentne prirode, tj. Božiji su i stoga su superiorniji od zakona čiji je tvorac čovek. Sajid Kutb (Sayyid Qutb) je smatrao da je šerijat potpuno savršen sistem, kao i da je ljudsko zakonodavstvo nepotrebno, jer samo može da ometa Božiju volju. S.Kutb je bio jedan od učenjaka Muslimanske braće, a kasnije je prešao u druge, ekstremnije pokrete, što ćemo razmatrati u poglavlju o islamskim pokretima.

Brojni učenjaci, među njima i Kutb, mišljenja su da *vlast ne crpi svoj autoritet od većine naroda, nego od aktivnosti koje primenjuje da bi se olakšala primena zakona*. Zbog specifičnog tumačenja suverenosti u islamu i činjenice da demokratija nije teološki zasnovan system, pakistanski učenjak *al-Mavdudi* je konstruisao koncept *teodemokratije*. Ovaj hibridan pojam se oslanja na dva principa: Alahovu apsolutnu vlast i čovekovo namesništvo (*hilafet*). Teodemokratiju ovako vidi Darko Tanasković: »S obzirom na vrhovnu vlast Alaha, ona je teokratija, ali je, imajući u vidu to da Alahovu volju na zemlji zastupa i sprovodi određena zajednica (muslimani), kroz stalno većanje i dogovaranje (*šura*), ona je i demokratija«. ²⁰⁶

Prema tome, *islamske države* se, mogu odrediti kao politička predstavništva sa zadatkom sprovođenja Božijih zakona. Čak i u ovakvom shvatanju, suverenost pripada isključivo i samo Bogu, to je dobro uvek razjasniti zašto se tačno želi demokratija i u kojoj meri. Iako su ove države teokratske zbog odricanja naroda sa suverenitetom u korist Boga i ustupanjem svoje autonomije prihvatajući poziciju, one se doživljavaju i kao demokratske u pogledu uspostavljanja vlasti koje zavisi od opšte volje.

Iako s druge strane, Zakon Božiji (šerijat) i *Kuran* osiguravaju permanentni nadzor držeći život muslimana na *pravom putu* oni su i jedini principi prema kojim se uređuje društvo i vlast, ne ostavljajući mogućnost da se

²⁰⁶ Tanasković Darko, »Islam – dogma i život«, Srpska književna zadruga, Beograd, 2008; Videti i: Petrović Mirosljub, »Osnovi teokratije«, *Metaphysica*, Beograd, 2009, <http://www.cps.org.rs/Knjige/ot.pdf>.

zajednica uredi zakonima donošenim prema željama ljudi, da se vlast organizuje prema nekom drugom osnovu i da njene odluke ne budu uvek u okviru islamske dogme.²⁰⁷

Na kraju, pravo naroda u islamskim državama je nedvosmisleno ograničeno u meri da oni ne mogu menjati zakone i izvore na kojima države počivaju što ponovo implicira nepostojanje *vladavine naroda* kao osnovne konstante demokratije. Postoji samo proces izbora predstavnika naroda što više liči na *večno vraćanje istog* usled nepostojanja šanse da se politika islamskih država regeneriše neislamskim principima jer bi svaka identifikacija islama sa pojedinim političkim programima i ideologijama postavila granice vremena i prostora na univerzalnu poruku islama.

Prema tome, u nekim islamskim državama vlast se uspostavlja demokratskim putem, ali se dalje po običaju, automatski transformiše u liberalnu teokratiju.²⁰⁸ Međutim, kod proučavanja demokratije i njenog odnosa prema učenjema islama, važno je istaći da demokratija nije jedini sistem vladavine. Druga prednost demokratije ogleda se u tome što se ni ona ni u jednom istorijskom trenutku nije primenjivala svugde na isti način, što naročito pogoduje islamu.

Nedvosmisleno možemo da konstatujemo da koncept političkog islama u eri savremene demokratije nije u toj meri objašnjen u *Kuraniu* ali su prepoznatljiva pozitivna svojstva i vrednosti demokratije u učenju islama što povlači određenu kompatibilnost u najširem smislu reči. Ideje sa Zapada, u muslimanskom svetu, mogu da žive samo ako su u harmoniji sa islamom. Važna uloga religije (*din*) u državi (*dawla*) i nadanja da se kroz primenu šerijata

²⁰⁷ Tanasković Darko, »Islam – dogma i život«, Srpska književna zadruga, Beograd, 2008.

²⁰⁸ Petrović Miroljub, »Osnovi teokratije«, Metaphysica, Beograd, 2009, <http://www.cps.org.rs/Knjige/ot.pdf>, str. 10-12: »Idealna situacija je kada postoje slobodni pojedinci koji formiraju slobodne porodice, koje se zatim udružuju i formiraju slobodnu državu. U takvom ambijentu postoje svi uslovi za stvarenje raja na zemlji – društva sastavljenog od pojedinaca koji su razvili Božji karakter u sebi«.

ostvari božanski politička zajednica (*dunya*) predstavlja trijadu koja islamski pristup politici čini svakako jedinstvenim.

Reforme u muslimanskim društvima omogućile su država poput Turske²⁰⁹ da postane sekularna parlamentarne republika, dok u drugim državama monarsi i dalje apsolutistički vladaju, a *Kuran* i *šerijat* su osnovni principi kojim se uređuje društveni i politički život. Možda bi neko i rekao da se tragedija demokratije u muslimanskim društvima rađa zbog njihove razapetosti između neba i zemlje, međutim, političko uređenje islamskih država se umnogome razlikuje od moderne Zapadne demokratije.

Iako politički islam, prema nekim autorima,²¹⁰ predstavlja savremenije shvatanje koje je nastalo kao posledica post-kolonijalnog perioda, razlikuje se jer nije monolitan, niti nastoji da nasiljem odgovori na društvene zahteve, »...ali ima duboke korene u islamskoj tradiciji. ...Politički islam se može odrediti kao strogo kontekstualan reformistički pristup. On nastoji da integriše i politički mobiliše ljude od najniže lestvice do najviših društvenih ešalona među muslimanima, kao i među nemuslimanskim stanovništvom o čemu svedoče strateške inicijative preduzetih od strane političkih organizacija kao na primer Muslimanske braće u Egiptu...«.²¹¹

Dakle, *politički islam* je shvatanje koje je neophodno posmatrati sa različitih aspekata, istorijskog, političkog, verskog, političkog i društvenog.

²⁰⁹ Hantington Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, 2000, str. 80-81: Kemal Atatürk »...stvorio je novu Tursku iz ruševina Otomanskog carstva I učinio ogroman napor da je pozapadnjači i modernizuje«.

²¹⁰ Sadiki Larbi, »Political Islam«, in: Abdala Muna (ed.), »Interregional challenges of Islamic extremist movements in North Africa«, Institute for Security Studies, 2011, internet, 15/06/2012, www.issafrica.org/uploads/Mono180.pdf, p. 1-25.

²¹¹ Rajesekhar Vinayak, »The Rise and Fall of Political Islam in Egypt«, internet, 30/05/2014, www.internationalpolicydigest.org/2014/05/30/the-rise-and-fall-of-political-islam-in-egypt.

Događaji od 11. septembra 2001. godine predstavljaju prekretnicu u američkoj spoljnoj politici. Ti događaji su pružili šansu Sjedinjenim Američkim Državama da definišu svetski terorizam tako da on posluži američkoj politici, interesima i kreiranju američke strategije na Bliskom istoku u celini. Borba protiv terorizma je postala ključni izazov sa kojim se suočava ova generacija, kao što je borba protiv komunizma i fašizma bila izazov ranijim generacijama. To znači da su SAD počele da se suočavaju sa opasnošću od terorizma koji dolazi od strane terorističkih ćelija posejanih u raznim zemljama. Tako je politička geografija postala ključna tačka američke spoljne politike, bez presedana od kraja Hladnog rata. Takođe, posle tzv. *arapskog proleća*, svet je promenjen samo zahvaljujući novom svetskom poretku²¹² i težnjom za novim kolonijalnim principima sa ekstremnom dominacijom sile. Sa druge strane, američki profesor prava, Majkl O’Konor, proučavajući nedavne proteste u različitim delovima sveta, navodi da su razlozi za izbijanje pobune poznate kao *arapsko proleće* »masovno nezadovoljstvo sa nekompetentnim, koruptivnim i sistemom vladavine koji je ugnjetavao, kao i rastući jaz između bogatih i siromašnih«. ²¹³ On smatra da su se u ovom veku promenili načini demokratskog učestvovanja zbog promenjenih načina komunikacija i sve veće primene društvenih mreža, kao i da je potrebno da to prihvatimo zbog opstanka same demokratije, i demokratskih vrednosti kao što su sloboda govora, sloboda udruživanja, i druge. Prema O’Konoru, demokratije ponovo treba da neguju navedene demokratske vrednosti što će povećati stepen slobode, ali i društvene kontrole u tim demokratijama. On se protivi nasilju i nasilnim gušenjem različitih oblika udruživanja.²¹⁴

²¹² Simić Dragan, »Poredak sveta«, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999, str. 244-285.

²¹³ O’Connor M.P, »Arab Spring to American Winter: The Need to Embrace *Structured Spontaneous Disorder* in 21st Century Social Rebellion«, Athens Institute for Education and Research - ATINER, Conference Paper Series, No: LAW2012-0363, Athens, 2012, <http://www.atiner.gr/papers/LAW2012-0363.pdf>.

²¹⁴ Isto.

Fenomen političkog islama postao je jedna od najozbiljnijih pretnji američkim interesima u regionu Magreba i afričke obale, a posebno nakon dokazanog učešća mnogih islamskih boraca iz svih zemalja Magreba, u tzv. Al-Kaidi. Ove opasne pretnje ovladale su mišljenjem američke elite u Vašingtonu.²¹⁵

U okviru ovog dela disertacije ukazaćemo na važnost studije koju je izdao Institut za socijalnu politiku i razumevanje pod naslovom *Amerika i politički islam: od demobilizacije, do deradikalizacije*, gde se navodi kako bi trebala da se formuliše američka spoljna politika koja se bavi islamskim partijama u arapskom svetu. Studija počinje neuspehom strategije koju je vodila administracija bivšeg američkog predsednika Džordža Buša starijeg u pogledu islamskih pokreta u muslimanskom svetu, a koja se zasniva na hipotezi da je svaki islamski pokret usvojio pristup nasilja i ekstremizma i da se oni na globalnom nivou bave pitanjima sa ciljem da prete američkim i zapadnim nacionalnim bezbednostima i interesima. Zbog toga se ova strategija oslanjala na upotrebu *teške sile (Hard Power)* u obliku vojne sile koja se bavila rastućim uticajem islamskih pokreta.²¹⁶

Američki institut za preduzetništvo, sproveo je interesantno istraživanje po pitanju islama - *Strategija neprijatelja je da promoviše američki islam*, Majkla Rubina (Michael Rubin), bivšeg zvaničnika Pentagona.²¹⁷ U istraživanju

²¹⁵ Alterman Jon B, »The Changing Geopolitical Landscape«, in: »Religious Radicalism after the Arab Uprisings (2014)«, CSIS, internet, 17/01/2015, http://csis.org/files/publication/Chapter1_Alterman_ReligiousRadicalism.pdf. **The Education Imperative**

²¹⁶ Fattah Moataz A, »The United States & Political Islamism: From Demobilization to Deradicalization?«, Institute for Social Policy and Understanding – ISPU, internet, 22/12/2010, http://www.ispu.org/pdfs/445_ISPU_USPoliticalIslamism_WEB.pdf.

²¹⁷ Rubin Michael, »The enemy's strategy is to promote 'American Islam'«, American Enterprise Institute, internet, 27.08.2012, <http://www.aei.org/article/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/the-enemys-strategy-is-to-promote-american-islam>.

U biografiji Majkla Rubina, predavača, urednika i kasnije istraživača u Američkom institutu za preduzetništvo, navodi se da je bio zaposlen u Pentagonu, a da su njegova istraživanja fokusirana na Bliski istok, posebno na Iran, Siriju, Avganistan i Tursku. Iako je diplomirao biologiju na Univerzitetu Jejl, na kome je kasnije i magistrirao i doktorirao istoriju, 2002. završio

se navode stavovi Mahdavi-Nedžada da SAD pokušavaju da nametnu *američki islam* u Iraku, Siriji i Turskoj, što predstavlja potvrdu da je u toku religiozna borba širom Bliskog istoka, sa ciljem da građani postanu religiozni, ali ne i na način koji podržava Iran.

Pomenućemo samo još nekoliko istraživanja koja su publikovana u vidu knjiga, članaka, izveštaja ili zbornika ovog instituta.

Udin Asma (Uddin Asma) objavila je u avgustu ove godine izveštaj *Deljenje lekcija o religioznoj slobodi: SAD i zemlje sa većinskim muslimanskim stanovništvom*²¹⁸ u kome sa istorijskih aspekata proučava religiozne slobode u SAD-u i zemljama sa većinskim muslimanskim stanovništvom. Autor istražuje zašto američki Muslimani uživaju visok stepen religijske slobode, dok to prema njenom mišljenju, nije slučaj u mnogim zemljama sa većinskim muslimanskim stanovništvom. Ona u ovom radu proučava načine zaštite religijske slobode u SAD-u i zemljama sa većinskim muslimanskim stanovništvom i predlaže nove načine za bolju komunikaciju sa muslimanskim stanovništvom van SAD-a.

je i Institut *Leonard Dejois* za međunarodne odnose u Jerusalimu, i postao godinu dana kasnije savetnik po pitanju Irana i Iraka u Sekretarijatu za odbranu SAD-a, i 2010. predavač na Univerzitetu *Džon Hopkins*.

Interesantno je da je Rubin, diplomirani biolog, nakon završenog *L.Dejois* instituta za međunarodne odnose u Jerusalimu, postao ekspert za međunarodne odnose na Bliskom istoku jer je kao instruktor predavao višim vojnim zvaničnicima koji su bili raspoređeni na Bliskom istoku. Videti više: <http://www.aei.org/scholar/michael-rubin>.

²¹⁸ Uddin Asma, »Sharing Lessons on Religious Freedom: U.S. and Muslim-Majority Countries«, IPU, 2012, <http://www.ispu.org/pdfs/Asma.religious.freedom.pdf>.

2. Islamski pokreti i metodološke razlike među njima

Društveni pokreti proučavaju se u okviru različitih društvenih nauka još od XIX veka. Do danas, postoje mnogobrojne definicije i klasifikacije društvenih pokreta.²¹⁹

Entoni Gidens (Anthony Giddens), savremeni britanski sociolog u svojoj knjizi *Posledice modernosti* smatra da društveni pokreti imaju bitnu ulogu u modernim društvima jer su glavni pokretači i glavni subjekti društvenih promena. Nasuprot tome, u tradicionalnim društvima, umesto pokreta, glavni pokretači i subjekti društvenih promena bili vladari i elite.²²⁰ Osim Gidnesa, i

²¹⁹ Termin „društveni pokret“ (*nem. soziale bewegung, engl. social movement, fran. mouvement sociaux*) uveo je u sociologiju nemački autor Lorenc fon Štajn (Lorenz von Stein) svojom knjigom „Istorija društvenog pokreta u Francuskoj od 1789. do danas« koja je objavljena 1850. godine.

²²⁰ Giddens Anthony, »The Consequences of Modernity«, Polity Press, Cambridge, 1990, p. 3-7: Osobine modernih društava, za razliku od tradicionalnih su: »(a) brzina promena, koja u modernim društvima postaje izuzetna, a koja je posebno vidljiva u tehnološkim promenama; (b) širina i domet promena, koje često danas postaju globalne; i (c) različita unutrašnja priroda modrnih institucija«.

drugi autori su mišljenja da u savremenim društvima upravo *društveni pokreti* imaju veliku ulogu, stoga postoje različite definicije i klasifikacije ovog pojma.

Nekoliko autora, Bottomor, Tarner (Turner), Kilian, Laurer (Louer) i drugi, smatraju da su društveni pokreti stalna kolektivna akcija u cilju promene ili sprečavanja promena u društvu. Bottomor u svom delu *Politička sociologija* kaže sledeće: »Društveni pokret u najširem možemo definisati kao kolektivno nastojanje da se u društvu u kome pokret pripada izvedu ili spreče promene«. ²²¹

Džin Koen je mišljenja da se društveni pokreti »...moraju shvatiti u kontekstu konfliktnih modela kolektivne akcije.... Kolektivna akcija involvira racionalnu težnju grupa za ostvarenje svojih interesa...«. ²²²

Prema Blumeru, društveni pokreti su kolektivni poduhvati kojima se uspostavlja nov poredak, i da se jedino pomoću njih obnavljaju moderna društva. Smelser je mišljenja da društveni pokreti predstavljaju pokušaj da se promene društvene vrednosti i norme. Prema njemu, društveni pokreti su kolektivni pokušaji da se uspostave nove, očuvaju ili promene postojeće norme i vrednosti. Predmet društvenih pokreta su prema njemu, različite vrste *vrednosti i normi* – političke, ekonomske, religijske ili obrazovne, a njihova posledica su novi zakoni ili običaji. ²²³

Čuveni sociolog Alen Turen u knjizi *Sociologija društvenih pokreta* definiše pokret kao »organizovano kolektivno delovanje putem koga se u određenoj konkretnoj istorijskoj celini klasni akter bori za društveno rukovođenje istoricitetom«. ²²⁴ On smatra da sociologija i posebno politička sociologija treba da proučavaju društvene pokrete kao glavne predmete svojih istraživanja, a da sociologija kao nauka treba da promeni svoj naziv u *sociologiju*

²²¹ Bottomore Tom, »Political Sociology«, Hutchinson, London, 1979.

²²² Cohen Jean, »Strategija ili identitet«, u: Pavlović V. (ured.), »Obnova utopijskih energija - zbornik«, CID, Beograd, 1987.

²²³ Smelser Neil, »The Theory of Collective Behaviour«, New York, 1963.

²²⁴ Touraine Alain, »Uvod u proučavanje društvenih pokreta«, u: Pavlović V. (ured.), »Obnova utopijskih energija - zbornik«, CID, Beograd, 1987, str. 63-66.

društvenih pokreta. Prema Turenu, društveni pokreti su uvek određeni društvenim konfliktima.

Na osnovu nekoliko definicija društvenih pokreta, možemo izdvojiti sledeće zajedničke elemente:

- (a) Masovnost,
- (b) Spontanost,
- (c) Javnost,
- (d) Dobrovoljnost,
- (e) Zajednička, kolektivna akcija,
- (f) Nastaju zbog nezadovoljenih potreba i zajedničkog interesa, i
- (g) Zajednički cilj – društvena promena.

Dakle, *društveni pokreti* su masovna, spontana, javna kolektivna akcija ljudi zbog nezadovoljenih potreba izražavajući zajedničke interese, sa ciljem postizanja određenih društvenih promena.

Takođe, postoje mnogobrojne klasifikacije društvenih pokreta prema različitim kriterijumima. Prema *kriterijumu društvenih subjekata*, pokreti mogu biti politički, nacionalni, verski, klasni, kulturni, studentski, itd.

Ako se uzme kao *kriterijum stav prema društvenim promenama*, razlikujemo:

- Revolucionarne pokrete - imaju za cilj progresivne promene,
- Reformističke - zastupaju postepene društvene promene,
- Konzervativne - očuvanje *statusa quo*, ili
- Reakcionarne - nastoje da spreče društvene promene.

Smelser pravi klasifikaciju društvenih pokreta prema *kriterijumu normi i vrednosti*, sa ciljem uspostavljanja novih ili očuvanja postojećih, na:

- Opštedruštvene pokrete - koji predstavljaju pokrete društvenih reformi, u koje ubraja mirovne, radničke i feminističke pokrete; i
- Vrednosno-orijentisane, kada razlikuje:
 - (a) religijske vrednosti koje su izražene u društvenim pokretima poznatim kao verska revolucija, i

(b) svetovne (sekularne) vrednosti u koje ubraja sledeće društvene pokrete kao što su politička revolucija, utopijski, nacionalistički pokret, itd.²²⁵

Početak XXI uobičajena je klasifikacija, prema kriterijumu vremena, na:

(a) Klasične društvene pokrete – javljaju se u XIX i u prvoj polovini XX veka, i

(b) Nove društvene pokrete – javljaju se od druge polovine XX veka, u koje ubrajamo:

- Religijske i neoreligijske – sa ciljem širenja islama, budizma i drugih istočnjačkih religija na Zapadu, kao i uspon različitih verskih sekti);

- Ekološki pokret – od `70-ih godina XX veka jačaju različiti pokreti sa ciljem zaštite životne sredine, očuvanja zdrave i pitke vode, zemljišta, hrane, borbe protiv zagađenja vazduha, uništavanja šuma i drugih resursa;

- Mirovni pokret²²⁶ – od `70-ih i `80-ih godina XX veka protiv podela na blokove u Hladnom ratu i protiv nuklearnog naoružanja i nuklearne energije;

- Pokreti za rasnu jednakost i ravnopravnost – kao što su crnački i pokret Indijanaca u SAD-u, borba crnaca u Južnoj Africi, itd;

- Neofeministički pokret²²⁷ – sa ciljem ravnopravnosti među polovima u svim oblastima društva;

- Pokreti za građanska prava i slobode – očuvanje građanska prava i sloboda, za vladavinu prava i ukidanje smrtne kazne; kao i

- Pokreti za očuvanje zdravlja ljudi – u koje ubrajamo pokrete za alternativnu medicinu, pokreti za zdravu hranu, itd.

²²⁵ Smelser Neil, »The Theory of Collective Behaviour«, New York, 1963. Smelser razlikuje kolektivno ponašanje od ustanovljenog (institucionalnog i kulturno određenog) ponašanja, kao i ponašanje malih grupa. Prema različitim kriterijumima: fizički (broj i veličina), vreme (učestalost okupljanja), psihološki (stepen trajnosti psihološke identifikacije), u okviru Čikaške sociološke škole pravi razliku između *kolektivnog ponašanja* i ostalih oblika društvenog ponašanja. Smelser takođe razlikuje različite oblike *kolektivnog ponašanja*: panika, pomama (religiozna buđenja, finansijski bum, itd.), neprijateljski izliv, normativno orijentisan pokret i vrednosno orijentisan pokret. On smatra da ova poslednja dva oblika *kolektivnog ponašanja*-normativno i vrednosno orijentisan pokret, predstavljaju društvene pokrete.

²²⁶ Videti više: Pavlović Vukašin, »Društveni pokreti i promene«, Službeni glasnik, Beograd, 2006, II izdanje, mirovni pokreti, str. 199-226.

²²⁷ Isto, neofeministički pokret, str. 185-198.

Novi društveni pokreti imaju sledeća obeležja:

- Usmereni su prema društvu i pojedincima, a ne prema vlasti,
- Bave se jednim određenim problemom, a ne opštim problemima društva,
- Samostalni su u odnosu na postojeće političke organizacije i partije,
- Nemaju klasni karakter,
- Nemaju ideološki karakter ni ideološke podele,
- Primenjuju nenasilne metode,
- Primenjuju nova sredstva delovanja, kao što je atraktivni medijskim nastup.

U ovom delu doktorske disertacije nastojaćemo da odgovorimo na sledeća pitanja - kakvi su to islamski pokreti na severu Afrike? Koja je njihova ideološka i teološka pozadina? Kakva je razlika između umerenih i ekstremističkih pokreta? Prema kriterijumu umerenosti, u regionu severne Afrike deluju:

- *Umereni islamski pokreti*, kao što su Pokret Muslimanska braća, Marokanska islamska borbena grupa, dok u

- *Ekstremističke islamske pokrete* ubrajamo: Al-Kaidu na islamskom Magrebu, Islamsku grupu, Salafitsku grupu za propovedanje i borbu, i druge.

Uprkos tome što imaju zajedničko poreklo i što se suprotstavljaju američkoj spoljnoj politici i vladajućim autoritarnim režimima na Bliskom istoku, ciljevi umerenih grupa kao što su Muslimanska braća nemaju mnogo zajedničkog sa ekstremističkim pokretima kakvi su Al Kaida, Islamska borbena grupa i Salafiti. Takođe, uprkos protivljenju umerenih islamista mnogim aspektima američke spoljne politike u regionu, ipak su pokazali spremnost za pragmatičan dijalog sa Zapadom i konstruktivan angažman sa SAD. Da bi se ilustrovale razlike između ovih pokreta, prethodno je potrebno da se razjasni ideološka pozadina i sama ideologija tih pokreta.

Od navedenih umerenih islamskih pokreta, u ovom delu rada proučićemo stavove i aktivnosti pokreta Muslimanska braća u Egiptu.

Pokret Muslimanska braća

Osnivanje – Pokret Muslimanska braća (*Jama'at al-Ikhwān al-Muslimīn, the Society of the Muslim Brothers*) osnovao je u Egiptu 1928. godine Hasan al Bana, sa ciljem da obnovi kalifat i primenu šerijatskog zakona, tako da je ubrzo dobio

pristalice i u čitavom islamskom svetu. Glavni ideolozi ovog islamskog pokreta su Abulala al Melvudi, teoretičar, pisac mnogih dela (u koja ubrajamo: *Politička teorija islama*, *Osnovni principi islamske revolucije*, *Proces islamske revolucije*, itd.), zatim Seid Kutb (najznačajnije delo: *U senci Kurana*) i Abdul Selim Faradž (delo: *Zanemarena obaveza*), i drugi.

Pokret je nastao kao posledica razočarenja usled različitih ideja tzv. islamskih reformatora koji su se zalagali da se muslimansko društvo podvrgne ubrzanom zapadnoj modernizaciji u drugoj polovini XIX veka. Tako su neki reformatori, na primer, al-Afgani (1838-1897) i Muhamed Abduh (1849-1905), smatrali da je neophodno da muslimanska društva usvoje tehnološki razvoj, ali i društvene strukture i zapadni način života. Da bi se to ostvarilo, potrebne su korenite reforme islama i institucija u muslimanskim društvima. Ovi reformatori zalagali su se da muslimanska društva »...napuste principe tradicije (*taqlid* tj. slepe imitacije običaja iz prošlosti) a da usvoje principe islamskog religijskog prava u skladu sa modernim zahtevima. Smatrali su da bi religijsko-pravna ograničenja ako se pomešaju sa modernizacijom predstavljale *lošu sliku* koja bi vekovima pratila islam, verujući da islam treba da se toga oslobodi pomoću inovacija u religijskom pravu. Na primer, Muhamed Abduh želeo je da garantuje jednaka prava ženama, posebno u obrazovanju... ne obazirući se da bi to bilo *bid'ah* (promena koja je suprotna religijskom pravu i stoga je zabranjena)«. ²²⁸ Iako su ove ideje ovih reformatora zaista bile napredne, nisu imale mnogo pristalica u islamskom svetu.

Sledbenici i uticaj - Ovo je jedan od masovnijih islamskih pokreta, koji zastupa sunitski islam i aktivno deluje u Egiptu, u Libiji²²⁹ i Jemenu.

Stavovi i aktivnosti - Al-Bana, osnivač Muslimanske braće, smatrao je da su oni grupa ljudi koja veruje u obnavljanje islama, kao i da se zalažu za

²²⁸ Crethiplethi, »The ideology of the Muslim Brotherhood«, internet, 12/05/2014, <http://www.crethiplethi.com/the-ideology-of-the-muslim-brotherhood/global-islam/2011/201>.

²²⁹ Foreign Policy, »Libya's Muslim Brotherhood Struggles to Grow«, internet, 01/05/2014, <http://foreignpolicy.com/2014/05/01/libyas-muslim-brotherhood-struggles-to-grow>.

primenu zakona Alaha prema Kuranu i formiranje šerijatske države. Da bi se to ostvarilo, smatrao je da treba da »...oslobodi muslimanski svet od bilo kakvog oblika strane vladavine, a vođeni formiranjem države prema islamskom religijskom pravu«. ²³⁰ Takođe, smatrao je da nova šerijatska država treba da uspostavi poredak u skladu sa islamskim religijskim pravom. Prema Hasanu al-Bani, tek tada Egipat može da postane centar širenja islama.

U kasnijim stavovima pripadnika islamskog pokreta Muslimanska braća, ²³¹ smatrali su da bi se ostvarilo formiranje države prema islamskom religijskom pravu, neophodno je da se Arapi ujedine, da se okupe svi muslimani a, krajnji cilj, je islamizacija čitavog sveta. To podrazumeva da se uspostavi šerijat u zemljama gde je islam već vladao (kao na primer, Balkan, jug Italije,...) i da se uspostavi islam tamo gde do sada nije vladao. Na osnovu odluke egipatskih vlasti Muslimanska braća su raspuštena 1948. godine, a njihov osnivač Hasan al-Bana je likvidiran sledeće godine. Par godina kasnije, pokret je ponovo legalizovan, a procenjivalo se da je tada oko jedne trećine oficira egipatske armije bilo povezano sa ovim pokretom. Nakon što su članovi Muslimanske braće izveli revoluciju, došli su u sukob sa oficirima. Sredinom šesdesetih godina XX veka, uhapšeno je i mučeno više od 18.000 članova pokreta. Međutim, ovaj pokret je kasnije oživeo i počeo da štampa list *al Dava* (*poziv na islam*). U navedenom listu, navodili su da su najveći neprijatelji islama su: jevrejstvo, krstaški ratovi i komunizam.

U XXI veku pokret Muslimanska braća ostao je privržen političkoj borbi nenasilnim sredstvima gde je islam središte koje mobilise sve članove sa krajnjim ciljem transformacije čitavog društva.

Za razliku od ekstremističkih pokreta, članovi pokreta Muslimanska braća koristili su termin *demokratija*, koji je kod njih imao dva značenja. Prvo, to

²³⁰ Isto.

²³¹ Rajesekhar Vinayak, »The Rise and Fall of Political Islam in Egypt«, internet, 30/05/2014, www.internationalpolicydigest.org/2014/05/30/the-rise-and-fall-of-political-islam-in-egypt. Videti i: Elshobaki Amr, »How the Muslim Brothers formulate their political position«, in: Abdala Muna (ed.), »Interregional challenges of Islamic extremist movements in North Africa«, Institute for Security Studies, 2011, internet, 15/06/2012, www.issafrika.org/uploads/Mono180.pdf.

je bilo instrumentalno sredstvo za preuzimanje zemalja putem demokratskog procesa, a pod drugim značenjem podrazumeva se islamska demokratija koja je zasnovana na šerijatskom zakonu tj. islamskom religijskom pravu, i predstavlja model pregovaranja unutar vođstva (šura). Nesporno je da ovakvo shvatanje demokratije nema zajedničkih karakteristika sa liberalnim zapadnim demokratijama i vrednostima koje one zagovaraju, kao što su lične slobode, vladavina zakona, poštavanje prava manjina, i druge. Jusef al-Kardavi (Yusef al-Qaradawi) smatrao je da je danas i neka islamska država može biti demokratska. Prema njegovom shvatanju u Egiptu je moguće uspostaviti islamsku državu koja bi bila svetovna, a ne religijska. Smatrao je da bi islam »...postao obuhvatniji, on mora uključiti političke institucije, pravo i ekonomiju. Predlagao je učestvovanje u višepartijskom sistemu...«.²³²

Ovaj pokret bio je na političkoj sceni u Egiptu tokom nekoliko decenija. Muhamed Morsi je bio prvi predsednik Egipta koji je izabran na izborima u maju 2012, a bio je član pokreta Muslimanska braća. Smatra se da je Morsi predvodio pobunu protiv bivšeg egipatskog predsednika Hosnija Mubaraka tokom 2011. godine. Posle masovnih uličnih protesta u leto 2013. godine, Abdel Fatah al-Sisi svrgnuo je Mohameda Morsija vojnim pučem i postao novi predsednik Egipta. U maju ove godine, egipatski sud je osudio svgnutog islamskog predsednika Morsija i više od stotinu optuženih na smrtnu kaznu zbog bekstva iz zatvora tokom pobune 2011. godine.²³³

Novi egiptatski predsednik Al-Sisi obećao je da će se obračunati sa pokretom Muslimanska braća, i proglasili su ovaj pokret za terorističku organizaciju u decembru 2013. godine.

Razlike između pokreta Muslimanska braća i Pokreta mudžahedina i ekstremističkih islamskih grupa sa druge strane postoje i ogledaju se ne samo u kontradikciji stavova, već i u ideološkim principima. To pokazuje da postoje dve

²³² Devine Erica, »Is Islam the Solution? The Muslim Brotherhood and the Search for an Islamic Democracy in Egypt«, internet, 10/06/2014, http://digitalcommons.providence.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=history_students, p. 39-42.

²³³ CNN, »Egypt's former leader Morsy given death sentence in jailbreak case«, internet, 25/05/2015, <http://edition.cnn.com/2015/05/16/africa/egypt-mohamed-morsy-verdict>.

podeljene ideološke struje, koje se razlikuju i u teoriji i u praksi. Pojam demokratije i stanovište nasilja su aspekti takve različitosti, da reprodukuju napetost između dve strane u svakom vremenskom periodu. Suprotstavljanja su prešla sa dogmatskih rasprava krajem sedamdesetih XX veka, na političke konfrontacije i sukobe između dve strane, a naročito između Islamske grupe i pokreta Muslimanska braća. Iz razloga što Muslimanska braća učestvuju sa drugim islamskim grupama u onome što nazivamo politički islam, a on daje prednost ideji vladavine šerijatskog zakona.

Drugim rečima, svi pokreti Muslimanske braće slažu se sa Salafitskom grupom oko toga da je neophodno da vlada Božiji zakon i zakon Kurana, a razlikuju se u nekoliko tačaka o tome kako, na koji način, kao i u praksi i shvatanju pojma demokratije. Muslimanska braća su pokret sa političkim iskustvom koje traje više od 80 godina. Oni su jedna od najstarijih struja koja upražnjava politički angažman i to je ono po čemu se razlikuju od ostalih snaga. Pokret Muslimanska braća vide islam kao prethodnicu civilnog zakonodavstva, kad je u pitanju demokratija. Vođe Muslimanske braće vide mogućnost pomirenja demokratije i verskih preporuka, kroz prihvatanje višestranačkog sistema, političko učešće, pod uslovom da nisu u suprotnosti sa verskim principima, kao što oni odbijaju upotrebu sile i nasilja, kao instrumente promene.

Iz pokreta Muslimanska braća nastalo je nekoliko ekstremnih islamskih pokreta, kao što su Al-Džama al-Islamija (*Al-Jama'ah al-Islamiyya*), i drugi, kao i vodeći članovi Al-Kaide, kao na primer, Ajman al-Zawahiri (Ayman al-Zawahiri), Abdulah Jusef Mustafa Azam (Abdullah Yousef Mustafa Azzam), i dr.²³⁴

²³⁴ Crethiplethi, »Islamic jihadist organizations in Egypt ideologically originating in the Muslim Brotherhood«, internet, 12/05/2014, <http://www.crethiplethi.com/islamic-jihadist-organizations-in-egypt-ideologically-originating-in-the-muslim-brotherhood/global-islam/2011>.

Marokanska islamska borbena grupa (Moroccan Islamic Combatant Group - GICM)

Osnivanje – Osnovana je 1998, iako se smatra da je to bilo nekoliko godina ranije, kada su se veterani – mudžahedini vratili u zemlju posle učestvovanja u borbama protiv sovjetskih pretenzija na Avganistan.

Sledbenici i uticaj – Smatra se da Marokansku islamsku borbenu grupu čine sunitskim muslimani, ali da ona danas nema mnogo sledbenika ni razvijenu organizacionu strukturu.²³⁵ Iako ovaj pokret ima sedište u Maroku, ima svoje ćelije u Egiptu, u nekim evropskim gradovima, kao što su Španija, Turska, Francuska, V. Britanija, i dr.

Neki njihovi bivši sledbenici, poput Zakarija Miludija ili Jusefa Fikrija (Youssef Fikri), napustili su ih i osnivali su svoje grupe gde su zastupali strožije interpretacije islama, uz strogu kontrolu svih članova grupe u svim aspektima života. Obojica su u zatvoru zbog optužbe da su izveli napad u Kazablanci u maju 2003. godine.

Stavovi i aktivnosti – Smatraju se umerenim islamskim pokretom. Zalažu se za osnivanje islamske države u Maroku, svrgavanje aktuelne vlasti i posebnu interpretaciju šerijatskog zakona u svojim zajednicama.

²³⁵ Pargeter Alison, »The Islamist Movement in Morocco«, Terrorism Monitor Volume, No. 3, Issue 10, May 23, 2005, www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=483#.VW7RFLciVjq.

Podržavaju islamsku ideologiju salafita,²³⁶ a pomagali su u oblasti obrazovanja i zdravlja omladini koja živi u sirotinjskim delovima Kazablanke, Fesa i drugih gradova.

Marokanska islamska borbena grupa bila je na američkoj listi terorističkih organizacija u periodu 2005-2013. godine.²³⁷

Kao što smo pomenuli, u ekstremističke islamske pokrete ubrajamo koji aktivno deluju u zemljama severne Afrike ubrajaju se: Al-Kaida na islamskom Magrebu, Libijska islamska borbena grupa, Islamska grupa, Naoružana islamska grupa (GIA), Salafitska grupu za propovedanje i borbu, i druge.

Al Kaida na islamskom Magrebu (al-Qaeda in the Islamic Maghreb – AQMI)

²³⁶ Stanford University – Mapping Militants Project: *Al-Qaeda in the Islamic Maghreb – AQMI*, internet, 20/012/2014, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/65>.

²³⁷ US State Government – Bureau of Counterterrorism, internet, 15/05/2014, <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>.

Osnivanje – Iako je ovaj pokret nastao oko 2000-te od bivših članova Salafitske grupa za propovedanje i borbu (GSPC), kao datum osnivanja u većini institucija navodi se 2006. godina, jer su tada zvanično potpisali deklaraciju o povezivanju sa Al-Kaidom i promenili naziv u **Al-Kaida na islamskom Magrebu**. U nekim dokumentima naziva se i alžirskom terorističkom grupom.

Sledbenici i uticaj – Ovaj pokret je aktivan, čine ga suniti iz Alžira i Mauritanije i Al-Kaida na islamskom Magrebu ima mnogobrojne sledbenike, a posebno tokom poslednje decenije u Alžiru. Sa druge strane, Al Kaida se raštrkala na male grupe na severu i drugim delovima Afrike, jugoistočne Azije i Bliskog Istoka. Pretpostavlja se da Al Kaida ima nekoliko hiljada članova i saradnika. I posle ubijanja Osame bin Ladena, Al Kaida služi i kao tačka okupljanja ili pokroviteljska organizacija za svetsku mrežu, koja uključuje mnoge sunitske islamske ekstremističke grupe, kao što su Gama Al-Islamija, Islamski pokret Uzbekistan i Harakat Ul-Mudžahedin.

Stavovi i aktivnosti – Postoje suprotna mišljenja o stavovima ovog pokreta. Prema prvom, imaju za cilj da preuzumu Alžir, da bi se uspostavila islamska država i zaustavio uticaj i širenje vrednosti zapadne demokratije.²³⁸ Prema drugim shvatanjima ovaj pokret unutar Al-Kaide nema za cilj da preuzme neku državu, već zagovara ponovnu islamizaciju društva vraćanjem na ideologiju fundamentalista.²³⁹

U poslednjih petnaest godina, Al Kaida je izvela mnogobrojne napade u kojima je stradalo na stotine širom sveta jer imaju svoje ćelije potpomognute vezama sa mrežom sunitskih ekstremista. Al Kaida je od 2010. pojačala kontrolu nad aktivnostima svog ogranka, Al-Kaide na islamskom Magrebu.

Islamski pokret **Al-Kaida na islamskom Magrebu** posle udruživanja sa Al Kaidom, prihvatio je njihove tehnike, od nasilnih akcija, napada bombaša

²³⁸ Stanford University – Mapping Militants Project: *al-Qaeda in the Islamic Maghreb – AQMI*, internet, 20/012/2014, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/65>.

²³⁹ Boubaker Amel, »Al-Qaeda in the Islamic Maghreb and Algerian Salafi network«, in Abdalla Muna (ed.), »Interregional challenges of Islamic extremist movements in North Africa«, internet, 15/05/2014, <http://www.issafrica.org/uploads/Mono180.pdf>.

samoubica, i velike pokretljivost članova, tako da ono što danas proučavamo u okviru aktivnosti ogranka Al-Kaide, tj. koji deluje na severu Afrike, oblasti Sahela i Sahare, vrlo brzo njihove aktivnosti mogu biti i u drugim regionima. U aktivnosti ovog pokreta ubrajamo:

- 2011. Napad bombaša samoubice na vojnu akademiju, kada je stradalo šesnaest vojnika i dvojica građana,

- 2007. Napad na sedište Ujedinjenih nacija u Alžiru,

- 2007. i 2006. Napad na konvoje stranih kompanija koje su angažovane u alžirskom energetsom sektoru.,

- od 2000. članovi ovog pokreta izveli su nekoliko slučajeva kidnapovanja u Alžiru i Maliju, a pretpostavlja se da i dalje drže kao taoce oko pedeset ljudi iz Kanade i Evropske unije, a osim kidnapovanja bave se i trgovinom ljudi, oružja i narkotika u oblasti Sahare.

Pretpostavlja se da će imati još veću snagu, jer deluju u veoma nestabilnom regionu, kao i da će se širiti ka Libiji i Nigeriji.²⁴⁰

Al-Kaida na islamskom Magrebu stavljena je 2002. godine na listu terorističkih organizacija Sjedinjenih Država.²⁴¹

Libijska islamska borbena grupa (Libyan Islamic Fighting Group - LIFG)

Osnivanje – Nastala je početkom '90-ih godina XX veka kao ogranak Al Kaide u Avganistanu.

²⁴⁰ Thornberry William, Levy Jaclyn, »Al Qaeda in the Islamic Magreb«, Case Study No.4, September 2011, CSIS, internet, 15/07/2014, http://csis.org/files/publication/110901_Thornberry_AQIM_WEB.pdf.

²⁴¹ US State Government - Bureau of Counterterrorism, internet, 15/05/2014, <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>.

Sledbenici i uticaj – Pretpostavlja se da ovaj pokret danas ima nekoliko stotina članova i sledbenika.

Stavovi i aktivnosti – Sredinom '90-ih prebacili su se u Libiju, i pokušali su da izvedu pobunu da bi svrgnuli libijskog predsednika M.Gadafija i zauzeli vlast. Posle žestokih sukoba sa libijskim snagama bezbednosti, članovi ovog pokreta su se vratili u egzil.

Nekoliko članova Libijske islamske borbene grupe objavili su dokument tokom 2009. godine koji predstavlja revidiranu interpretaciju njihove ideologije islamskog džihada. Prema tom dokumentu, oni se odriču nasilja da bi se pridržavali islamske teologije, koja se razlikuje od teologije Al Kaide i sličnih organizacija. Međutim, mnogi analitičari su bili skeptični prema stavovima u tom dokumentu o tzv. deradikalizaciji ovog islamskog pokreta.²⁴² Međutim, početkom 2015. godine u Libiji traju sukobi koji su prerasli u građanski rat između sukobljenih strana. U događajima koji slede, a za koje još uvek nemamo naučne argumente, videćemo da li će ovaj ekstremni islamski pokret nastojati da osvoji vlast u Libiji i nametne svoje političke stavove i vrednosti.

Smatra se da su članovi ovog pokreta učestvovali u svrgavanju libijskog predsednika M.Gadafija tokom *arapskog proleća*.

Libijska islamska borbena grupa stavljena je 2004. godine na listu terorističkih organizacija Sjedinjenih Država.²⁴³

²⁴² Videti više o ovom pokretu: Global Security, internet, 15/05/2014, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/lifg.htm>, Tracking terrorism, internet, 15/05/2014, <http://www.trackingterrorism.org/group/libyan-islamic-fighting-group-lifg>.

²⁴³ US State Government - Bureau of Counterterrorism, internet, 15/05/2014, <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>.

Salafitska grupa za propovedanje i borbu (Salafist Group for Preaching and Combat - GSPC)

Osnivanje – **Salafiti**, odnosno **Salafitska grupa za propovedanje i borbu** ima svoje korene još u razvoju islama kao religije, kada je postojalo više različitih shvatanja. Za preteču današnjih salafita, smatra se Ahl al-Hadit, koji je razvio kritične metode u prikupljanju merodavnih tradicija koje su poslužile kao osnova za izgradnju islamske dogme.

Sledbenici i uticaj - nije poznato. Smatra se da imaju nekoliko stotina boraca i saradnika koji najviše deluju u Alžiru, ali i u Mauritaniji, i u severnim oblastima Nigera i Malija.

Stavovi i aktivnosti - Salafiti²⁴⁴ su islamski pokret sunita koji je nastao u drugoj polovini XX veka, a i predstavljao je osnovu za dalju radikalizaciju islamskih pokreta početkom XXI veka. Prema salafitima, svaki legitimitet, bilo verski, društveni ili politički, počiva na osnovu ranijih islamskih presedana.

Izvodili su napade na vladine i vojne mete u ruralnim oblastima, iako ponekad ubijaju i civile.

²⁴⁴ Mneimneh Hassan, »Salafism«, internet, 18/12/2012, <http://www.criticalthreats.org/al-qaeda/basics/salafism>.

Islamska Grupa (Gama al-Islamia IG)

Osnivoanje – Deluje od kraja sedamdesetih godina XX veka i ubraja se u najveće militantne pokrete u Egiptu.

Sledbenici i uticaj – Nije poznato koliko ima sledbenika. Pretpostavlja se da su na vrhuncu svoje moći imali nekoliko hiljada članova, i mnogo pristalica u nekoliko zemalja širom sveta. Islamska grupa (IG) deluje u južnim delovima Egipta, a prisutni su i u drugim delovima sveta, uključujući Veliku Britaniju, i druge delove Evrope, ali i u Avganistanu i Jemenu.

Stavovi i aktivnosti - Zvaničnik Islamske grupe (IG) potpisao je 1998. fatvu Osame Bin-Ladena pozivajući na napade protiv SAD. Grupa je podeljena na dve frakcije: jednu pod vodstvom Mustafa Hamze koja podržava primirje i drugu na čelu sa Rifai Tahim Musom koji zagovara nastavak nasilja. Marta 2002. članovi istorijskog rukovodstva grupe su proglasili nasilje zabludom i odbacili njegovu buduću upotrebu, što je većina rukovodstva grupe van Egipta odbacila.

Egipatska vlada je tokom 2003. godine oslobodila više od 900 bivših članova ovog pokreta iz zatvora. Oni pripadnici ovog pokreta koji su i dalje posvećeni nasilnom džihadu, zalažu se za svrgavanje egipatske vlade i uspostavljanje islamske države. Drugi članovi pokreta, kao što su oni potencijalno inspirisani stavovima Tahim Muse, mogu biti i dalje zainteresovani za izvođenje napada protiv američkih interesa.

Ovaj pokret registrovan je u SAD kao teroristička organizacija u oktobru 1997. godine.²⁴⁵

Naoružana islamska grupa (GIA)

Osnivanje - Počeli su da izvode svoje nasilne aktivnosti 1992, nakon što je vojna uprava poništila izbore u očekivanju ubedljive pobeđe Islamskog fronta spasa, najveće islamske opozicione partije.

Sledbenici i uticaj - Nije poznato, a pretpostavlja se da ih ima oko stotinu članova i da najviše deluju u Alžiru i Evropi.

Stavovi i aktivnosti - Nastojali su da uspostave islamsku državu umesto sekularnog alžirskog režima. Od početka svoje terorističke kampanje 1992., GIA je sprovodila masakre nad civilima, ponekad istrebljujući čitava sela. Opadajuće članstvo grupe donekle je uticalo na smanjenje broja napada. Nakon što su ozvaničila svoju kampanju usmerene protiv stranaca u Alžiru 1993. godine, GIA je ubila više od 100 ljudi, uglavnom evropljana. Organizacija preduzima ubistva i bombaške napade, uključujući auto-bombe, a poznata je i po otmicama.

Ovaj pokret bio je na listi terorističkih organizacija SAD-a, od 1997. sve do 2010. godine.

Posle događaja tokom 2011. poznatih kao *arapsko proleće* u mnogim severoafričkim zemljama, nakon dolaska na vlast brojni islamski pokreti proglasili su da poštuju pravila političke igre i da su prilagodili svoje političke i ideološke stavove vrednostima kao što su demokratija, mirna tranzicija vlasti, prava manjina, ljudska prava, i drugo.

²⁴⁵ US State Government - Bureau of Counterterrorism, internet, 15/05/2014, <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>.

Islamska država (The Islamic State - IS)

Osnivanje – Ovaj pokret je osnovan je 2002. godine, a poznat je i kao Islamska država Iraka i Sirije (ISIS) je salafitski ekstremni pokret sa ciljem uspostavljanja i širenja kalifata. Grupa militantata koju je okupio Abu Musa al-Zarkavi (Abu Musab-al Zarqawi) u okviru Al-Kaide u Iraku tokom iračko-američkog sukoba čini okosnicu ovog pokreta.

Sledbenici i uticaj - Nije poznato, iako se pretpostavlja da deluju u Iraku i Siriji, njihove grupe izvele su nekoliko napada na teritoriji Libije, Egipta, Pakistana, Filipina, itd.

Stavovi i aktivnosti – Zastupaju stavove salafista, ekstremne verske grupe koja je nastala iz sunitskog islama. Uspostavljanje islamske države gde većinsko stanovništvo čine sunitski muslimani. umesto sekularnog alžirskog režima. Tokom 2014 pod svojom kontrolom imali su nekoliko gradova u Iraku i Siriji, kao što su Mosul, Ramadi, Tikrit, Faludža i dr, a krajem godine američke vlasti su objavile da počinju sa vazdušnim napadima da bi zaustavili širenje Islamske države na druge teritorije.

Izveli su mnogobrojne napade u protekloj deceniji, sa samo tokom januara 2015. izveli su napade na američke baze u Iraku.²⁴⁶ Nalaze se na američkoj listi terorističkih organizacija od 2004. godine.

Radikalni pokret, kakav je **pokret Mudžahedina**, odbija demokratiju, smatrajući da je to zapadna ideja koja je proistekla iz istorijskog iskustva evropskih društava. Naglašavaju da njih ništa ne obavezuje sem Alahovoh zakona. Njihovi poznati izvori su sveti Kuran, Prorokova suna (tradicija) i koncenzus u islamu, jer ljudi u islamu nemaju nikakvo zakonodavno pravo, čak iako se ceo narod dogovori oko nekog pitanja. Ovi pokreti ne samo da odbacuju

²⁴⁶ Stanford – Islamic state, internet, 20/02/2015, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/1>.

demokratiju, već i oštro kritikuju Muslimansku braću zbog njihovog prihvatanja iste. Jer demokratija, prema mišljenju radikalnih pokreta mudžahedina, jeste glasanje ljudi o Božijim zakonima, tj. mešanje ljudi u poslove Alaha. Kao što ovi pokreti odbijaju demokratiju jer je ona suprotna islamu, tako odbijaju i demokratski pluralizam jer veći broj partija, po njima, ne znači ništa drugo osim mnoštva ideologija. Oni vide demokratiju kao razmaženo dete sekularizma i odbijaju pokušaje Muslimanske braće da povežu demokratiju sa verskim preporukama. Kritikuju stav Islamskog fronta spasa u Alžiru po pitanju demokratije i njihovo prihvatanje parlamentarne bitke. Ovi pokreti upotrebljavaju silu i nasilje kao instrumente promena i ne vide ništa loše u tome, što bi ih sprečilo da ne koriste taj način za ostvarenje svojih ciljeva.

Nakon proučavanja nekoliko islamskih pokreta, nesporno je da su oni bitan subjekt međunarodnih odnosa u XXI, jer predstavljaju masovnu, javnu, kolektivnu akciju ljudi koji zbog svojih nezadovoljenih potreba nastoje da ostvare svoje zajedničke interese i promene u društvu.

Iako smo naveli da se u oblasti severne Afrike neki islamski pokreti ubrajaju u umerene, kao na primer Muslimanska braća, iz ovog pokreta je nastalo nekoliko ekstremnih islamskih pokreta, kao što su Al-Džama al-Islamija, i drugi. Takođe, u toj oblasti deluje i nekoliko ekstremnih islamskih pokreta poput Al-Kaide na islamskom Magrebu, Libijske islamske borbene grupe, Islamske grupe, Naoružane islamske grupe (GIA), Salafitske grupe za propovedanje i borbu, i druge, koje karakterišu nasilne akcije radi ostvarenja zajedničkih vrednosti kao što su upostavljanje šerijatskog prava, islamizaciju društva, i drugo, kao i velika pokretljivost njihovih pripadnika i povezanost sa islamskim pokretima u drugim delovima sveta. Sve te karakteristike islamskih pokreta nameću nova promišljanja u oblasti političkih nauka, međunarodnih odnosa i nauke o bezbednosti, jer je neophodno doneti nove strategije, akcione planove zarad očuvanja mira kako na nivou države, regiona, ali i na globalnom nivou.

3. Islamska pretnja američkim interesima

Nikada više Sjedinjene Američke Države neće imati jednu dominantnu pretnju – kao što je bio slučaj sa Hladnim ratom. Ovde bismo mogli govoriti da je reč o mnogim, tj. raznovrsnim međusobno povezanih potencijalnih pretnji – i aktera koji stoje iza njih i učestvuju u njima, tako, da danas možemo slobodno da kažemo, da je to upravo ono što predstavlja najveći izazov za bezbednost američkih interesa.

Naprotiv, čak mislimo da i ne možemo niti smemo sa sigurnošću da tvrdimo i da navedimo kategorije ili oblike pretnji američkim interesima, jer sigurno one mogu biti i međusobno neraskidivo povezane, što se nedvosmisleno vidi na trenutnoj pozornici novonastale svetske pretnje zemalja, koje samo pre deceniju nisu bile ni teorijski u opticaju kao potencijalna pretnja američkim interesima.

Međunarodno okruženje karakterišu stalne promene, i pojava potencijalno novih sila, brzog tehničko-tehnološkog razvoja, ulaganja u vojnu

industriju a time i jačanje vojne moći i jačanje civilnih privatnih organizacija i još veće mogućnosti pristupa pojedinaца i malih grupa smrtonosnim tehnologijama, sigurno ne može biti slučajno niti možemo da kažemo da neće imati nikakve posledice po američke interese ne samo u Sjedinjenim Državama već i u svetu.

Prema tome, danas imamo veliku tendenciju saradnje pa čak i bilateralne sporazume između država na polju bezbednosti, posebno u borbi protiv terorizma, tako da smo na ovakav način treba da radimo zajedno kao čvrsto integrisani tim da bismo shvatili svu složenost na polju bezbednosti i mogućnosti kako bi ovladali njome.

Jedini način kako se mogu zaštititi vitalni nacionalni interesi Amerike i možemo slobodno reći i njenih sledbenika (ovde pre svega mislimo na zemlje članice NATO snaga) jeste dostavljanje i bolje organizovanje prikupljanja strateških i obaveštajnih podataka ne samo zvaničnih službi bezbednosti amerike već i razmena bezbednosno-interesantnih podataka drugih zemalja sveta.

Ovo je prvi i osnovni korak obaveštajnih i kontraobaveštajnih službi kako bi mogli biti efikasniji partneri u zemlji i inostranstvu kada su u pitanju pretnje američkim interesima. Naravno da ovde namerno ne govorimo deklarativno samo o islamskoj pretnji već o svim oblicima pretnji koja je usmerena ka američkim interesima.

Posebna kategorija, u poslednje vreme, jeste islamska pretnja koja je zadala nekoliko jakih i bolnih udaraca američkim interesima i u samoj SAD i u svetu, gde su njihove ambasade, konzularna predstavništva, američke organizacije i kompanije. Generalno, tamo gde se vide američki interesi, tamo se i vidi potencijalni cilj rušenja moći amerike i njene dominacije u toj oblasti.

Danas ne možemo zasigurno da tvrdimo da možemo neku situaciju, pojavu ili događaj da kontrolišemo kada su u pitanju prirodne nepogode i katastrofe. Uz maksimalno korektne pretpostavke, pa i načune discipline kada se uključuju, stručna lica, profesionalci u svojoj oblasti, čak i u tim slučajevima ne mogu se, sa proverenom sigurnošću, da predvide niti da tvrde da će se neke terorističke ili druge akcije u oblasti terorizma, desiti, bilo gde u svetu na ovaj ili

onaj način. Jednostavno, čak i kada službe bezbednosti dođu do validnih informacija, ili planova ne možemo tvrditi da će se neka akcija izvršiti. Ovakva vrsta pritiska koja je trenutno na sceni od strane islama, usmerena isključivo na američku populaciju i američke ciljeve za sada ima neverovatne uspehe. U osnovi, možemo slobodno reći da se u naučnim krugovima, u službama bezbednosti ovakva vrsta pritiska i akcije definiše kao terorizam, međutim da li je terorizam ako neka organizacija javno najavi pretnju i to pretnju konkretnoj državi ili konkretnoj naciji? Veliko pitanje koje ne može dobiti samo jednostavan odgovor i to u jednoj reči: terorizam.

Kontinuirana psihološko-propagandna akcija islama i akcije koje su do sada izvedene u Americi i u svetu na štetu američkim interesima, mogu se deklarirati kao specijalni rat. Terorizam je vrlo kratka akcija, sa ograničenim ciljem na ograničenom prostoru... ovo što pojedine grupe, organizacije i pojedinci islamske zajednice, rade dugi niz godina, i najavljuju da će i u budućnosti nastaviti ako se amerika ne resetuje i ne koriguje svoju politiku prema pristalicama islama, samo govori o najmodernijem specijalnom ratu. Efekti samog rata su merljivi a posledice su katastrofalne hteli to da priznaju amerikanci, pre svih politički lideri, ili ne.

Osnovni činilac pretnji američkim interesima današnjice jeste islamski džihad

Službe bezbednosti procenjuju da baza, ili vrhovna komanda, Al Kaida još uvek održava komunikaciju sa svojim ćelijama, međutim, njena sposobnost da to čini danas verovatno zavisi od malog broja preostalih visokih vođa i onih koji njima stvaraju uslove za nesmetanu komunikaciju. U situaciji smanjene komunikacije stvaraju se bitni preduslovi da pristalice najvišim vođama gotovo sigurno veruju kako su njihovi stalni kontakti sa ograncima bitni i neophodni da bi mogli i dalje da utiču na njih da postupaju prema globalnim interesima i

prioritetima Al Kaide i da sačuvaju jedinstvenu i najmoćniju organizaciju danas u svetu.

Regionalni ogranci Al Kaide su brojni - Al Kaida na Arapskom poluostrvu, Al Kaida u Iraku i Al Kaida u islamskom Magrebu, kao i Al Šahab, nameravaju ostati opredeljeni za ekstremnu ideologiju i da će u smislu pretnje američkim interesima nadmašiti ostatke osnovne Al Kaide u Pakistanu. Na taj način očekujemo da će svaka od tih grupa nastojati da iznađe mogućnosti da u svojoj operativnoj zoni, zoni akcije usmerene protiv američkih interesa napadne zadate ciljeve, ali se njihove namere i sposobnosti za izvođenje terorističkih napada koji prelaze granice samo jedne zemlje bitno razlikuju od jednog do drugog ogranka.

Istrajnost i motivacija opredeljuju budućnost svakog od tih ogranaka i njegova uloga u džihadističkom pokretu zavisiće upravo od toga kako u konačnom ishodu deluju spoljne snage i kakvi su postignuti rezultati u odnosu na postavljene zadatke (prvenstveno u smislu brzine i efikasnosti antiterorističkih operacija) i unutrašnje snage (konkurencija između lokalne i globalne džihadističke mreže).

Kao što znamo da je izgubio život i šef transnacionalnih operacija na Arabijskom poluostrvu Anvar al Aulaki, Amerikanac rodom, procenjujemo da je Al Kaida Arapskog poluostrva i dalje potencijalna pretnja i postoji najveća verovatnoća da krene u napade na američke interese. Smrt vođe verovatno smanjuje, možda privremeno, sposobnost ovog ogranka da planira prekogranične terorističke napade, ali su preostali mnogi među onima koji su zaduženi za organizovanje terorističkih zavera, uključujući tu ljude stručne za pravljenje bombi, finansijere i izvođače; oni mogu da nastave svoj posao, i da pripreme preduslove za uspešna dejstva gerilskih grupa Al Kaide.

Al Kaida u Iraku će za sada najverovatnije ostati usredsređena prvenstveno na svrgavanju šiitske vlade u Bagdadu, kako bi na taj način omogućila nastanak islamskog kalifata na čijem bi čelu bili suniti. Oni će svoje

napade verovatno izvoditi na lokalne iračke ciljeve, uključujući tu vladine institucije, pripadnike iračkih snaga bezbednosti, šiitske civile i tvrdoglave sunita koji nisu spremni da sarađuju sa njom, kao što su članovi organizacije Sinovi Iraka, te da će nastojati da ponovo stekne podršku među sunitkim stanovništvom. Svojim saopštenjima ta grupa takođe podržava ciljeve globalnog džihada i nagoveštavanje njene eventualne spremnosti da krene u napade na ciljeve na Zapadu.

Međutim, u Africi Al Kaida islamskog Magreba i Al Šabab trenutno daju prioritet lokalnim interesima nad nadnacionalnim interesima; što znači da se pre svega bore protiv regionalnih antiterorističkih operacija. Al Šabab okuplja mnogobrojne klanove čiji su interesi različiti, a većina običnih boraca uopšte nije zainteresovana za globalni džihad, kako se navodi u izveštajima službi bezbednosti.

Humanitarna kriza koja je izbila tokom 2011, kao i snažan vojni pritisak misije Afričke unije u Somaliji, prelazne federalne vlade, Kenije i Etiopije, umanjile su unutrašnje podele i sve je manja podrška lokalnog stanovništva Al Šababi na jugu Somalije.

Može se dogoditi da ostale vođe Al Šababa odluče da prošire uticaj svoje grupe i da zato planiraju napade van područja koje Al Šabab trenutno kontroliše u južnoj i centralnoj Somaliji, kao što je oblast Istočne Afrike; uostalom, borci Al Šababa odgovorni su za dva bombaška incidenta u Ugandi u julu 2010. Članovi te grupe – posebno stranci koji se za nju bore i među kojima ima i onih sa američkim pasošem – takođe možda imaju aspiracije da izvrše napade na ciljeve u samim SAD, kao što smo rekli na početku, samo jedan događaj, samo jedna ideja lokalnog terorističkog vođe može da promeni plan i cilj terorističkog napada koji može biti bilo kuda u svetu usmeren protiv američkih interesa. U takvim situacijama, službe bezbednosti nemaju apsolutno nikakve šanse da preduzmu blagovremene mere bezbednosti. Jedini način na koji se može delovati je povećana budnost, disciplina i preventivne mere kontrole ne bi li neko iz mreže bio otkriven. U takvim situacijama vrlo teško se

dolazi do gerilske grupe koja je planirala i organizovala teroristički našad, pa su oni obučeni da prikažu svoje lične, verske ili druge interese a da ne otkriju terorističku organizaciju.

Militantne terorističke mreže Al Kaide nastaviće da ugrožavaju američke interese van teritorije SAD. Ipak većina njih nema dovoljno sposobnosti ili volje, odnosno namere, da planira i izvrši sofisticirane napade na teritorije SAD, ili da organizuje obuku za takve napade, ako nema logističku podršku, pre svega finansijsku.

Ugroženost američkih interesa od ekstremista formiranih na domaćem tlu

Kratkoročno gledano, pretnja od nasilnih ekstremista poniklim na domaćem tlu u SAD uglavnom uglavnom biti u znaku usamljenih aktera ili grupica zadojenih ideologijom Al Kaide, ali bez formalne veze sa Al Kaidom niti sa nekim drugim grupama koje bi imale čvršću sponu sa Al Kaidom. Velika rasna diskriminacija, nezaposlenost, kriminal i drugi poročni elementi američkog društva mogu formalno da podstaknu teroristički akt koji se može deklarirati kao deo mreže Al Kaide u svetu. Ovo jednostavno i ne mora da bude tako, u zvaničnim saopštenjima državnih službenika Stejt departmenta se kaže da *neki teroristički akt nije u nikakvoj vezi sa Al Kaidom* što, ne mora da predstavlja i mišljenje javnog mnjenja ni u Americi, niti u drugim delovima sveta. Na ovakav način se podstiče sumnja da se špekuliše pravim informacijama kako se ne bi javnost dodatno uznemiravala. U suštini dolazimo do negacije negacije i stvaramo sasvim izvrnutu sliku u javnosti, posebno se na taj način narušava ugled službi bezbednosti.

Postojanje ekstremista taktički je ograničeno teškim operativnim okruženjem u SAD, ali je nekolicina njih ipak ispoljila veće umeće i operativnu

sigurnost, kao i rastuću spremnost da razmotri mogućnost napada koji nisu naročito sofisticirani, što ukazuje na to da se ova vrsta pretnje možda pojačava. Većina nasilnih ekstremista poniklih na domaćem tlu koji su težili tome da u Sjedinjenim Državama izvrše neki napad koji bi privukao maksimalnu pažnju i izazvao masovne žrtve – što po pravilu podrazumeva upotrebu eksploziva protiv neke simboličke mete, bilo da je reč o infrastrukturi, vladinoj zgradi ili vojnom cilju – nije imala tehnički kapacitet da te svoje želje sprovede u delo; međutim, 2009. se dogodilo da su ekstremisti koji su prvo radikalizovani u Sjedinjenim Državama, da bi potom putovali u inostranstvo i tamo prošli kroz obuku i dobili uputstva od terorističkih grupa, pokušali dva velika eksplozivna napada sa potencijalno masovnim žrtvama u SAD.

Službe bezbednosti pa i građani su primorani da budu na oprezu kada je reč o potencijalnoj terorističkoj ili ekstremističkoj pretnji koja bi mogla da se pojavi u SAD, ili negde u svetu gde su zastupljeni interesi SAD. Takve interese možemo označiti kao:

- Američki ili zapadni vojni angažman u nekoj drugoj muslimanskoj zemlji;
- Pojačano učenje tih ekstremista na osnovu pređašnjih poremećaja i zavera;
- pojačano korišćenje interneta za distribuciju propagandnog materijala, formiranje socijalnih i društvenih mreža ili regrutovanje drugih radi planiranja napada;
- Građanski ratovi ili međudržavni sukobi u inostranstvu koji bi doveli do radikalizacije pojedinaca u iseljeničkim zajednicama u SAD, posebno pristalice muslimanske veroispoveti.

Ekstremisti koji se obučavaju u okviru mreže Al Kaide, mogu samostalno da deluju kao pojedinci ili gerilske grupe, tzv. gerilske trojke, koje se formiraju *ad hoc*. Iako je to stari naziv za gerilske trojke, u stvari on može imati i više

članova ne samo tri ali se definiše kao grupa koja izvršava zadatak. Jedan koji vrši teroristički napad, drugi koji obezbeđuje izvršenje zadatka i treći koji čuva izvlačenje, odstupnicu kako bi grupa bezbedno napustila lokaciju ili teritoriju na kojoj se napad izvršio. U profesionalnim taktičkim i strategijskim školama ovaj princip je jako bitan jer omogućava sigurnost i bezbednost i smanjenu verovatnoću da bude grupa locirana i otkrivena. Posebna je situacija kada se radi o ekstremistima, čovek bomba... i sl, o tome u drugom delu.

Strane obaveštajne službe se neprestano trude da razvijaju metode i tehnologije da zaštite nacionalnu bezbednost i ekonomske informacije, informacione sisteme i infrastrukturu SAD. Izuzetno je teško suprotstaviti se svim oblicima špijunaže zato što se oni neprestano menjaju, istrajni su i raznovrsni.

Službe bezbednosti smatraju s obzirom na današnje okruženje, da će najopasnije strane obaveštajne pretnje u naredne dve do tri godine obuhvatiti sledeće:

- **Visokotehnoška špijunaža.** Postavljene su mnogobrojne mrežne kompjuterske operacije koje imaju za metu američke vladine agencije, poslovne centre i univerzitete, jednom rečiju meta su američki interesi. Savremeni informacioni sistemi nisu u mogućnosti bili da detektuju mnoge upade u američke mreže. Većina aktivnosti koje su do danas detektovane bila je usmerena protiv javnih mreža povezanih sa internetom, odnosno onih mreža koje nisu pod zaštitom zbog stepena tajnosti podatak i informacija , strani kibernetički faktori su počeli da uzimaju za metu i mreže koje su zaštićene zbog toga što se na njima nalazi materijal označen kao tajna.
- **Insajderske pretnje.** Sajber kriminalci ili zaposleni informatičari u velikim kompanijama prouzrokovali su veliku štetu američkim interesima, usled krađa i neovlašćenog obelodanjivanja poverljivih, ekonomskih i imovinskih informacija i drugih akata špijunaže. Insajderi

koji uživaju poverenje svoju mogućnost pristupa koriste sa krajnje zlom namerom danas predstavljaju jednu od glavnih pretnji za američke mreže koje su zaštićene zbog tajnosti podataka. Interes za insajderske pretnje u oblasti sajber kriminala često je neorganizovan i slučajan i događa se, odnosno počinje običnim surfovanjem na internet, da bi kasnije sve dobilo neki sasvim drugi epilog u odnosu na cilj i interesnu sveru koja je podstakla datu aktivnost.

- **Špijunaža Kine, Rusije i Irana.** Ove zemlje najprofesionalnije i najagresivnije, uspešno organizuju ekonomsku špijunažu protiv SAD. Irske obaveštajne operacije protiv SAD, uključujući tu i sajber kriminal, drastično su proširene, produbljene i usavršene tokom poslednjih godina. Špijunske aktivnosti tih triju zemalja prednjače i predstavljaju glavnu opasnost za SAD, kaže se u izvorima bliskim službama bezbednosti. Ovde namerno nismo dotakli aktivnosti drugih zemalja koje imaju za cilj da naštetite američkim interesima, jer se to još uvek smatra kao marginalni proplem u odnosu na gore navedene zemlje i njihove strateške ciljeve i interese u svetu. Ovakav stav službi bezbednosti može imati dalekosežne posledice, jer se analizom analitičkih podataka ipak stvara ponekad pogrešna slika kada su u pitanju krajnji ciljevi malih zemalja koje ne predstavljaju svetsku pretnju ali mogu u velikoj meri štetiti interesima Amerike.

Slobodno možemo da kažemo da razvoj informacionih tehnologija pruža još više mogućnosti za ovakve aktivnosti insajderima, hakerima i drugima koji žele da se domognu isplativih američkih ekonomskih podataka. Lanci snabdevanja i finansijske mreže velikih kompanija u sve većoj meri će zavistiti od globalnih veza koje stranci mogu da iskoriste, a rastuća upotreba klad tehnologije obrade i skladištenja podataka može doneti nove izazove za bezbednost.

Talibanski otpor u Avganistanu u nekim područjima izgubio je tle. Talibani više nisu onoliko sposobni koliko su ranije bili dominantni da utiču na stanovništvo i da zadrže svoja uporišta u Avganistanu. Gubici talibana zabeleženi su uglavnom u onim oblastima u kojima su koncentrisane pojačane snage ISAF; taj talibanski otpor je i dalje vrlo žilav i sposoban da uputi izazov američkim i međunarodnim ciljevima; visoki vođi talibana i dalje imaju sigurno utočište u Pakistanu, što im omogućuje da daju strateška usmerenja pobunjeništvu a da istovremeno ne moraju da strahuju za sopstvenu bezbednost.

Strane službe bezbednosti procenjuju da je uticaj Al Kaide u avganistanskom otporu ograničen. Ipak, ne treba smetnuti s uma da je Al Kaida čvrsto opredeljena za avganistanski džihad, kao i da propagandni rezultati koje postiže učešćem u pobunjeničkim napadima znatno nadjačavaju njen ograničeni uticaj na bojnopolju.

Iz svega iznetog možemo zaključiti da islamska pretnja američkim interesima bez obzira na umirujuće informacije službi bezbednosti ne jenjava čak mislimo da se u određenim periodima prividno primiruje, pripremajući se za nove šokantne akcije širom sveta usmerene isključivo na američke interese.

IV Buduća vizija američke spoljne politike uz islamske pokete

Slom Sovjetskog Saveza i pad socijalističkog sistema označio je pobjedu američkih vrednosti, o čemu je pisao Frensis Fukujama u delu „Kraj istorije“ koji smatra da se veliki sukob u svetu završio pobjedom američkih vrednosti, a to su demokratija, sloboda, pluralizam, poštovanje ljudskih prava,... Uspeh ovih vrednosti u islamskim društvima zavisi od toga kako se postavte te vrednosti, kao i od mehanizama njihove primene.

Region severne Afrike postao je važan faktor nove američke strategije nakon što je dobio na značaju u pogledu američkih nacionalnih interesa i vrednosti. Otvaranjem administracije Baraka Obame prema islamskim pokretima i islamskom svetu i njegovim problemima, dominirala je ideja promovisanja mirnog imixa Amerike. Oči islamskih i arapskih naroda su se okrenule u pravcu predsednika Obame, koji je dao mnoga obećanja po pitanju okončanja nesporazuma između islamskog sveta i američkog naroda, kao i obećanje o povlačenju američkih trupa iz Iraka i Avganistana.

Poseban segment ovog dela disertacije posvećen je neuspehu principa upotrebe sile i zajedničkim interesima SAD i islamskim pokretima i njihove uloga u stvaranju specijalnih odnosa između obe strane.

Američka spoljna politika vidi uspeh političkog islama kao rezultat demokratskih revolucija arapskog proleća jer su islamske partije i pokreti inicirali usvajanje umerene politike i neutralne slogane, kako bi otklonili zabrinutost drugih. Sa jedne strane, nakon što su uvideli da islam daje samoodrživu ideologiju države i društva i da nema potrebe za usvajanjem drugih ideologija kao što su liberalizam, sekularizam, socijalizam, kapitalizam, te partije i pokreti najavili su svoje angažovanje u tim revolucijama i svoju želju da participiraju u vlasti i vladanju. I uprkos činjenici da te politike i slogani mogu da budu samo sredstvo koje će pomoći islamistima da dođu na vlast, a ne nužno i originalan ideološki stav, to ne negira pojavu idejne evolucije islamskih političkih pokreta, da politički odgovore na nove situacije i promene u regionu, kao i na međunarodni stav. Sa druge strane, navodno zagovaranje zapadnih vrednosti nekim islamskim pokretima samo će poslužiti da ojačaju i dođ na vlast u nekoj zemlji severne Afrike. U ovom delu rada nastojaćemo da odgovorimo na sledeća pitanja - Koji su razlozi promene stavova u američkoj spoljnoj politici prema tzv. političkom islamu?

Da li postoji jasno definisana politika SAD prema pokretima političkog islama? U kojoj meri možemo da kažemo da će približavanje američke spoljne politike i islamskih partija i pokreta na severu Afrike doprineti zaštiti i ostvarenju američkih interesa u regionu? Kakva je buduća američka vizija islamskih organizacija u svetlu aktuelnih promena ili tzv. *arapskih prolećnih revolucija*?

1. Neuspeh principa upotrebe sile

Nažalost, još od perioda Antičke Grčke, Egipta i Asirije primenjivana su spoljno-politička sredstva koja počivaju na sili. Primena sile u politici nekoliko funkcija. *Održanje i razvoj usmeravanja društva* kroz politiku je glavna funkcija sile u politici. Na osnovu ove funkcije omogućava se da politika stvarno monopoliše primenom raznih vrsta sila, mogućnost prognoziranja i kreiranja budućnosti. Ova funkcija se ostvaruje kada se izdvoje:

a) grupa političara koja je saglasna da se samo primenom određene procedure može dospeti, legalno i legitimno, u poziciju da se upravlja društvom. U tom smislu, savremena društva²⁴⁷ razvijala su izborne sisteme koji manje ili više i danas favorizuju određene klase, slojeve, interesne grupe, itd.; i

b) grupa onih koji su saglasni da je nadležnost i odgovornost politike – odnosno društvene grupe političara koja svoja shvatanja, interese i vrednosti nameće ostalima.

Druga funkcija sile je *održanje podsistema društva politika*. Da pojasnimo, ako je taj podsistem prisvojio pravo i moć da otkriva, artikuliše, nameće opšti interes postavljajući ga iznad svih ostalih interesa, a istovremeno se zahteva da

²⁴⁷ »Politička enciklopedija«, Savremena administracija, Beograd, 1977, str. 210: *društvo* – »Pojam društva dakle uključuje: sistem relativno stabilnih i regulisanih odnosa u koje ljudi stupaju pod određenim prirodnim uslovima, vršeći različite društvene delatnosti, od kojih je primarna proizvodnja materijalnih dobara. Pri tome se oni udružuju u određene grupe i organizacije u kojima zauzimaju određene društvene položaje.«

se radi ostvarivanja opšteg interesa žrtvuju mnogi drugi interesi, onda on mora koristiti silu sa ciljem: a) da bi se nametnuo, i b) da bi se, kao takav, održao. Jer prirodno stanje politike je *stvaranje i razrešavanje konflikata*²⁴⁸ u stvaranju i zadovoljavanju potreba ljudi i ljudskih grupa i njihovih interesa.

Treća funkcija sile u politici je *otklanjanje prepreka u ostvarivanju funkcija politike*. Prepreke se javljaju unutar politike kao procesa i pojave i unutar društva u kojoj politika obavlja upravljačku funkciju.

Unutrašnji sukobi u politici ne dovode u pitanje opštu upravljačku ulogu, položaj i funkciju politike u ljudskom društvu uopšte, već dovode u pitanje konkretne politike posebnih društava. Ona društva čija politika raspolaže najvećom silom (*najmoćnija velesila*) teži dominaciji u međunarodnim odnosima, kontroli nad svetskim resursima i porecima saglasnima sa njenim poretkom i njenom politikom. U tom smislu ona koristi sve moguće oblike primene sile od najbližih do najsurovijih. Kako svaka država ima svoju koncentraciju političke sile i svoju politiku, svaka od njih se brani na svoj način. Svaka nastoji da očuva svoju politiku. U tom protivurečju političkih vizija, pretenzija, raspoloživih prirodnih resursa i skupa raspoloživih sila nastaju konflikti i borbe, ali se ishodi borbi ne odnose na vladavinu politike uopšte, već na vladavinu – dominaciju konkretne politike.

²⁴⁸ Kozer Luis, »Funkcije društvenog sukoba«, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2007, str. 96-98: »Sukob nastaje kako bi rešio razdvajajuće podvojenosti; on je put ka uspostavljanju nekakvog jedinstva... Na neki način, to podseća na činjenicu da upravo najsnažniji simptomi bolesti predstavljaju borbu organizma da se oslobodi poremećaja i oštećenja usled bolesti... Sam sukob pomiruje napetosti među suprotnostima. ...Džon Stjuart Mil (John Stuart Mill) tvrdi da je moguće prebroditi burna vremena bez slabljenja političke strukture samo u slučaju da, ma koliko da su važni interesi zbog kojih se ljudi razilaze, sukob nije napao suštinska načela sistema društvenog jedinstva. «

Isto, videti: sukob uspostavlja i održava balans moći, str. 174-180, sukob zahteva saveznike, str. 183, sukob stvara asocijacije i koalicije, str. 183-188.

Sukobi unutar političke strukture jedne zemlje, javljaju se na dva područja:

a) prvo područje je ono koje određuje društveno uređenje – dakle i načine dolaska na vlast, načela odnosa življenja, odnos prema svojini, itd.; i

b) drugo područje je ono u kome postoji konsenzus oko društvenog uređenja, svojine, načela o dolasku na vlast i vršenja vlasti.

Na prvom području vode se sve vrste političke borbe uz upotrebu sile i nasilja – uključujući i razne oblike rata (npr. građanskog, verskog, etničkog, i drugog rata). Ali ni ovo nije borba protiv pozicije politike uopšte, već protiv konkretne politike i političke strukture. U tim borbama veoma je značajna primena sile.

Na drugom području vodi se borba između političkih organizacija za dolazak na vlast uz zadržavanje istih osnovnih društvenih odnosa i istog društveno – političkog sistema. U toj borbi uglavnom se ne koristi fizička sila i nasilje (osim u formi ekcesa i sprečavanja narušavanja javnog reda). Dakle, ni tu nema primene sile radi ukidanja politike jednostavno zato što je upravljanje društvenim masovnim zajednicama nužno.

2. Širenje ideologije i američke vrednosti u svetu

U ovom delu ovog rada prikazane su neke bitne vrednosti zapadne civilizacije i Sjedinjenih američkih država.

Pre nego što razmotrimo različite vrednosti, potrebno je da ukažemo da u slučaju Amerike postoje dva perioda koji imaju jasno definisanu granicu, a to je period do 1991. godine i period posle 1991. godine. Zašto je ova godina prekretnica? Upravo završetkom ere Hladnog rata 1991. godine, sa raspadom Sovjetskog Saveza i Varšavskog pakta započela je nova era, odnosno novo doba ili poglavlje u američkoj politici. Bivši američki predsednik Džordž Buš stariji, tu novu političku realnost od 1991. godine nazvao je *novi svetski poredak*.

Iako ideologija novog doba nije nastala u XX veku, jer je to strateški koncept koji je dugo planiran i temeljno razrađivan u političkim, bezbednosnim i ekonomskim krugovima elite Amerike, uslovi primene projekta *novog svetskog poretka* stvorili su se upravo raspadom Varšavskog ugovora na čelu sa Sovjetskim savezom.

Američki predsednik Vudro Vilson²⁴⁹ za vreme trajanja Prvog svetskog rata dobio je Nobelovu nagradu za mir. Posle rata, Vilson je predložio deklaraciju koja je imala *četрнаest tačaka* koja zastupa liberalna shvatanja u međunarodnim odnosima, osnivanje organizacije Lige naroda, sa ciljem da se zabrani rat i uspostavi politička i ekonomska saradnja između velikih sila.²⁵⁰

Još u tom periodu definisao je osnovno načelo, koje je proklamovano u deklaraciji, a to je *pravo naroda na samoopredeljenje*.²⁵¹ Ovakva ideologija značila

²⁴⁹ Tomas Vudro Vilson (28.12.1856-0 3.2.1924), bio je predsednik Sjedinjenih Američkih Država od 4.3.1913. do 3.3.1921. godine.

²⁵⁰ Kegli V.C, Vitkof R.J, »Svetska politika - trend i transformacija«, Centar za Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 180-182: Brijan-Kelogov pakt »(je 1928. godine, zakonski zabranio rat kao instrument spoljne politike), Ugovoru četiri sile (kojim se Japan, Francuska, Britanija i Sjedinjene Države obavezale da neće napadati kolonije potpisnica), kao i Ugovor devet sile (kojim je Kina izuzeta od daljeg širenja imperijalizma velikih sila). Ipak, predlozi liberalnih idealista nisu uspeli da spreče ponovno izbijanje suparništva velikih sila«.

²⁵¹ Naj Džozef, »Kako razumevati međunarodne sukobe«, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 215-218: »Problem intervencije u korist secesionističkih pokreta jeste određenje - šta je narod? Samoopredeljenje se uopšteno definiše kao pravo naroda da formira sopstvenu državu. Ovo je važan princip, ali se uvek postavlja pitanjeko odlučuje: koja će strana doneti odluku?«

je promociju američke hegemonističke uloge, posebno uloge sudije u tada poprilično razorenoj i podeljenoj Evropi. Kasnije ćemo videti da ustvari deklaracija postavlja temelje i predstavlja simbolički značaj ne samo za ostatak sveta nego i za Sjedinjene Američke Države. SAD napuštaju izolacionizam u spoljnoj politici i postaju univerzalna imperija koja će širiti svoje vrednosti u svetu.

I američki predsednik Ruzvelt²⁵² bio je pod snažnim uticajem *vilsonizma*. Tako da je posle Drugog svetskog rata na tlu SAD stvorena je još jedna univerzalna organizacija – Ujedinjene Nacije. Povelja organizacije UN je kasnije suštinski sadržala načela Vilsonove deklaracije.

Početak šesdesetih godina XX veka u okviru administracije američkog predsednika Kenedija nastao je elaborat o *svetskoj vladi*.

Zbog uslova tokom Hladnog rata, smatrali su da je ideja o svetkoj vladi neprihvatljiva, te je zato neophodno izvršiti reformu Ujedinjenih Nacija. Osim toga, da bi se primenio koncept *svetske vlade* u uslovima Hladnog rata, smatralo se da je neophodno da se izazivaju teške krize, nestabilnosti i ratovi. Sva politička previranja u Americi u tom periodu, od bunta mladih, porasta recesije, do vijetnamskog rata, doveli su do projekta *svetske vlade* kao odgovora na pojavu poznate kao *kriza demokratije*.

Prerogativi koji su davani *svetskoj vladi* su slični prerogativima koje imaju vlade država na nacionalnom nivou. Na ovaj način, svetski poredak bi bio strogo hijerarhijski uređen. Tako da bi održavanje reda na planeti bilo povereno svetskoj vladi, koja bi sa vojnim i policijskim jedinicama uspostavljala red i mir na planeti. Svaki parlament bi imao zakonodavnu funkciju, dok bi funkcija sudova bila u rukama svetskih sudija.

Dakle, uspostavljanjem svetske vlade, Sjedinjene Američke Države kao vodeća svetska sila, širenjem svojih vrednosti u svetu ostvarile bi nekoliko vrsta nadmoći, kao što su politička, vojna, ekonomska, tehnološka i kulturološka.

²⁵² Frenklin Delano Ruzvelt (30.1.1882 – 12.4.1945) bio je američki političar i trideset drugi predsednik SAD od 1933. godine do 1945. godine.

- *Politička nadmoć* – podrazumeva usvajanje, prihvatanje i primenu vrednosti pretežno neoliberalnih shvatanja (pojedinci i nedržavni subjekti međunarodnih odnosa, jačanje institucija²⁵³ koje su važan subjekt međunarodnog sistema, širenje i unapređivanje demokratije, ideja o demokratskom miru²⁵⁴ koji se ostvaruje razvojem trgovine, otvorenog tržišta i uspostavljanjem sistema kolektivne bezbednosti²⁵⁵) kao i vrednosti ostalih shvatanja, što smo razmatrali na početku ovog dela rada. Osim primene određenih vrednosti, politička nadmoć ogleda se i u primeni svog koncepta uređenja sveta, a iskazuje se i kroz izbor i odluke Organizacije Ujedinjenih nacija (OUN), ali i odnose prema odlukama OUN, kroz razne oblike *izgradnje mira*, zatim kroz Ustave i zakone savremenih demokratskih država, i dr.,

- *Vojna nadmoć* – ogleda se u raspoložim vojnim snagama, naoružanju visoke tehnologije kao i sposobnostima za veliku vojnu intervenciju NATO-a.²⁵⁶ Osim NATO operacija i misija, u ovoj organizaciji se proučava kolektivna odbrana, uspostavljanje i izgradnja mira, bave se kriznim menadžmentom, zaštitom životne sredine, i drugo.²⁵⁷ U delu koji se odnosi na Avganistan, na internet stranici NATO organizacije kaže se sledeće: »NATO ima glavni cilj u Avganistanu da omogući avganistanskim vlastima da pruže efikasnu sigurnost širom zemlje... Od 2003. godine NATO predvodi Međunarodne koalicione

²⁵³ Mearsheimer J.J, »False Promise of International Institutions«, *International Security*, Volume 19, No. 3, 1994/95, p. 5- 56.

²⁵⁴ Layne C, »Kant or Cant - The Myth of the Democratic Peace«, *International Security*, Volume 19, No. 2, 1994, p. 5- 49.

²⁵⁵ Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 70-71: »...po mnogim zagovornicima zamisli kolektivne bezbednosti, najvažnije načelo odnosi se na razvijanje *poverenja* i prevazilaženje *straha* u odnosima država«.

²⁵⁶ Na primer, posle Drugog svetskog rata, NATO je osnovan kao vojna organizacija s ciljem da štiti zemlje Zapadne Evrope, nasuprot Varšavskom paktu. Posle pada Hladnog rata NATO je od odbrambene zajednice prerastao u vojnu organizaciju i koja služi uspostavljanju i izgradnji mira, koja danas ima 28 država-članica. NATO, internet, 03.08.2012, http://www.nato.int/cps/en/natolive/nato_countries.htm.

²⁵⁷ NATO, internet, 10.08.2012, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/68147.htm>.

snage koje sprovode bezbednosne operacije,...«. ²⁵⁸ U vojnu moć, koja je ujedno i tehnološka spada raspolaganje nuklearnom moći kao i nastojanjima da se ograniči širenje nuklearnog naoružanja na ostale ne-zapadne zemlje, kao što je to danas slučaj Irana²⁵⁹ i Severne Koreje.

- *Ekonomska i tehnološka nadmoć* – obuhvata stepen ekonomskog i industrijskog razvoja zemlje koji utiču na spoljnopolitičke ciljeve kojima ona može da teži. Kod svih velikih sila u dosadašnjoj civilizaciji (staroegipatska, rimska, otomanska, španska, britanska,...) važno je pravilo – ako je stepen ekonomskog razvoja neke zemlje visok, ona ima aktivnu ulogu u svetskoj političkoj ekonomiji. Razvijene i bogate države imaju svoje interese koji se prostiru daleko van njihovih granica i te zemlje po pravilu imaju i mogućnosti da ih realizuju i zaštite. Kegli i Vitkof navode u svom delu, *Svetska politika* da »Sjedinjene države su danas najizrazitija supersila upravo zbog prednosti koje proističu iz kombinacije ogromne ekonomske i vojne moći, uključujući i veliki potencijal nuklearnog naoružanja. To Sjedinjenim državama omogućuje da sprovode neograničeni globalizam; njihov imeperijalni domet i intervencionističko ponašanje izgleda da nisu omeđeni ograničenim bogatstvom ili mogućnostima«. ²⁶⁰

Posle svetske ekonomske krize 2008, iako su prošli period ekonomske stagnacije SAD-a su i dalje supersila koja poseduje ekonomsku nadmoć, odnosno monopol u finansijskom i bankarskom sistemu, i dominira u glavnim međunarodnim tržištima i upravljanjem međunarodnim bankarskim sistemom.

²⁵⁸ NATO, Nato and Afghanistan, internet, 10.08.2012, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/69772.htm>.

²⁵⁹ Maseh Zarif, »How Close is Iran to a Bomb?«, American Enterprise Institute, internet, 06.09.2012, <http://www.aei.org/press/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/how-close-is-iran-to-a-bomb-new-aei-assessment-release>; »The Iranian nuclear program: Timelines, data, and estimates«, American Enterprise Institute, internet, 04.09.2012, <http://www.aei.org/article/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-northafrica/the-iranian-nuclear-program-timelines-data-and-estimates-version-4>.

²⁶⁰ Kegli V.Čarls, Vitkof R.Judžin, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 128-129.

Tehnološki monopol ogleda se u tome što SAD podržavaju i kontrolišu tehničko obrazovanje, istraživanja i razvoj. Takođe, imaju dominaciju nad međunarodnim komunikacijama i nadmoć nad internetom (*www - world wide web - svetska mreža*) koje je i sredstvo komunikacije, ali i uređaj za emitovanje programa različitih medija, i

- *Kulturološka nadmoć* – širenje američke i zapadne kulture, muzike, filmova, načina života, i engleskog jezika kojim govori veliki deo stanovništva u svetu sa težnjom da postane opšti tj. svetski jezik, itd. Semjuel Hantington u svom delu »Sukob civilizacija« smatra da je jezik glavni element bilo koje culture, i tvrdi da »...engleski je svetski način međukulturnog komuniciranja, baš kao što je hrišćanski kalendar svetski način računanja vremena, arapski brojevi svetski način brojanja,... Kroz istoriju je distribucija jezika u svetu refletovala distribuciju moći. Jezici koji se našire govore - engleski, mandarinski, španski, francuski, arapski, ruski - su ili su bili jezici imperijalnih država koje su aktivno promovisale upotrebu svojih jezika od strane drugih ljudi. Promene u distribuciji moći proizvode promene u korišćenju jezika«. ²⁶¹

Sjedinjene Američke Države imaju danas širok spektar mogućnosti da šire svoju ideologiju i vrednosti u uslovima globalizovanog sveta.²⁶² Međutim, američka ideologija i pokušaj nametanja interesa ostatku sveta ipak je prouzrokovalo velike društvene potrebe čak i u najrazvijenijim ekonomijama u svetu što se ogleda u velikoj stopi nezaposlenosti, recesiji, padu obrazovanja, povećanju zagađenosti životne sredine, kao i sve većim socijalnim

²⁶¹ Hantigton Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, 2000, str. 65-69: »Kineski brzo istiskuje engleski kao preovlađujući jezik u Hongkongu i, s obzirom na ulogu kineskog u jugoistočnoj Aziji, postao je jezik na kome se vrše mnoge poslovne transakcije u tom području. Kako moć Zapada postepeno opada u odnosu na moć drugih civilizacija, upotreba engleskog i drugih zapadnih jezika u drugim društvima i za komunikaciju između njih takođe će erodirati. Ako u dalekoj budućnosti Kina istisne Zapad kao dominantnu civilizaciju u svetu, engleski će ustupiti mesto mandarinskom jeziku kao svetskom *lingua franca*«.

²⁶² Scholte Jan Aart, »The Globalization of World Politics«, in: Baylis John, Smith Steve, »The Globalization of World Politics«, Oxford University Press, 2001.

raslojavanjima, itd. Posle hladnoratovske krize, suočavamo se sa svetskom krizom. Čuveni australijski profesor ekonomije, Stiv Kin prvi je pre deset godina upozorio da će doći do sloma ekonomije u svetu, i navodi neke ekonomske mere koje su neophodne da se preduzmu.²⁶³

Neki teoretičari su ukazivali pa čak i optuživali američke političare da su danas opasno ugroženi vitalni nacionalni interesi SAD, sloboda i demokratija zemlje. Ovo se može potvrditi ako se sagleda broj nastradalih američkih marinaca i policajaca, broj atentata na američke državljane, broj terorističkih napada usmeren ka slabljenju američkih interesa u SAD i svetu, a sa druge strane koja su sredstva angažovana, posebno novac, radi postizanja globalističkih ciljeva proklamovanih kroz strategije nacionalnih interesa SAD u svetu.

U naučnim krugovima se videla realnija slika svetskog poretka nego li u vizijama političke elite. Svetski poredak je nosio u sebi seme sopstvenog propasta i pada, jer je pozicija hegemonističke sile u stvari i stvorila uslove za pojavljivanje velikih sila a time naravno i definitivno podrivanje hegemonističke politike. Tako da su pojedini autori američke polovične uspehe i neuspehe u svetu iskoristili da prikažu odsustvo svesti i nerazmišljanja o realnim stanjima stvari u odnosu na ideologiju i američki pogled na svet koji ima u sebi imaginarnu sliku o tome kako je američka nacija ta koja je izabrana kao jedinstvena i najbolja za postavljanje standarda odnosno modela kako treba živeti u civilizacijskom demokratskom društvu.

Osim toga, u uticajnim krugovima američke elite bile su prisutne i ideje iz hrišćanske vere, preciznije protestantske, koje su dolaskom na američki kontinet inspirisale većinu *belih doseljenika*. Na ovaj način, sa starog kontinenta, posle složenih istorijskih procesa, neka verska shvatanja će na američkom tlu

²⁶³ Vesti online, »EU je u recesiji, a sledi kriza u Kini«, internet, 19/05/2015, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/492960/EU-je-u-recesiji-a-sledi-kriza-u-Kini>; Prema njemu glavni uzrok svetske ekonomske krize su privatni, a ne javni dugovi; »...istraživanje koje je sproveo američki banker Ričard Vejg utvrdilo je da se svaka kriza u poslednjih 150 godina u svetu dogodila kad je privatni dug premašio BDP za 1,5 put. Amerika je zaista ispunila te kriterijume tokom dvehiljaditih godina, a Kina ih je premašila u poslednjih pet godina«. Isto, on smatra da nam treba »...političko vođstvo koje može razumeti složene sisteme, od ekonomije do ekologije«, kao i da su u Grčkoj, Portugaliji i Španiji nepotrebno primenjene mere štednje. Nasuprot tome, smatra da je Island primenio mere koje su omogućile da izađe iz krize.

dobiti sasvim nove karakteristike poput *izabranosti* i *predodređenosti* koje su duboko utemeljene u shvatanjima kalvinizma.

Kalvinizam odbacuje ideju izvornog hrišćanstva. Posle tridesetogodišnjeg rata u Evropi, »...bilo je nužno da se napusti srednjevekovna nada u doktrinarno jedinstvo, i to je dovelo do jačanja slobode samostalnog mišljenja ljudi... Odbojnost ljudi prema teološkim borbama sve je više usmeravala pažnju sposobnih ljudi prema svetovnom obrazovanju, a naročito prema matematici i prirodnim naukama«. ²⁶⁴ Pojednostavljeno rečeno, kalvinizam predstavlja shvatanje prema kome ljude treba deliti na vredne i manje vredne, pobednike i gubitnike, tako da je stvoren ideal odnosno standard predvodništva i zemaljskog uspeha kao znak božje izabranosti, a to je Amerika. Kult je čak i mitski postao i u nauci, kulturi, pa i u pesmama.

Profesor psihologije, Gordon Hodson, i autor istraživanja o ideologiji smatra da se Amerika vrti u začaranom krugu. Politička elita koristi ideologiju kako bi ljude sa niskim koeficientom inteligencije usmerila da gravitiraju prema socijalno konzervativnoj ideologiji, koja sigurno za sobom ima i otpornost ka promenama koji na kraju imaju konačni rezultat iskazan u vidu predrasude. Psiholog sa Univerziteta Virdžinija, Brajan Nosek rekao je *stvaran svet je komplikovan i neuredan*. ²⁶⁵ On takođe smatra da ljude sa slabijim kognitivnim sposobnostima privlače pojednostavljene ideologije, tj. jednostavna rešenja su im prihvatljivija jer bi im problemska pitanja bila veoma komplikovana i složena.

²⁶⁴ Rasel Bertrand, »Istorija zapadne filozofije: i njena povezanost sa političkim i društvenim uslovima od najranijeg doba do danas«, Narodna knjiga – Alfa, Beograd, 1998, str. 475-476: »Tri velika čoveka Reformacije i Protivreformacije su Luter, Kalvin i Lojola. Luter i Kalvin su se ponovo vratili sv. Avgustinu, zadržavajući, međutim samo onaj deo njegovog učenja koji se bavi odnosom duše prema Bogu, a ne i onaj koji se bavi crkvom. Njihova teologija išla je za tim da umanj vlast crkve«.

²⁶⁵ Videti više o publikacijama Brajana Noseka: internet, 22/02/2013, Vibe.com; <http://nosek.socialpsychology.org/publications>.

U osnovi svih interesa vidi se ideologija i strategija kojom su se vladale američke snage bezbednosti i tržište energenata. Govoreći o samoopredeljenju, Džozef Naj se pita u slučaju da u nekom delu zemlje, dođe do secesije, »...šta je sa resursima koje secesionisti odnose sa sobom ili potresima koje stvaraju u zemlji koju napuštaju? ...Ukoliko je saglasnost oko samoopredeljenja nemoguća, ...postoje tri dimenzije procene koje se odnose na pravilnu tradiciju ratovanja: motivi, sredstva i posledice«. ²⁶⁶ Ovde je očigledno da američke vrednosti koje su proklamovane islamskom svetom su njihovo bogatstvo i američki interesi, kroz jaku vojnu industriju, plama, taktičkog naoružanja, i obezbeđivanje svog i svetskog tržišta preko svojih kompanija za energente kao što su nafta, gas i rude. Ipak Amerika nije shvatila poruke islamskog fundamentalizma, koji u narednom periodu može dobiti atribute islamskog ekstremizma, pre svega na Balkanu, iako SAD tvrde da bezbednost na Balkanu nije ugrožena a time i da nisu ugroženi vitalni interesi Zapada. Veliko pitanje, koje će vremenom biti sigurno potvrđeno ili demantovano.

Spoljnopolitički prioriteti SAD su u svakom slučaju energetika u svetu, ovde pre svega mislimo na naftu, gas i trgovinski bilans u oblasti vojne industrije. Znači, oblasti su vrlo precizno definisani i u novom svetskom poretku to su ustvari ciljevi za koje se Amerika bori na svim frontovima. Obzirom da je u toku predizborna predsednička kampanja jedan od kandidata pretenduje da ponovo stavi u funkciju modernizaciju oružane snage SAD, i to: pomorske flote, vojno vojno-vazdušne snage i protivrakatnu odbranu. Ovo u suparničkim taborima stvara jednu sliku rivalstva između Amerike i Rusije i još više je produbljuje na svim poljima posebno interesantna svetska tema će biti protivrakatna odbrana (PRO). Kako smo naveli u prethodnim izlaganjima, američke vrednosti iako nisu ni blizu jednake vrednostima u drugim zemljama, američki politički lideri i dalje proklamuju svrsishodnost postojanja *svetskog*

²⁶⁶ Naj Džozef, »Kako razumevati međunarodne sukobe«, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 215, 217-218.

policajca, da su baš oni izabrani ili slobodnije rečeno bogom dani da budu delioci pravde i slobode na planeti Zemlji.

U novoj konstalaciji snaga sigurno je da je demokratija jedna od najčešćih ideologija i vodilja u ostvarivanju američkih interesa. Američki predsednik Obama obećao je povodom rešavanja okončavanja nesporazuma između islamskog sveta i američkog naroda sledeće:

- Pokušaj da se sa Iranom dođe do sporazuma koji bi garantovao neutralnu stabilnost Iraka i dozvolio brzo povlačenje američkih snaga iz ovih oblasti,

- Ulazak Amerike u pregovore sa Rusima, gde bi Rusima bio dozvoljen uticaj koji žele u bivšem Sovjetskom Savezu, a kontra garancija bi bila da neće Rusi projektovati svoju moć na evropskom tlu,

- Brzo povlačenje iz Iraka, pri čemu bi u toj zemlji i u Avganistanu bile ostavljene dovoljne snage.

Takođe, američki predsednik Obama obećao je povlačenje američkih trupa iz Iraka i Avganistana. Njihovi zvaničnici su potpisali 2008. godine sporazum o postepenom povlačenju američkih snaga iz Iraka koje treba da se okonča do kraja 2011. godine. Poslednji konvoj američkih snaga napustio je Irak u decembru 2011. godine, posle skoro devet godina rata u toj zemlji, koji je odneo živote desetina hiljada Iračana i skoro 4.500 Amerikanaca. Američke snage izvele su invaziju na Irak 20. marta 2003, kako bi svrgnule bivšeg diktatora Sadama Huseina, koji je posle pronađen, osuđen i pogubljen. U Iraku će ostati još samo 157 vojnih trenera koji će uvežbavati iračke snage i jedan kontingent marinaca za zaštitu američke ambasade u Bagdadu. Posle svega, snage SAD ostavile su za sobom haos u Iraku, nikad jaču terorističku organizaciju Al Kaidu, građanski rat između šita i sunita, i sukobe koji lako mogu da se preliju u susedne zemlje. Proklamovani ciljevi služili su samo kao povod koji je zadovoljio javnost, ali šta je onda zapravo stvarno bio cilj vojne intervencije SAD u Iraku? To sigurno nije bila borba protiv terorizma, jer je terorizam sa svim svojim metodama samo ojačao nakon američke invazije.

Smatramo da su stvarni američki ciljevi u Iraku bili svrgavanje nepogodnog režima Sadama Huseina, njegovo ubistvo, ali i nekontrolisana eksploatacija nafte i drugih resursa, i rasplamsavanje sukoba u zemlji. Prema nekim shvatanjima, ostvareni su mnogi američki interesi u Iraku, jer zapravo američka administracija nije ni želela da se u toj zemlji ostvari mir i prosperitet, kao ni da oni usvoje određene demokratske vrednosti Zapada. Nasuprot tome, ostvarena je destabilizacija i Iraka i regiona.

Povodom *arapskog proleća* 2011, američki predsednik Barak Obama je kritikovan zbog toga što nije učinio više da zaštiti Izrael. Broj tih kritika sigurno će samo rasti nakon što obim uspeha političkog islama postane očigledan. U stvari, najupečatljivija odlika *arapskog proleća* ostaje potpuni neuspeh nasilno radikalnog islama. Neki autori smatraju da su te promene koje je podržao Zapad. Zašto? Zato što Zapad pokušava da vrati kontrolu nad islamom, a posebno u zemljama koje imaju naftu, gas ili druge resurse.

Sa stanovišta ajatolaha Hamaneija, prisustvo naroda na sceni i velika prisutnost verskih slogana na njihovim protestnim skupovima je jedna od posebnih karakteristika narodnih ustanaka poslednjih meseci u arapskim zemljama. Učešće naroda na džuma namazima svakog petka, slogani i parole (*Allah je najveći*), te obraćanje velike pažnje na reči verske uleme i intelektualaca govori da su navedeni narodni ustanci islamskog karaktera. Pre dešavanja tokom *arapskog proleća*, ajatolah Hamenei je poručio »...da je islamska Ume postala zarad dobrobiti čovečanstva. ...Danas, glavne obaveze elite islamske Ume je da obezbedi pomoć palestinskom narodu i okupiranim ljudima Gaze, da se saoseća i da pomogne narodu Afganistana, Pakistana, Iraka i Kašmira, da se angažuju u borbi protiv SAD,... da čuva solidarnost muslimana... Te da širi buđenje i osećaj odgovornosti i predanosti među muslimanskom omladinom u svim islamskim zajednicama«. ²⁶⁷

Lider Islamske revolucije veruje da će zemlje poput SAD-a nakon gubljenja položaja i pozicije svojih štićenika u Egiptu i Tunisu u naredne faze

²⁶⁷ Kulturni centar I.R.Irana, »Poruka Ajatolaha Hamaneija povodom Hadža«, internet, 12/03/2013, <http://www.iran.rs>.

ovih dešavanja krenuti sa dva pravca. Jedan od njih se može nazvati *potražnjom odgovarajućih prilika*, a drugi pravac može imati naziv *kloniranje ili simulacija*. Amerikanci su prvo pokušali da potražnjom prilika narodne ustanke u Egiptu i Tunisu preokrenu u svoju korist tako da su na početku iskazivali svoje saosjećanje sa narodnim masama u tim zemljama.

Nakon neuspeha potražnje odgovarajućih prilika, Amerikanci nisu prekinuli svoje napore na usmeravanju narodnih demonstracija prema svojim interesima, te su se okrenuli programu simulacije. Oni su navedeni metod primijenili u svim ranije pomenutim zemljama u nameri da sačuvaju svoj interes.

U ovom delu rada ukazaćemo na značaj proučavanja američkih vrednosti koja su prikazna u izveštaju Centra za strategiju i međunarodne odnose – CSIS pod nazivom *Spoljne politika SAD prema Africi*, što ćemo razmatrati u narednom delu rada. U istraživanju iste američke institucije, CSIS pod nazivom *Spoljna-politika u Africi posle predsednika Buša* iz 2009. godine, kao bitne vrednosti američke spoljne politike navode se sledeće:

- jačanje procesa demokratizacije u Africi, uključujući i društvene promene koje obuhvataju demografiju, obrazovanje i zdravlje afričkog stanovništva,
- prednost diplomatiji i mirnom rešavanju sukoba,
- pružanje američke pomoći u afričkim zemljama u kojima je izražena oskudica pitke vode i snabdevanje hranom,
- povećanje bezbednosnog angažovanja u Africi, zbog zaštite bitnih energetske-bezbednosnih interesa SAD-a.²⁶⁸

Osim navedenih vrednosti, potrebno je da ukažemo i na potrebu očuvanja demokratije i demokratskih vrednosti kao što su sloboda govora,

²⁶⁸ Morrison Stephen J, Cooke Jennifer G, »U.S. Africa Policy beyond the Bush Years«, 2009, ISBN 978-0-89206-564-6, <http://csis.org/publication/us-africa-policy-beyond-bush-years>.

sloboda udruživanja, i druge. Prema profesoru Majklu O'Konoru, demokratije ponovo treba da neguju demokratske vrednosti, jer »demokratije koje su pribegle nasilju i drugim sredstvima represije da bi se suprotstavile političkim protivnicima moraju ponovo da nauče lekcije koje su na početku dovele do zaštite govora. Sloboda govora i udruživanja ne samo da će povećati slobodu, već će omogućiti i društvenu kontrolu«. ²⁶⁹

3. Zajednički interesi SAD-a i islamskih pokreta i njihova uloga u stvaranju specijalnih odnosa između obe strane

Prema sistemu kolektivne bezbednosti, svaka država u sistemu prihvata da se bezbednost jedne, odnosi na sve države u sistemu, i prihvataju da se udruže u kolektivnom odgovoru na agresiju.²⁷⁰ Profesor Simić u svom delu *Nauka o bezbednosti* zaključuje da sistem kolektivne bezbednosti, za razliku od sistema ravnoteže snaga, ustanovljava tri nova načela međudržavni odnosa, među kojima je najvažniji da države: »...koje se formalno i neformalno udruže i stvore sistem kolektivne bezbednosti moraju da se odreknu upotrebe vojne sile s ciljem izmene *statusa quo* u međusobnim odnosima, kao i da izričito private

²⁶⁹ O'Connor M.P, »Arab Spring to American Winter: The Need to Embrace *Structured Spontaneous Disorder* in 21st Century Social Rebellion«, Athens Institute for Education and Research - ATINER, Conference Paper Series, No: LAW2012-0363, Athens, 2012, <http://www.atiner.gr/papers/LAW2012-0363.pdf>.

²⁷⁰ Dunne Tim, »Liberalism«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics - An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001, p. 178-179.

zahtev da sve svoje nesporazume i sukobe treba da rešavaju miroljubivim sredstvima...«.271

U drugom slučaju, radi se o *uspostavljanju svetske vlade*, jer se mir nikada ne može postići u svetu koji je podeljen na suverene, nezavisne države. Prema neoliberalnih shvatanjima, kada umesto suverenih država nastane civilno društvo, uspostaviće se svetska vlada koja će okončati stanje rata u međunarodnim odnosima.²⁷²

Zbog rastućih pretnji po bezbednost, kako nacionalnu, tako i bezbednost stanovništva u različitim delovima sveta, neophodno je oformiti zajedničke interese SAD-a i islamskih pokreta. Da bi se to ostvarilo, razmotrićemo u ovom delu rada neke interesantne programe i projekte američkih centara i instituta, koji su značajni zbog smernica u određivanju američke spoljne politike.

Afrički program Centra za strateške i međunarodne studije - CSIS sprovodi istraživanja i analize o različitim, mnogobrojnim spoljno-političkim pitanjima SAD-a prema Africi. Ciljevi ovog programa su sledeći:

- a) Da sprovodi kontinuirana i detaljna istraživanja o aktuelnim spoljno-političkim pitanjima SAD-a prema afričkim zemljama,
- b) Da o rezultatima istraživanja blagovremeno podnosi izveštaje Kongresu i ostalim zvaničnicima koji donose odluke u SAD-u, da bi oni mogli da raspravljaju o aktuelnim spoljno-političkim pitanjima na osnovu datih rezultata istraživanja, i
- c) Da redefinišu postojeća ili definišu nova spoljno-politička pitanja SAD-a u odnosu na Afriku, kao i da zvaničnicima koji donose odluke u SAD-u

²⁷¹ Simić R. Dragan, »Nauka o bezbednosti«, JP Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 70-71: »Drugo, države obuhvaćene sistemom kolektivne bezbednosti nužno treba da prošire zamisao vlastite nacionalne bezbednosti i da uzmu u obzir interese međunarodnog društva u celini... Treće, po mnogim zagovornicima zamisli kolektivne bezbednosti, najvažnije načelo odnosi se na razvijanje *poverenja* i prevazilaženje *straha* u odnosima država«.

²⁷² Dunne Tim, »Liberalism«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics - An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001, p. 179.

ponude preporuke i smernice koje su blagovremene, nepristrasne i pragmatične.

Na osnovu navednih ciljeva, Afrički program CSIS-a ima širok obim predmeta istraživanja koji obuhvataju definisanje američkih interesa:

- (a) Kod aktuelnih spoljno-političkih pitanja u bilateralnim odnosima,
- (b) Novih pojava i procesa u američko-afričkim odnosima,
- (c) Spornih pitanja i konfliktnih zona,
- (d) Bezbednosnih i energetske interesa SAD-a
- (e) Ljudskih prava,
- (f) Utvrđivanje američkih interesa prema kompanijama, tj, privrednim, naučnim i humanitarnim ustanovama kao što su humanitarne organizacije,
- (g) Definisanje politike SAD-a u cilju sprečavanja širenja infektivnih bolesti, virusa side i HIV-a, i
- (h) Formulisanje platforme za razgovor prilikom sastanaka sa afričkim zvaničnicima.

Takođe, i u okviru Afričkog programa CSIS-a sprovode se mnogobrojni projekti i istraživanja koji utiču na kreiranje i sprovođenje američke spoljne politike, kao što su:

- Bezbednosni izazovi u zemljama Magreba - posle arapskog proleća u mnogim zemljama dogodile su se značajne promene, od demonstracija, nereda, nemira, parlamentarnih i predsedničkih izbora na kojima pobeđuju islamski pokreti, do svrgavanja egipatskog predsednika M.Morsija, izbijanja građanskog rata u Libiji, itd. Zajedničko za sve zemlje je jačanje, u manjoj ili većoj meri, različitih islamskih pokreta. Svi ti događaji imali su velike posledice i na regionalnu bezbednost.

U okviru ovog projekta proučavaju se zajedničke mogućnosti, i Sjedinjenih Američkih Država i nekih islamskih pokreta u zemljama Magreba sa ciljem da se uspostavi dugoročna stabilnost. Osim toga, potrebno je pratiti bezbednosnu situaciju u ovom regionu, posebno u Alžiru, Libiji, i Tunisu, jer to

može imati ozbiljne posledice po spoljnu politiku Sjedinjenih Američkih Država. Stručnjaci nekoliko američkih instituta i centara koji američkim zvaničnicima pružaju smernice u vezi spoljne politike SAD-a, naveli su nekoliko bezbednosnih izazova u zemljama Magreba. Oni smatraju da bezbednost regiona posle događaja, poznatih kao *arapsko proleće* ugrožavaju pretnje od terorističkih napada, nestabilnost nekih zemalja, učešće nekih umerenih islamskih pokreta u vlasti ili pridruživanje radikalnih islamskih pokreta terorističkim organizacijama poput Al Kaide, itd. Tako je član islamskog pokreta Muslimanska braća Muhamed Morsi pobedio je na predsedničkim izborima u Egiptu 2012. godine, a slična situacija bila je i Tunisu i Maroku, gde su politički islamisti pobedili na izborima. Prema stručnjacima američkih centara i instituta, pretnje od terorističkih napada karakteristične su za oblast Sahare, gde se neki radikalni islamski pokreti pridružuju terorističkim organizacijama. U Libiji početkom 2015. godine je građanski rat, a ta nestabilnost se preliva i čitav region.²⁷³

- *Spoljna politika SAD prema Africi* – razmatraju se sva spoljno-politička pitanja CSIS-a koja se odnose na afrički kontinent. U okviru ovog projekta obavestavaju se donosioci odluka u SAD-u, i obavljaju se mnoga istraživanja i publikacije o spoljnoj politici SAD-a prema Africi.

U ovom projektu interesantno istraživanje predstavlja *Spoljna-politika u Africi posle predsednika Buša* iz 2009. godine, u kome se procenjuje američka spoljna politika za vreme bivšeg predsednika Buša prema Africi, i daju preporuke za mnoga spoljno-politička pitanja aktuelnoj administraciji predsednika Obame. U pomenutom istraživanju aktuelna su bila sledeća spoljno-politička pitanja: diplomatija nasuprot konfliktu, podsticanje procesa demokratizacije u Africi, uključujući i društvene promene koje obuhvataju demografiju, obrazovanje i zdravlje afričkog stanovništva, ali i oskudicu hrane i klimatske promene, američka pomoć i trgovina u Africi, bezbednosno

²⁷³ Malka Halim, »Maghreb Rising: Competition and Realignment«, in: Alterman Jon B (ed.), »Rocky Harbors – Taking Stock of the Middle East in 2015«, CSIS, internet, 17/01/2015, http://csis.org/files/publication/150403_Malka_RockyHarbors_chapter7_0.pdf, p. 58-60.

angažovanje SAD-a u Africi, bitni energetske-bezbednosni interesi SAD-a u Africi, velike promene koje se naziru u Africi. Posebna pažnja u ovom istraživanju posvećena je sve većem prisustvu Kine u mnogim afričkim zemljama. Na kraju istraživanja dati su predlozi administraciji američkog predsednika Obame za preduzimanje spoljno-političkih akcija u budućnosti o navedenim pitanjima bilateralnih odnosa SAD-a i Afrike.²⁷⁴

Spoljna politika SAD prema Africi CSIS-a obuhvata još mnoga istraživanja, pomenućemo samo: rastući energetske interes SAD-a u Africi, i mogućnosti za angažovanje SAD-a u Nigeriji, ali ta istraživanja prevazilaze predmet naše doktorske disertacije.

- *Afrički izbori* - je projekat afričkog programa CSIS-a, u kome se prate predizborne, izborne i post-izborne aktivnosti u afričkim zemljama. Prema ovom projektu 2011. godina bila je veoma značajna za demokratizaciju Afrike, jer su u 28 zemalja sprovedeni izbori na različitim nivoima - lokalni, regionalni, parlamentarni ili (u 18 zemalja) predsednički izbori.

- *Bezbednosna pitanja u Africi* - ovaj projekat CSIS-a ima za cilj da proučava bezbednosne probleme i da upozori na moguće pretnje i rizike i proučava aktuelne američke i međunarodne bezbednosne inicijative na afričkom kontinentu. Ovim projektom obuhvaćeni su različiti bezbednosni problemi u Africi kao i mogući odgovori SAD da bi se ti problemi sprečili, otklonili ili, makar ublažili. Predmeti istraživanja ovog projekta su određeni postojeći ili mogući bezbednosni problemi u Africi, kao što su:

(a) Suzbijanje konflikata u Obali slonovače, Sudanu, DR Kongo, i delti Nigera,

(b) Suzbijanje međunarodnih bezbednosnih pretnji kao što su terorizam, trgovina narkoticima,

²⁷⁴ Morrison Stephen J, Cooke Jennifer G, »U.S. Africa Policy beyond the Bush Years«, 2009, <http://csis.org/publication/us-africa-policy-beyond-bush-years>.

(c) Bezbednosni i politički trendovi u Istočnoj Africi – proučava se kako SAD mogu da podstaknu dobro upravljanje u istočnoj Africi, dok istovremeno postoje mnoge bezbednosne pretnje u tom regionu. Glavni problem su slabe, neizgrađene institucije, ali i mnogi bezbednosni i ekonomski problemi, koji se razlikuju među zemljama istočne Afrike. U Keniji, to su političke reforme. U okviru ovog projekta sprovode se istraživanja o utvrđivanju prioriteta unutrašnje i spoljne politike Nigerije. U Somaliji to je otkrivanje terorista što predstavlja ugrožavanje bezbednosti SAD-a i pirata čime su ugroženi ekonomski interesi SAD-a.²⁷⁵

(d) Američki pristup kod reforme policije u Africi – Afrički program CSIS-a ističe potrebu da se izvrši reforma policije u mnogim afričkim zemljama i predlaže rešenja za povećanje sposobnosti i profesionalizacije policijskih snaga u Africi.

(e) Uspostavljanje AFRIKOM-a – Afrički program CSIS-a procenjuje u kom stepenu SAD mogu da koriste AFRIKOM-a, odnosno američko-afričku komandu koja, u saradnji sa mnogim civilnim agencijama, nastoji da odgovori na bezbednosne izazove u Africi. AFRIKOM je osnovan 2007. godine sa sedištem u Nemačkoj, na osnovu dogovora američkih zvaničnika i afričkih lidera.²⁷⁶ Afrički program CSIS-a ukazuje AFRIKOM-u na bezbednosne rizike i pretnje i na čitavom afričkom kontinentu sprovodi istraživanja.

- *Investiranje u Afriku* – je projekat CSIS-a koji nastoji da pronađe inovativna rešenja za otklanjanja postojećih barijera, poboljšanje trgovinske razmene i privlačenje investicija u Africi na različitim nivoima, regionalnim, nacionalnim i na nivou čitavog kontinenta. Na osnovu ovog projekta utvrđeno je da su u prethodnoj deceniji šest najbrže rastućih privreda u svetu, iz Afrike. U tom periodu mnoge afričke zemlje su povećale broj zaposlenih i cene proizvoda, poboljšale fiskalni sistem, i dr. Nasuprot tome, barijere za povećanje trgovinske razmene i privlačenje investicija su nerazvijena tržišta, slaba

²⁷⁵ Videti: CSIS – Security Trends in East Africa, internet, 20.09.2012, <http://csis.org/program/east-africa-forum>.

²⁷⁶ Videti: CSIS - Africom, internet, 20.09.2012, <http://csis.org/program/us-security-africa>.

infrastruktura, i dr. Tako su na primer, mnoge sub-saharske afričke zemlje u prethodnoj deceniji imale manje od pet odsto trgovinske razmene sa SAD-om.

- *Afrika i zdravlje u svetu* - u okviru ovog projekta istražuje američka spoljna politika može da odgovori na ogromne zdravstvene izazove u Africi i ojača sposobnosti afričkih zemalja da pruže efikasnu zdravstvenu pomoć svojim građanima. Posebna pažnja istraživanja usmerena je na Angolu, Nigeriju i Južnu Afriku.

Za naše proučavanje potrebno je da ukažemo na značaj, prodornost, efikasnost i uticaj u oblasti *arapske i islamske politike* na američku spoljnu politiku. Naime, odmah nakon proglašenja pobeđe Baraka Obame na predsedničkim izborima u SAD-u početkom novembra 2012, CSIS je nekoliko dana kasnije već objavio istraživanje Roberta Satlofa o planiranju politike za drugu Obaminu administraciju prema regionu Bliskog istoka i severne Afrike. U pomenutoj studiji navode se tri urgentna pitanja za novu američku administraciju na Bliskom istoku:

(a) »Definisanje da li bi diplomatska strategija, uz uvođenje sankcija, doprinela mirovnom sporazumu kojom bi se rešio nuklearni problem sa Iranom, ili je potrebno primeniti kao alternativna sredstva - prinudu, uključujući i vojnu silu da bi se sprečilo da Iran razvije nuklearno naoružanje;

(b) Svrgavanje režima Bašara al Asada što je moguće pre, čime bi Iran pretrpeo strateški poraz jer bi se preseklala osa otpora koja povezuje Teheran sa Damaskom i Hezbolahom u Bejrutu, i omogućilo da se sukob u Siriji postavi na nivo regiona, okonča patnja sirijskog naroda, i spreči najgori ishod koji može nastati na ruševinama ustanka (na primer, da pripadnici džihada preuzmu vlast, ili dugotrajan rat do kraja). «²⁷⁷

²⁷⁷ Satlof Robert, »Middle East Policy Planning for a Second Obama Administration«, Washington Institute, internet, 09.11.2012, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/middle-east-policy-planning-for-a-second-obama-administration-memo-from-a-f.

Ovaj scenario se ostvario, ali tako da su nemiri i demonstracije u Siriji²⁷⁸ početkom 2015. godine prerasli u građanski rat, sa brojnim ljudskim žrtvama, a borba se vodi između pripadnika Islamske države i Hutu pobunjenika, što smo pominjali u prethodnom delu rada.

(c) »Sprečavanje da dođe do pada jedne ili više pro-zapadnih monarhija u Bahreinu, Jordanu ili Maroku. Izgleda da je Rabat (glavni grad Kraljevine Maroko) pronašao recept za preživljavanje, a Manama (glavni grad Bahreina) ima svog velikog brata Saudijsku Arabiju da pazi na njega. Najpodložniji napadu, od pomenuta tri, je Jordan, mala tampon država koja je siromašna resursima – ali koja je glavna za ostvarenje američkih interesa u Mašreku (Mashreq) – i koja se suočava sa ozbiljnim unutrašnjim i regionalnim izazovima za svoju stabilnost i opstanak.«²⁷⁹

U navednom izveštaju iz 2012. godine navode se kao tri glavna regionalna lidera prema kojima je usmerena posebna pažnja ovog instituta – izraelski premijer Benjamin Netanjahu, premijer Iraka Nuri al Maliki i budući princ Saudijske Arabije.

Takođe, u pomenutom izveštaju date su smernice američkoj administraciji tokom druge Obamine administracije, a to su:

- Preispitivanje odnosa sa Egiptom, gde je sada na vlasti islamista – Stručnjaci Vašingtonskog Instituta za Bliskoistočnu politiku smatraju da SAD »...nisu imale dovoljno vremena da promisle o strategiji, politici, sredstvima i njihovoj primeni na nove odnose prema zemlji gde je na vlasti islamista. To se

²⁷⁸ Videti: Asaad Al-Saleh, »Dissecting an Evolving Conflict: The Syrian Uprising and the Future of the Country«, ISPU, New American Foundation, Report June 2013, internet, 06/12/2013, [http://www.ispu.org/pdfs/ISPU_Report_DissectingUnfldngCrisis_normal_\(1\).pdf](http://www.ispu.org/pdfs/ISPU_Report_DissectingUnfldngCrisis_normal_(1).pdf).

American Enterprise Institute (AEI) – Critical Threats Project, »American What to Do About Syria: Vital U.S. Interests are at Stake«, internet, 06/12/2013, <http://www.criticalthreats.org/other/kagan-what-to-do-about-syria-september-16-2013>.

²⁷⁹ Satlof Robert, »Middle East Policy Planning for a Second Obama Administration«, Washington Institute, internet, 09.11.2012, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/middle-east-policy-planning-for-a-second-obama-administration-memo-from-a-f.

odnosi na sva bilateralna pitanja: ekonomsku pomoć, vojne odnose, širenje civilnog društva, podrška demokratskoj tranziciji, itd.«²⁸⁰

- Napadanje američko-egipatskog-izraelskog trgovačkog sporazuma, jer i SAD imaju finansijskih problema, tako da imaju malo sredstava za novu američku pomoć za Egipat koji je skoro pred bankrotom, i

- Obnavljanje tursko-izraelskih odnosa.

Iako Vašingtonski Institut za Bliskoistočnu politiku daje detaljne smernice američkoj administraciji o navedenim razvornim pitanjima, posebno na Bliskom istoku i u arapskom svetu, ovaj institut poziva na primenu sredstava prinude, uvođenje sankcija i na vojnu akciju u suočavanju sa islamskim pokretima, smatrajući da ti pokreti predstavljaju pretnju za američku bezbednost i nacionalne interese.

V Zaključak

U radu smo razmotrili bitne vrednosti u okviru različitih teorija koje su bile dominantne u spoljnoj politici i međunarodnim odnosima Sjedinjenih Američkih Država u drugoj polovini XX i početkom XXI veka. U okviru neorealističkih teorija, zastupljene su sledeće vrednosti američke politike kao što su država, državni suverenitet, teritorijalni integritet, moć, međunarodni sistem, ravnoteža snaga i druge. Nije sporno da je očuvanje teritorijalnog integriteta uslov opstanka određene države. Takođe, opstanak je najviša vrednost, jer je to uslov za ostvarenje i razvoj ostalih vrednosti.

²⁸⁰ Isto.

Iako su se prema Povelji Ujedinjenih nacija, sve države-članice obavezale da će poštovati teritorijalni integritet drugih država, i da će se uzdržavati od aktivnosti koje predstavljaju pretnju ili upotrebu sile protiv teritorijalnog integriteta, suvereniteta ili jedinstva bilo koje druge države-članice, svedoci smo mnogih sukoba u prvoj deceniji XXI veka.

Na osnovu vrednosti koje su zastupljene u neorealističkim shvatanjima, može se zaključiti da su i danas u uslovima globalizacije glavni subjekti međunarodnih odnosa nezavisne suverene države sa monopolom upotrebe legitimne fizičke sile, i da je glavno pitanje rat i bezbednost, odnosno borba suverenih država za opstanak, nacionalne interese, uvećanje moći i položaj u anarhičnom međunarodnom sistemu, i to uspostavljanjem ravnoteže snaga. Na osnovu toga, države su bezbedne samo ako uvećavaju svoju vojnu moć ili ako se udruže u određene saveze, da bi umanjile ili otklonile mogućnost poraza u ratu. Prema realističkim i neorealističkim shvatanjima, moć jedne države određuje se uglavnom na osnovu broja stanovnika, veličine teritorije, vojne moći i bogatstva u resursima. Ova shvatanja bila su zastupljena u američkoj politici tokom mandata predsednika Ričarda Niksona.

Neoliberalna shvatanja koja su nastala krajem XX veka kao kritika neorealizma, proučavaju međunarodne organizacije i ostale nedržavne subjekte međunarodnih odnosa, sa ciljem unapređenja međunarodne saradnje. U glavne vrednosti neoliberalnih shvatanja američke politike ubrajaju se: pojedinci i nedržavni učesnici – su glavni subjekti međunarodnog sistema; unapređivanje i širenje demokratije, tako da SAD, vodeće Zapadne zemlje, kao i njihove institucije koriste spoljnu i ekonomsku politiku kao instrumente za širenje liberalnih vrednosti. Takođe, smatraju da su institucije važan subjekt međunarodnog sistema, i zato se zalažu za jačanje međunarodnih organizacija i multinacionalnih korporacija koje treba da postanu jake i globalne, poput Organizacije Ujedinjenih nacija, jer je to jedini način da se reši problem anarhije u međunarodnom sistemu u XXI veku. Naveli smo još dve značajne vrednosti neoliberalnih shvatanja, a to su saradnja i međuzavisnost. Zalažu se za

unapređenje i razvoj saradnje umesto nadmetanja i sukoba, dok je međuzavisnost vrednost koja je nastala kao posledica visokog stepena globalizacije.

Prema neoliberalnim shvatanjima bezbednost se u odnosu na međunarodni sistem, odnosi na sposobnost država i društava da očuvaju njihovu nezavisnu samobitnost i njihov funkcionalni integritet. Takođe, prema ovom shvatanju demokratski mir se ostvaruje pomoću vrednosti kao što su razvoj trgovine i otvorenog tržišta, uspostavljanje sistema kolektivne bezbednosti, gde svaka država u sistemu prihvata da se bezbednost jedne, odnosi na sve države u sistemu, i zato se udružuju u kolektivnom odgovoru na agresiju.

Još jedna vrednost u okviru ovih shvatanja je značajna a to je uspostavljanje svetske vlade. Naime, smatra se da će se postići mir kada umesto suverenih država nastane civilno društvo, i tada će se uspostaviti svetska vlada koja će okončati stanje rata u međunarodnim odnosima.

Prema vrednostima neoliberalnih shvatanja, glavni subjekti međunarodnih odnosa su pojedinci, institucije i ostali nedržavni transnacionalni učesnici koji proučavaju pitanja kao što su jačanje institucija, postizanje demokratskog mira i unapređivanje međudržavne saradnje na ekonomskim, socijalnim i ekološkim globalnim problemima. Takođe, neoliberalni teoretičari smatrali su da su za određivanje moći u međunarodnom sistemu, bitni obrazovna i starosna struktura stanovništva.

Posle terorističkih napada 11. septembra 2001. godine na Sjedinjene Američke Države, američki istraživački centri počeli su da posvećuju veću pažnju proučavanju islamskih pokreta i političkog islama uopšte.

Institut za američko preduzetništvo (*American Enterprise Institute - AEI*), je jedan od vodećih centara u SAD, koji ima i određen uticaj na aktuelnu američku administraciju. Ovaj američki institut posvećen je širenju ideja

slobode i demokratije u svetu, povećanju individualnih mogućnosti i jačanju slobodnog preduzetništva, i drugo. U ovom institutu sprovode se različita istraživanja u okviru nekoliko istraživačkih odeljenja, a za naše istraživanje je bilo najznačajnije odeljenje spoljne i odbrambene politike. U okviru tog odeljenja Instituta za američko preduzetništvo sprovode se istraživanja u različitim oblastima, kao što su odbrana, sa posebnim osvrtom na NATO i obaveštajne službe; terorizam, sa posebnom pažnjom na proučavanje Al Kaide i Hezbolaha; regionalna istraživanja, uključujući i region severne Afrike, i dr.

Ukazali smo na značaj nekoliko najnovijih istraživanja ovog instituta za američku spoljnu politiku, kao što su procene pretnji u Africi, a posebno u zemljama Magreba; najnoviji događaji u Libiji; američka spoljna politika prema Jemenu, jer je predsednik SAD-a, Barak Obama podržao američku strategiju u borbi protiv Al Kaide u Jemenu; Al Kaida i sa njom povezani islamski pokreti; itd.

U vezi istraživanja i program za region Bliskog istoka i Severne Afrike, u ovom institutu usvojeno je nekoliko smernica američke spoljne politike prema regionu Bliskog istoka i Severne Afrike kao što su: praćenje američke strategije u regionu; istraživanje metoda za demokratske reforme u ne-demokratskim zemljama; praćenje i unapređenje borbe protiv radikalnog islama i terorizma; utvrđivanje suštine arapsko-izraelskog sukoba i postizanje trajnog rešenja za očuvanje američkih i izraelskih interesa u regionu; praćenje islamske revolucije u Iranu; i proučavanje naftne politike zemalja izvoznica nafte. Istraživanja i programi koji se sprovode u okviru Instituta za američko preduzetništvo, a posebno za region severne Afrike, potvrđuju visok stepen radikalizacije, naročito posle napada na američke ambasade u Libiji i Egiptu u septembru 2012. godine.

U okviru američkog Centra za strategiju i međunarodne odnose - CSIS, ukazali smo na značaj mnogobrojnih projekata i istraživanja koji se sprovode u okviru Blisko-istočnog programa CSIS-a, a koji značajno utiču na kreiranje i sprovođenje američke spoljne politike. U radu smo proučavali značaj projekata

kao što su Egipat u tranziciji, kojim se prati politička tranzicija u Egiptu; Afrički program koji sprovodi istraživanja i analize o različitim, mnogobrojnim spoljno-političkim pitanjima SAD-a prema Africi. U okviru ovog programa CSIS-a sprovode se mnogobrojni projekti i istraživanja koji utiču na kreiranje i sprovođenje američke spoljne politike, kao što su: Spoljna politika SAD prema Africi, Afrički izbori, Bezbednosna pitanja u Africi, Investiranje u Afriku, i drugi.

Poseban projekat u okviru američkog Centra za strategiju i međunarodne odnose - CSIS, je tzv. *projekat sedam revolucija* u kome se proučava novo upravljanje tj. novi subjekti međunarodnih odnosa - civilna društva, nevladine organizacije i multilaterlani odnosi.

Ova tzv. prva revolucija se već dešava, jer je promenjen međunarodni sistem nakon Vestfalskog mira koji su činile države kao glavni subjekti međunarodnih odnosa. Umesto toga, danas su, glavni subjekti, pored lidera država i nedržavni subjekti, kao što su to nevladine organizacije, korporacije i naučne ustanove, dok multilateralni odnosi imaju primat nad bilateralnim.

Druga je *revolucija* u oblasti bezbednosti koja danas obuhvata ineke nove bezbednosne izazove, kao što su ekološka bezbednost, oružje za masovno uništenje, zdravstvena bezbednost, itd.

Treća, odnosi se na promene u ekonomiji, kao što su svetska integracija, dugovi, siromaštvo i nejednakost, dok se četvrta revolucija bavi proučavanjima stanovništva, jer se u mnogim zemljama istražuju posledice porasta i (ili) opadanja stope prirodnog priraštaja stanovništva, kao i migracija, urbanizacija i starenje do 2030. godine.

Pod petom revolucijom podrazumeva se upravljanje resursima: hrana, voda, energenti i klima, sa ciljem da se pruže odgovori američkim zvaničnicima kako da se suoče sa klimatskim promenama i promenama u korišćenju vodnih resursa, energenata i hrane. Sledeća je tehnološka revolucija koja proučava na koji način će razvoj novih tehnologija kao što su biotehnologija, nanotehnologija, informatika i robotika, uticati na američku spoljnu i

unutrašnju politiku. I poslednja, sedma revolucija je u oblasti obrazovanja, komunikacije i informisanje, zbog sve veće razmene znanja, ideja i informacija u ovom veku.

Proučavanje aktivnosti američkog Centra za strategiju i međunarodne odnose – CSIS, je značajno za razumevanje američke spoljne politike u XXI veku. U okviru ove institucije izrađuju se analitički izveštaji sa ciljem da se informišu o različitim pitanjima u ovom regionu, kao što su: islamski pokreti u politici, rat protiv terorizma, i drugo, oni koji odlučuju u američkoj spoljnoj politici, regionalni eksperti, naučnici i poslovni ljudi, itd.

Osim toga, za razumevanje američke spoljne politike prema islamskim pokretima važan je i Vašingtonski Institut za Bliskoistočnu politiku (*The Washington Institute for Near East Policy*), koji svoje aktivnosti usmerava isključivo na praćenje dešavanja u regionu severne Afrike, Bliskog istoka i u arapskog sveta.

Takođe u Institutu za socijalnu politiku i razumevanje SAD-a prate se brojna politička, bezbednosna, ekonomska i socijalna pitanja u regionu severne Afrike i Bliskog istoka. Glavni cilj ovog Instituta za socijalnu politiku i razumevanje SAD-a je da pruža stručne političke analize i istraživanja, sa naglašavanjem svih onih pitanja koja se odnose na Muslimane u svetu i u Sjedinjenim Američkim Državama. Izveštaji i smernice ovog institute namenjeni su onima koji donose odluke u SAD-u.

Dakle, proučavajući nekoliko američkih centara i instituta u vezi odlučivanja u američkoj spoljnoj politici, smatramo da je za njihov uspeha neophodan uticaj koji imaju na američke krugove moći, blagovremni odgovor administracije, i aktivnosti na ostvarenju američke spoljne politike kreirane unutar određenog centra. Osim toga, jedan od najvažnijih razloga za uspeh istraživačkih centara je u njihovom samostalnom finansiraju, te su stoga

nezavisni od vladinih institucija i samim tim održavaju veliku autonomiju. Iako ovi navedeni američki instituti i centri imaju značajnu ulogu u formiranju i sprovođenju američke spoljne politike, uloga medija je još značajnija, i to višestruko.

Mediji imaju značajnu ulogu u predstavljanju i zastupanju određenih stavova američkih i zapadnih vrednosti sa ciljem da se održi ili uspostavi politička, vojna, ekonomska, tehnološka kao i kulturna nadmoć. Nesporno je da početkom XXI veka različita sredstva javnog informisanja imaju veliku ulogu na kreiranje američke spoljne politike, kao i spoljne politike drugih država.

Danas mediji najviše putem televizije i interneta obaveštavaju javnost o istraživanjima i programima koji se sprovode, nastojeći da utiču na javnost i kreiraju javno mnjenje u cilju prihvatanja vrednosti, interesa i ciljeva američke spoljne politike.

Takođe, javnost se danas okuplja oko određenih vrednosti i ideja, ili protestuje protiv nekih drugih, gde uz veliku ulogu medija, posebno interneta, blogova ili foruma, nastoje da iskažu svoj stav o određenom pitanju. Mediji su bili veoma važna karika u lancu prilikom okupljanja masa tokom *arapskog proleća*. I poslednje, mediji početkom XXI veka zbog visokog stepena tehnološkog razvoja i stepena globalizacije, omogućili su da mnogi građani skoro istovremeno dobiju vest o nekom važnom događaju koji se dogodio u drugom delu sveta.

Proučavajući spoljne odrednice koje utiču na kreiranje američke spoljne politike, ukazali smo na značaj strukture međunarodnog sistema. U tom delu rada kritički smo proučili različite stavove oko značenja međunarodnih sistema i njegovih klasifikacija. Osim toga, ukazali smo da mnogi autori imaju različita shvatanja oko stabilnosti međunarodnih

sistema, odnosno da li na stabilnost međunarodnog sistema utiče bipolarna, tripolarna ili multipolarna struktura.

Spoljna odrednica koja utiče na kreiranje američke spoljne je i pitanje naftnih resursa. U ovom delu rada proučavali smo ko poseduje svetske zalihe energenata, i ukazali da regioni severne Afrike i Bliskog istoka raspolažu sa značajnim rezervama nafte, uglja i gasa. Takođe, smatra se da će novootkrivena nalazišta nafte i gasa u Africi, omogućiti tim zemljama da imaju veće investicije, a time i ekonomski rast, što će poboljšati ne samo način života stanovništva, nego će smanjiti bezbednosne pretnje u tom regionu, posebno od eskalacije nasilja, dalje radikalizacije islamskih pokreta i drugo.

U okviru spoljnih odrednica, ukazali smo na uticaj međunarodnog terorizma u ovom regionu koji ima značajne posledice na kreiranje američke spoljne politike.

Smatramo da je terorizam složena kategorija, a pored brojnih problema koji se odnose na izazove i pretnje terorizma, osnovni problem je što do danas ne postoji definicija koju bi prihvatile velike sile i relevantne međunarodne organizacije.

U ovom delu rada proučavali smo uticaj međunarodnog terorizma na američku spoljnu politiku, a na osnovu različitih istraživanja američkih centara i insituta. U okviru američkog **Centra za strategiju i međunarodne odnose - CSIS** proučavao se poseban projekat pod nazivom *Severna Afrika*, u kome se navodi da da je severna Afrika od vitalnog interesa za SAD. Razloga ima više, jer zemlje na severu Afrike su izvoznici energenata, ali važnije što se u mnogim zemljama povećava opasnost od terorizma, posebno u Alžiru i Maroku i zbog toga u ovom regionu još dugo neće doći do dugoročne stabilnosti.

U posebnom poglavlju proučavali smo fenomen političkog islama i ukazali na različita shvatanja naučnika koji se bave američkom spoljnom politikom do shvatanja teologa unutar islama.

Ukazali smo u ovom delu na različita određenja islama i naveli razloge islamskog uskrsnuća. Islam danas predstavlja religiju koja se nabraže širi na različitim kontinentima. Politički islam se generalno oslanja na ideju da Kuran, njegova verovanja i shvatanja treba da formiraju društvo i politiku.

Sa druge strane, postoje veoma različita shvatanja o odnosu demokratije i islama, a neka se pozivaju na Kuran. Na primer, koncepti poput šure (*shura*) koji pretpostavlja konsultacije i većanje u procesu donošenja odluka, a u širem značenju je i Narodno predstavništvo i smatra se funkcionalnim ekvivalentom zapadne demokratije i idžtihada (*igtihad*), u značenju nezavisno rasuđivanje, kako bi se pokazala kompatibilnost islama i demokratije.

Ovakvo shvatanje uređenja demokratije, koja u osnovi treba da predstavlja politički koncept, smatra se da omogućuje muslimanima da ostvare zajedničko sporazumevanje i međusobno savetovanje, a zapravo, sam koncept izražava ustrojstvo određene islamske države gde se svi državni poslovi moraju završavati sporazumom i narodnim savetovanjem.

Takođe, ukazali smo na različita shvatanja odnosa demokratije i islama, od reformatora Al-Vasata, Rifat al-Tahtavi koji su bili reformatori i začetnici kulturne modernizacije u Egiptu do onih suprotnih shvatanja. Prema tim shvatanjima, demokratije nisu dobre zbog potpune slobode koju nacija ima u upravljanju i u donošenju zakona prema potrebama i željama većine. Oni su smatrali da postoje zakoni koji se ne menjaju i ne zastarevaju jer su transcendentne prirode, tj. Božiji su i stoga su superiorniji od zakona čiji je tvorac čovek. Ova shvatanja zastupa Sajid Kutb (Sayyid Qutb) i drugi koji su smatrali da je šerijat potpuno savršen sistem, kao i da je ljudsko zakonodavstvo

nepotrebno, jer samo može da ometa Božiju volju. S.Kutb je bio jedan od učenjaka Muslimanske braće.

U proučavanjima različitih američkih institucija navodi se kako bi trebala da se formuliše američka spoljna politika koja se bavi islamskim partijama u arapskom svetu.

Poseban segment posvetili smo proučavanju islamskih pokreta. U prvom delu kritički smo prikazali nekoliko bitnih definicija i klasifikacija društvenih pokreta prema određenim kriterijumima. Naveli smo da novi društveni pokreti imaju sledeće karakteristike: usmereni su prema društvu i pojedincima, a ne prema vlasti; bave se jednim određenim problemom, a ne opštim problemima društva; samostalni su u odnosu na postojeće političke organizacije i partije; nemaju klasni karakter; nemaju ideološki karakter ni ideološke podele; primenjuju nova sredstva delovanja, kao što je atraktivni medijskim nastup, i drugo.

Razmatrali smo osnivanje, sledbenike, uticaj, kao i stavove i aktivnosti umerenih islamskih pokreta, kao što su Pokret Muslimanska braća i Marokanska islamska borbena grupa, ali i nekih ekstremističke islamske pokrete koji deluju na severu Afrike u koje ubrajamo Al-Kaidu na islamskom Magrebu, Islamsku grupu, Naoružanu islamska grupa (GIA), Libijsku islamsku borbenu grupu, Salafitsku grupu za propovedanje i borbu, i druge.

Umereni islamski pokret **Muslimanska braća** osnovao je u Egiptu 1928. godine Hasan al Bana, sa ciljem da obnovi kalifat i primenu šerijatskog zakona. Zbog svojih ciljeva dobio je sledbenike u čitavom islamskom svetu. Do danas ovaj pokret je imao više različitih političkih stavova i mnoga previranja, od sukobljavanja sa vlastima nakon čega je bio i zabranjivan u Egiptu, ali je i njihov pripadnik Muhamed Morsi pobedio na predsedničkim izborima 2012. godine. Ovo je jedan od masovnijih islamskih pokreta, koji zastupa sunitski islam i aktivno deluje u Egiptu, u Libiji, Jemenu, i drugim zemljama.

Pokret Muslimanska braća je u XXI veku ostao privržen političkoj borbi nenasilnim sredstvima gde je islam središte koje mobilise sve članove sa krajnjim ciljem transformacije čitavog društva.

Za razliku od ekstremističkih pokreta, članovi pokreta Muslimanska braća koristili su termin *demokratija*, koji je kod njih imao dva značanja. Prema prvom, demokratija predstavlja sredstvo za preuzimanje zemalja putem demokratskog procesa, a pod drugim značenjem podrazumeva se islamska demokratija koja je zasnovana na šerijatskom zakonu tj. islamskom religijskom pravu, i kao takva predstavlja model pregovaranja unutar vođstva (šura).

Početak XXI veka preovladavala su shvatanja da je moguće u Egiptu uspostaviti islamsku državu koja bi bila svetovna, a ne religijska. Takođe, neki autori, smatrali su da islam treba da obuhvati i političke institucije, pravo i ekonomiju, a da se u zemlji uspostavi višepartijski sistem.

Međutim i u ovom veku za pokret Muslimanske braće karakteristična su razna previranja. Posle pobede na predsedničkim izborima u Egiptu, protiv M.Morsija organizovane su demonstracije koje su prerasle u nered, posle kojih je izveden vojni puč, a Morsi je svrgnut sa vlasti, a novi egiptatski predsednik Al-Sisi proglasio je ovaj pokret za terorističku organizaciju u decembru 2013. godine.

Drugi umereni islamski pokret koji smo proučavali je **Marokanska islamska borbena grupa** koji je osnovan 1998. godine sa sedištem u Maroku, ali ima svoje ogranke u Egiptu, u nekim evropskim gradovima, kao što su Španija, Turska, Francuska, V.Britanija, i drugim zemljama.

Marokansku islamsku borbenu grupu čine sunitski muslimani, ali se pretpostavlja da danas nemaju mnogo sledbenika. Smatraju se umerenim islamskim pokretom, jer se podržavaju islamsku ideologiju salafita i zalažu se za osnivanje islamske države u Maroku, svrgavanje aktuelne vlasti i posebnu interpretaciju šerijatskog zakona u svojim zajednicama.

U ovom delu rada proučavali smo osnivanje, sledbenike, uticaj i aktivnosti nekoliko bitnih ekstremističkih islamskih pokreta koji aktivno deluju u zemljama severne Afrike, a to su: Al-Kaida na islamskom Magrebu, Islamska grupa, Libijska islamska borbena grupa, Naoružana islamska grupa (GIA), Salafitska grupu za propovedanje i borbu, i druge.

Al Kaida na islamskom Magrebu navodi se 2006. godina, jer su tada zvanično potpisali deklaraciju o povezivanju sa Al-Kaidom. Ovaj pokret čine suniti iz Alžira i Mauritanije. Veoma je aktivan, jer Al-Kaida na islamskom Magrebu ima mnogobrojne sledbenike, a posebno tokom poslednje decenije *posle arapskog proleća*.

U vezi njihovih stavova, postoje suprotna mišljenja u samom pokretu. Jedni zagovaraju da je cilj preuzimanje Alžira, da bi se uspostavila islamska država i zaustavio uticaj i širenje vrednosti zapadne demokratije. Drugi, smatraju da je cilj ovog ponovna islamizacija društva vraćanjem na ideologiju fundamentalista.

Posle udruživanja sa Al Kaidom, ovaj ekstremni islamski pokret primenjuje različite vidove nasilja, od napada na određena postrojenja, nasilnih akcija, napada bombaša samoubica, kidnapovanja, trgovine ljudima, oružjem, narkoticima, i drugo.

Za islamski pokret Al-Kaida na islamskom Magrebu karakteristična je velika pokretljivost članova, tako da ono vrlo brzo njihove aktivnosti mogu biti i u drugim regionima. Zbog sve veće eskalacije nasilja i sve veće nestabilnosti regiona, smatra se da će imati još veću snagu, kao i da će se širiti ka Libiji i Nigeriji.

Al-Kaida na islamskom Magrebu stavljena je 2002. godine na listu terorističkih organizacija Sjedinjenih Država.

Naredni ekstremni islamski pokret koji smo proučavali je **Libijska islamska borbena grupa** nastala je početkom '90-ih godina XX veka kao ogranak Al Kaide u Avganistanu, a pretpostavlja se da ovaj pokret danas ima

nekoliko stotina članova i sledbenika. Do sada su izvodili nekoliko napad, ali za to nismo našli dovoljno naučnih argumenata, te ih nismo navodili u ovom radu.

Libijska islamska borbena grupa stavljena je 2004. godine na listu terorističkih organizacija Sjedinjenih Država

Salafitska grupa za propovedanje i borbu je ekstremni islamski pokret koji ima svoje korene još u razvoju islama kao religije. Salafiti su islamski pokret sunita koji je nastao u drugoj polovini XX veka, a i predstavljao je osnovu za dalju radikalizaciju islamskih pokreta početkom XXI veka. Nije poznato koliko imaju sledbenika, ali se smatra da imaju nekoliko stotina boraca i saradnika koji najviše deluju u Alžiru, ali i u Mauritaniji, i u severnim oblastima Nigera i Malija.

Što se tiče njihovih stavova, prema salafitima, svaki legitimitet, bilo verski, društveni ili politički, počiva na osnovu ranijih islamskih presedana. Poznato je na osnovu istraživanja nekoliko američkih instituta i centara da su izvodili su napade na vladine i vojne mete u ruralnim oblastim, kao i napade u kojima su stradali civili.

Islamska Grupa je ekstremni islamski pokret koji deluje od kraja sedamdesetih godina XX veka i ubraja se u najveće militantne pokrete u Egiptu. Nije poznato koliko ima sledbenika, iako se pretpostavlja da su na vrhuncu svoje moći imali nekoliko hiljada članova, i mnogo pristalica u nekoliko zemalja širom sveta. Islamska grupa (IG) danas deluje u južnim delovima Egipta, a prisutni su i u drugim delovima sveta

U okviru ovog ekstremnog pokreta postoje dva pravca koji se neznatno razlikuju. Prvi su i dalje posvećeni nasilnom džihadu, a zalažu se za svrgavanje egipatske vlade i uspostavljanje islamske države. Drugi pravac zagovaraju oni članovi pokreta koji se ne zalažu za nasilni džihad, ali smataju da i dalje treba izvoditi napada protiv američkih interesa.

I Islamska grupa je registrovana u SAD kao teroristička organizacija u oktobru 1997. godine.

Naoružana islamska grupa aktivna je od 1992, kada su izveli napade u Alžiru nakon što je vojna uprava poništila izbore u očekivanju ubedljive pobjede Islamskog fronta spasa, najveće islamske opozicione partije. Nije poznato koliko imaju sledbenika, a pretpostavlja se da ih ima oko stotinu članova i da najviše deluju u Alžiru i evropskim zemljama. Naoružana islamska grupa zalaže se za uspostavljanje islamske države umesto sekularnog alžirskog režima. Ovaj pokret bio je na listi terorističkih organizacija SAD-a, od 1997. sve do 2010. godine.

Proučavajući islamsku pretnju američkim interesima, smatramo da se Sjedinjene Američke Države neće suočavati samo sa jednom dominantnom pretnjom, kao što je to bilo tokom Hladnog rata. Dana postoje različite, međusobno povezane potencijalne pretnje, što predstavlja jedan od velikih izazova za američke interese.

Prvo, međunarodno okruženje karakterišu stalne promene, u koje ubrajamo pojavu potencijalno novih sila, brzi tehničko-tehnološki razvoj, ulaganje u vojnu industriju, a time i jačanje vojne moći i jačanje civilnih privatnih organizacija i još veće mogućnosti pristupa pojedina i malih grupa smrtonosnim tehnologijama, sa nesagledivim posledicama po američke interese ali i po bezbednost u svetu.

Osim toga, za SAD postoji unapređenje saradnje pa čak i bilateralnih sporazuma između država na polju bezbednosti, posebno u borbi protiv terorizma, tako da je to jedan od načina da se razume i odgovori na promeljive izazove i pretnje, ali i očuvanje američkih interesa. Jedan od glavnih načina da se zaštite vitalni nacionalni interesi Amerike je bolje organizovanje i saradnja obavestajne zajednice u SAD-u, što obuvata prikupljanja strateških i obavestajnih podataka ne samo američkih zvaničnih službi bezbednosti već i razmenu bezbednosno-interesantnih podataka sa drugim zemljama sveta.

U ovom delu rada naveli smo da osnovni činilac pretnji američkim interesima današnjice jeste islamski džihad. Ukazali smo na procene zapadnih i američkih službi bezbednosti prema kojima baza, tj. vrhovna komanda Al Kaide još uvek održava komunikaciju sa svojim ćelijama širom sveta. Međutim, njena sposobnost da to čini zavisi od malog broja preostalih visokih vođa i onih koji njima stvaraju uslove za nesmetanu komunikaciju. U takvoj situaciji stvaraju se bitni preduslovi da pristalice najvišim vođama gotovo sigurno veruju kako su njihovi stalni kontakti sa ograncima bitni i bi mogli i dalje da utiču na njih da postupaju prema globalnim interesima i prioritetima Al Kaide i da sačuvaju jedinstvenu i najmoćniju organizaciju danas u svetu.

Sa druge strane, u Africi Al Kaida islamskog Magreba i neki drugi ekstremni islamski pokreti trenutno daju prioritet lokalnim interesima nad nadnacionalnim interesima. Militantne terorističke mreže Al Kaide nastaviće da ugrožavaju američke interese van teritorije SAD.

Drugi problem kod islamske pretnje američkim interesima je njihovo ugrožavanje od ekstremista formiranih na tlu SAD-a. Kratkoročno gledano, pretnja od nasilnih ekstremista koji žive ili dugo borave u Americi je pretnja od usamljenih aktera ili grupica koji zagovaraju ekstremne islamske pokrete. Velika rasna diskriminacija, nezaposlenost, kriminal i drugi poročni elementi američkog društva mogu formalno da podstaknu teroristički akt koji se može deklarirati kao deo mreže Al Kaide u svetu.

Američke i obaveštajne službe zapadnih evropskih zemalja nastoje da kontinuirano razvijaju metode i tehnologije da bi zaštitili nacionalnu bezbednost, ali i ekonomske informacije, informacione sisteme i infrastrukturu SAD. U uslovima globalizacije i svavrenih tehnoloških uređaja, izuzetno je teško suprotstaviti se svim oblicima špijunaže zato što se oni neprestano menjaju, istrajni su i raznovrsni. U ovom delu rada ukazali smo na pretnju američkim interesima koje ističu ove službe bezbednosti, a to su visokotehnološka špijunaža, insajderske pretnje, jer su tzv. sajber kriminalci ili zaposleni informatičari u velikim kompanijama prouzrokovali veliku štetu

američkim interesima, zbog krađa i neovlašćenog objavljivanja poverljivih, političkih, bezbednosnih ili ekonomskih informacija.

Proučavajući buduću viziju američke spoljne politike uz islamske pokete, posebno smo istraživali region severne Afrike. Ovaj region je postao važan faktor nove američke strategije nakon što je dobio na značaju u pogledu američkih nacionalnih interesa i vrednosti, a posebno posle arapskog proleća i eskalacije nasilja.

U ovom delu rada razmatrali smo neuspeh upotrebe sile. Posle kritičkog proučavanja definicija sile u ukazali smo da sila u politici ima nekoliko funkcija, a to su održanje i razvoj usmeravanja društva, stvaranje i razrešavanje konflikata i otklanjanje prepreka u ostvarivanju funkcija politike.

Smatramo da unutrašnji sukobi u politici ne dovode u pitanje opštu upravljačku ulogu, položaj i funkciju politike u ljudskom društvu uopšte, već dovode u pitanje konkretne politike posebnih društava, tj. društvenih grupa i organizacija. Ona društva čija politika raspolaže najvećom silom teži dominaciji u međunarodnim odnosima, kontroli nad svetskim resursima i nad sverskim poretkom i nameće svoje vrednosti i intrese. Da bi to ostvarila, primenjuje sve moguće oblike primene sile od najbližih do najsirovijih.

U posebnom poglavlju proučavali smo širenje ideologije i američke vrednosti u svetu, gde smo prikazali neke bitne vrednosti zapadne civilizacije i Sjedinjenih američkih država. Sa raspadom Hladog krajem XX veka i sa supremacijom SAD-a, u američkim politički krugovima pominjala se ideja o uspostavljanju svetske vlade. Na taj način, Sjedinjene Američke Države kao vodeća svetska sila, širenjem svojih vrednosti u svetu ostvarile bi nekoliko vrsta nadmoći, kao što su politička, vojna, ekonomska, tehnološka i kulturološka. Iako su sve vrste nadmoći značajne, za nas je najznačajnija politička nadmoć

koja podrazumeva usvajanje, prihvatanje i primenu vrednosti pretežno neoliberalnih shvatanja u međunarodnim odnosima.

U uslovima globalizovanog sveta, Sjedinjene Američke Države imaju danas širok spektar mogućnosti da šire svoju ideologiju i vrednosti. U to ubrajamo istraživanje i praćenje aktuelnih spoljno-političkih pitanja SAD-a prema afričkim zemljama. U ovom delu rada kritički smo prikazali nekoliko istraživanja eminentnih američkih centara i instituta prema zemljama severne Afrike. Iako nastojimo da budemo objektivni, moramo ukazati na značaj proučavanja američkih vrednosti Centra za strategiju i međunarodne odnose – CSIS. Ovaj američki centar koji daje smernice onima koji donose odluke u SAD-u sproveo je nekoliko desetina istraživanja koja se odnose na spoljnu politiku SAD prema Africi, spoljnu-politiku u Africi posle predsednika Buša iz 2009. godine, i drugo. Zajedničko ovim istraživanjima američkih centara je što smatraju da su bitne vrednosti američke spoljne politike sledeće: jačanje procesa demokratizacije u Africi, uključujući i društvene promene koje obuhvataju demografiju, obrazovanje i zdravlje afričkog stanovništva; prednost diplomatiji i mirnom rešavanju sukoba; pružanje američke pomoći u afričkim zemljama u kojima je izražena oskudica pitke vode i snabdevanje hranom; povećanje bezbednosnog angažovanja u Africi, zbog zaštite bitnih energetske-bezbednosnih interesa SAD-a; kao i očuvanje demokratije i demokratskih vrednosti kao što su sloboda govora, sloboda udruživanja, i druge.

U posebnom poglavlju proučavali smo zajedničke interese SAD-a i islamskih pokreta i njihovu ulogu u stvaranju specijalnih odnosa između obe strane. U ovom delu rada zastupali smo shvatanje da u sistemu kolektivne bezbednosti, svaka država u sistemu prihvata da se bezbednost jedne, odnosi na sve države u sistemu, i prihvataju da se udruže u kolektivnom odgovoru na agresiju. Smatrali smo da zbog sve većih pretnji po nacionalnu, ali i regionalnu bezbednost, neophodno je da se približe i oforme zajednički interesi SAD-a i islamskih pokreta. U tom cilju mnogi američki centri i instituti sprovode kontinuirana istraživanja o aktuelnim spoljno-političkim pitanjima SAD-a

prema afričkim zemljama, o tome blagovremeno podnose izveštaje američkom Kongresu i ostalim zvaničnicima koji donose odluke u SAD-u, da bi oni mogli da raspravljaju o aktuelnim spoljno-političkim pitanjima na osnovu datih rezultata istraživanja, i da definišu američku spoljnu politiku prema severnoj Africi.

U ovom delu rada proučavali smo afrički program u okviru koga Centar za strategiju i međunarodne studije sprovodi različita istraživanja koji kasnije obuhvataju definisanje američkih interesa. To su proučavanje aktuelnih spoljno-političkih pitanja u bilateralnim odnosima, otkrivanje novih pojava i procesa u američko-afričkim odnosima, određivanje spornih pitanja, definisanje bezbednosnih i energetske interesa SAD-a, kao i pitanja koja se odnose na zaštitu ljudskih prava, zaštitu američkih interesa prema kompanijama, tj, privrednim, naučnim i humanitarnim institucijama, i drugo.

Osim toga ukazali smo na bitne projekte i istraživanja koji se sprovode u okviru Afričkog programa CSIS-a, a koji znatno utiču na kreiranje i sprovođenje američke spoljne politike. U okviru ovih projekata ubrajamo: bezbednosne izazove u zemljama Magreba, jer je posle *arapskog proleća* u mnogim zemljama došlo do ogromnih previranja. One su bile suočene sa demonstracijama, neredima, sa jačanjem različitih islamskih pokreta, a u nekim zemljama su pobedili članovi islamskih pokreta na parlamentarnim i predsedničkim izborima, do svrgavanja libijskog predsednika M.Gadafija i egipatskog predsednika M.Morsija, izbijanja građanskog rata u Libiji, itd.

U okviru projekta o bezbednosnim izazovima u zemljama Magreba, proučavaju se zajedničke mogućnosti da Sjedinjene Američke Države i neki islamski pokreti u zemljama Magreba uspostave dugoročna stabilnost. Drugo pitanje je praćenje bezbednosne situacije u ovom regionu, posebno u Alžiru, Libiji, i Tunisu, jer to može imati ozbiljne posledice po spoljnu politiku Sjedinjenih Američkih Država.

Prema sprovedenim istraživanjima američkih instituta i centara koji američkim zvaničnicima pružaju smernice u vezi spoljne politike SAD-a, smatra se da postoji nekoliko bezbednosnih izazova u zemljama Magreba. Kao glavne

bezbednosne izazove ubrajamo dalju eskalaciju nasilja, pretnje od terorističkih napada, nestabilnost nekih zemalja, učešće nekih umerenih islamskih pokreta u vlasti ili pridruživanje radikalnih islamskih pokreta terorističkim organizacijama poput Al Kaide, itd. Posebnu opasnost predstavlja mogućnost da se sukobi i građanski rat koji besni u Libiji preliju i čitav region.

Takođe, u ovom delu rada ukazali smo na značaj istraživanja o sve većem prisustvu Kine u mnogim afričkim zemljama, jer su date smernice administraciji američkog predsednika Obame za preduzimanje spoljno-političkih akcija u budućnosti.

Osim toga važno je i istraživanje koje se bavi bezbednosnim pitanjima u Africi sa ciljem da se proučavaju različiti bezbednosni problemi u Africi kao i mogući odgovori SAD da bi se ti problemi sprečili, otklonili ili, makar ublažili. U postojeće ili moguće bezbednosne probleme u drugim oblastima Afrike u koje ubrajamo: suzbijanje međunarodnih bezbednosnih pretnji kao što su terorizam, trgovina narkoticima, itd; bezbednosne i političke trendove u Istočnoj Africi, sa ciljem da SAD mogu da podstaknu dobro upravljanje u istočnoj Africi, iako su glavni problem slabe, neizgrađene institucije, ali i mnogi bezbednosni i ekonomski problemi, koji se razlikuju među zemljama istočne Afrike (političke reforme, otkrivanje terorista, itd.).

Kod zajedničkih interesa SAD i islamskih pokreta, u ovom delu rada ukazali smo na značaj nekoliko istraživanja, kao što su američki pristup kod reforme policije u Africi i jačanje AFRIKOM-a. Smatra se da je moguće ojačati AFRIKOM, odnosno američko-afričku komandu koja bi, u saradnji sa mnogim civilnim agencijama, nastojala da odgovori na bezbednosne izazove u Africi. U ovom istraživanju se ističe značaj AFRIKOM-a koji je osnovan 2007. godine sa sedištem u Nemačkoj, na osnovu dogovora američkih zvaničnika i afričkih lidera, i sprovodi istraživanja i upozorava na bezbednosne rizike i pretnje na čitavom afričkom kontinentu.

Ostali projekti koji se sprovode ili imaju mogućnosti da se uskoro sprovedu u cilju zajedničkih interesa SAD-a i islamskih pokreta su: investiranje u Afriku, sa ciljem da se poboljša trgovinska razmena i povećaku investicije u

Africi; Afrika i zdravlje u svetu gde se istražuje na koji način američka spoljna politika može da odgovori na ogromne zdravstvene izazove u Africi

Literatura

- Abdala Muna (ed.), »Interregional challenges of Islamic extremist movements in North Africa«, Institute for Security Studies, 2011, internet, 15/06/2012, www.issafrica.org/uploads/Mono180.pdf.
- Asaad Al-Saleh, »Dissecting an Evolving Conflict: The Syrian Uprising and the Future of the Country«, ISPU, New American Foundation, Report June 2013, internet, 06/12/2013, [http://www.ispu.org/pdfs/ISPU_Report_DissectingUnfldngCrisis_normal_\(1\).pdf](http://www.ispu.org/pdfs/ISPU_Report_DissectingUnfldngCrisis_normal_(1).pdf).
- Alterman Jon B, »The Changing Geopolitical Landscape«, in: »Religious Radicalism after the Arab Uprisings (2014)«, CSIS, internet, 17/01/2015, http://csis.org/files/publication/Chapter1_Alterman_ReligiousRadicalism.pdf. [The Education Imperative](#)
- Alterman Jon B, »Egypt in Transition: Insights and Options for U.S. Policy (2012)«, CSIS Report, internet, 10.08.2012, /<http://csis.org/publication/egypt-transition-insights-and-options-us-policy>, http://csis.org/files/publication/120117_Egypt_Transition.pdf.
- Alterman Jon B., »Gulf Kaleidoscope- Reflections on the Iranian Challenge (2012)«, CSIS, ISBN 978-0-89206-712-1, internet, 12.10.2012, <http://csis.org/publication/gulf-kaleidoscope>.

- Aughenbaugh Scott, Meacham Karen »Seven Revolutions«, CSIS, internet, 10.01.2012, <http://csis.org/files/publication/7r-key-developments.pdf>.
- Barfi Barak, »Libya`s Uncertain Post-Electoral Direction«, The Washington Institute for Near East Policy, internet, 23.06.2012, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/libyas-uncertain-post-electoral-direction.
- Baylis John, Smith Steve, »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001.
- Baldwin D, (ed.), »Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate«, Columbia University Press, 1993.
- Blumental Dan, »Time for US diplomatic leadership in the South China Sea«, American Enterprise Institute – AEI, internet, 21/05/2015, <https://www.aei.org/publication/time-for-us-diplomatic-leadership-in-the-south-china-sea>.
- Boubaker Amel, »Al-Qaeda in the Islamic Maghreb and Algerian Salafi network«, in Abdalla Muna (ed.), »Interregional challenges of Islamic extremist movements in North Africa«, internet, 15/05/2014, <http://www.issafrica.org/uploads/Mono180.pdf>.
- Bžežinski Zbignjev, »Velika šahovska tabla“, CID-Romanov, Podgorica-B.Luka, 2001.
- Brown Chris, »Human rights«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001.
- Brown C, »Understanding International Relations«, Palgrave, Second Edition, London, 2001.
- Barry Bazan, »People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era«, Pearson Education Ltd, Edinburgh, ISBN 0-7450-0719-8, 1991.
- Clark Ian, »Globalization and the Post – Cold War Order«, (eds.) Baylis John - Smith Steve, »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001.
- Cooke Jennifer G, Goldwyn David L, »Africa's New Energy Producers: Making the Most of Emerging Opportunities«, CSIS, internet, 30/01/2015, http://csis.org/files/publication/150112_Cooke_AfricaNewEnergy_Web.pdf.
- Cohen Craig, Gabel Josiane (eds.), »2012 – Global Forecast – Risk, Opportunity, and the Next Administration« CSIS, internet, 13.10.2012, http://csis.org/files/publication/120405_GF_Final_web-sm.pdf.
- Cordesman Anthony H, »Energy Risks in North Africa and the Middle East«, CSIS, internet, 24/05/2012, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf.
- Cordesman Anthony H, Seitz Adam, »Iranian Weapons of Mass Destruction«, CSIS – Praeger Publishers, ISBN 978-0-313-38088-4, 2009.
- Cordesman Anthony H, »Geopolitics and Energy – Key Trends: 2000-2020«, Centre for Strategy and International Relations – CSIS, internet, 2002, <http://csis.org/files/media/csis/pubs/geopoliticsandenergy%5B1%5D.pdf>.
- Čomski Noam, »Kontrola medija – spektakularna dostignuća propagande«, Rubikon, Novi Sad, 2008.
- Čomski Noam, »Svetski poredak – stari i novi«, SKC, 1996.
- Devine Erica, »Is Islam the Solution? The Muslim Brotherhood and the Search for an Islamic Democracy in Egypt«, internet, 10/06/2014, http://digitalcommons.providence.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=history_students.
- Dunne Tim, »Liberalism«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001.

- Dunne Tim, Schmidt Brian C, »Realism«, in: Baylis John, Smith Steve (eds.), »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001.
- »Enciklopedija političke kulture«, Savremena administracija, Beograd, 1993.
- Fattah Moataz A, »The United States & Political Islamism: From Demobilization to Deradicalization?«, Institute for Social Policy and Understanding – ISPU, internet, 22/12/2010, http://www.ispu.org/pdfs/445_ISPU_USPoliticalIslamism_WEB.pdf.
- Filali-Ansary Abdou, »Islam's Reformist Tradition«, The Institute of Ismaili Studies, internet, 05/03/2014, [http://www.iis.ac.uk/WebAssets/Large/reformist_tradition\[1\].pdf](http://www.iis.ac.uk/WebAssets/Large/reformist_tradition[1].pdf).
- Friedman Thomas, Kaplan Robert, »States of Discord«, Foreign Policy, No. 129, 2002.
- Friedman Thomas, Ramonet Ignacio, »Dueling Globalizations«, No. 116, 1999.
- Fulbrajt Vilijam, »Arogancija moći«, IP Filip Višnjić, Beograd, 2005.
- Garnham David, Tessler Mark, »Democracy, war and peace in the Middle East«, Indiana University Press, 1995.
- Giddens Anthony, »The Consequences of Modernity«, Polity Press, Cambridge, 1990.
- Hajdarević Muhamed, »Enciklopedijski rječnik diplomacije i međunarodnih odnosa – englesko-francusko-bosanski«, Connectum - Bemust, Sarajevo, 2007.
- Hantington Semjuel, »Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka«, CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, 2000.
- Hobden Stephen, Jones Richard Wyn, »Marxist theories of International Relations«, in: Baylis J, Smith S. (eds.), »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, 2nd edition, New York, 2001.
- Isaković Zlatko, »Osnovi teorije političke moći u međunarodnim odnosima«, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1998.
- Jevtović Zoran, »Javno mnjenje i politika«, Akademija lepih umetnosti, Centar za savremenu žurnalistiku, Beograd, 2003.
- Kegli V.C, Vitkof R.J, »Svetska politika – trend i transformacija«, Centar za Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004.
- Kenedi Pol, »Uspon i pad velikih sila – ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine«, drugo izdanje, CID-Podgorica, Službeni list SCG-Beograd, 2003.
- Keohane, R. O., »After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy«, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Kisindžer Henri, »Diplomatija 1-2«, Verzalpress, Beograd, 1999.
- Klajn Ivan, Šipka Milan, »Veliki rečnik stranih reči«, 3. dopunjeno i ispravljeno izdanje, Prometej, Novi Sad, 2008.
- Kozler Luis, »Funkcije društvenog sukoba«, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2007.
- Layne C, »Kant or Cant - The Myth of the Democratic Peace«, International Security, Vol. 19, No. 2, 1994.
- Latić Džemaludin, »Jezik Kurana i kerima«, u: Karić Enes (ur.), »Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu«, br. 9, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2004.
- »Mala politička enciklopedija«, Savremena administracija, Beograd, 1966.
- Malka Halim, »Maghreb Rising: Competition and Realignment«, in: Alterman Jon B (ed.), »Rocky Harbors – Taking Stock of the Middle East in 2015«, CSIS, internet, 17/01/2015, http://csis.org/files/publication/150403_Malka_RockyHarbors_chapter7_0.pdf.
- Maseh Zarif, »Iran's centrifuge plans would undermine US policy«, American Enterprise Institute, internet 25.10.2013, <https://www.aei.org/publication/irans-centrifuge-plans-would-undermine-us-policy-assumptions>.
- Maseh Zarif, »The Iranian nuclear program: Timelines, data, and estimates«, American Enterprise Institute, internet 04.09.2012, <http://www.aei.org/article/foreign-and-defense->

policy/ regional/ middle-east-and-north-africa/ the-iranian-nuclear-program-timelines-data-and-estimates-version-4.

- Maseh Zarif, »How Close is Iran to a Bomb?«, American Enterprise Institute, internet 06.09.2012, <http://www.aei.org/press/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/how-close-is-iran-to-a-bomb-new-aei-assessment-release>.
- Meyer Thomas, »Mediokracija – Medijska kolonizacija politike«, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2003.
- Elijade Mirča, »Vodič kroz svetske religije«, Narodna knjiga – Alfa, Beograd, 1996.
- Miršajmer Džon, »Tragedija politike velikih sila«, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Mearsheimer J.J, »Tragedy of Great Power Politics«, Norton, New York, 2001.
- Mearsheimer J. J., »False Promise of International Institutions«, International Security, Volume 19, No. 3, 1994/95.
- Mijalković Saša, »Nacionalna bezbednost«, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2009.
- Mijatović B, Vujačić I, Marinković T, »Pojmovnik liberalne demokratije«, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- Miršajmer Džon, »Tragedija politike velikih sila«, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Mneimneh Hassan, »Salafism«, internet, 18/12/2012, <http://www.criticalthreats.org/al-qaeda/basics/salafism>.
- Morrison Stephen J, Cooke Jennifer G, »U.S. Africa Policy beyond the Bush Years«, 2009, ISBN 978-0-89206-564-6, <http://csis.org/publication/us-africa-policy-beyond-bush-years>.
- Naj Džozef, »Kako razumevati međunarodne sukobe«, Stubovi kulture, Beograd, 2006.
- Nye S. Joseph, »Soft Power, The Means to Success in World Politics«, Public Affairs, New York, 2004.
- Nye J.Jr, Keohane, R.O, »Power and Interdependence: World Politics in Transition«, Little Brown, Boston, 1977.
- Nakičević Omer, »Rivajeti u hadisu i drugim naukama arapskog jezičkog ishodišta«, u: Karić Enes (ur.), »Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu«, br. 9, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2004.
- O'Connor M.P, »Arab Spring to American Winter: The Need to Embrace *Structured Spontaneous Disorder* in 21st Century Social Rebellion«, Athens Institute for Education and Research - ATINER, Conference Paper Series, No: LAW2012-0363, Athens, 2012, <http://www.atiner.gr/papers/LAW2012-0363.pdf>.
- Pargeter Alison, »The Islamist Movement in Morocco«, Terrorism Monitor Volume, No. 3, Issue 10, May 23, 2005, www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=483#.VW7RFLciVjq.
- Pavlović Vukašin, »Društveni pokreti i promene«, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- Petrović Miroljub, »Osnovi teokratije«, Metaphysica, Beograd, 2009.
- Rajesekhar Vinayak, »The Rise and Fall of Political Islam in Egypt«, internet, 30/05/2014, www.internationalpolicydigest.org/2014/05/30/the-rise-and-fall-of-political-islam-in-egypt.
- Rasel Bertrand, »Istorija zapadne filozofije: i njena povezanost sa političkim i društvenim uslovima od najranijeg doba do danas«, Narodna knjiga – Alfa, Beograd, 1998.
- Rubin Michael, »The enemy's strategy is to promote 'American Islam'«, American Enterprise Institute, internet, 27.08.2012, <http://www.aei.org/article/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/the-enemys-strategy-is-to-promote-american-islam>.

- Russett B, »Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World«, Princeton University Press, Princeton, 1993.
- Sadiki Larbi, »Political Islam«, in: Abdala Muna (ed.), »Interregional challenges of Islamic extremist movements in North Africa«, Institute for Security Studies, 2011, internet, 15/06/2012, www.issafrica.org/uploads/Mono180.pdf.
- Satloff Robert, »Middle East Policy Planning for a Second Obama Administration«, Washington Institute, internet, 09.11.2012, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/middle-east-policy-planning-for-a-second-obama-administration-memo-from-a-f.
- Schenker David, Trager Eric, »How to Send Egypt a Message«, The Washington Institute for Near East Policy, internet, 12.09.2012, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/how-to-send-egypt-a-message>.
- Savić Andreja, »Nacionalna bezbednost«, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2007.
- Satloff Robert, »Middle East Policy Planning for a Second Obama Administration«, Washington Institute, internet, 09.11.2012, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/middle-east-policy-planning-for-a-second-obama-administration-memo-from-a-f
- Senzai Farid, »Engaging American Muslims: Political Trends and Attitudes«, internet, 04.03.2012, http://www.ispu.org/pdfs/ISPU%20Report_Political%20Participation_Senzai_WEB.pdf.
- Simeunović Dragan, »Terorizam«, Pravni fakultet u Beogradu, 2009.
- Simić Dragan R, »Svetska politika«, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Simić Dragan, »Poredak sveta«, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
- Scholte Jan Aart, »The Globalization of World Politics«, in: Baylis John, Smith Steve, »The Globalization of World Politics«, Oxford University Press, 2001.
- Tanasković Darko, »Islam – dogma i život«, Srpska književna zadruga, Beograd, 2008.
- Thornberry William, Levy Jaclyn, »Al Qaeda in the Islamic Magreb«, Case Study No. 4, September 2011, CSIS, internet, 15/07/2014, http://csis.org/files/publication/110901_Thornberry_AQIM_WEB.pdf.
- Tokvil Aleksis de, »O demokratiji u Americi«, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2002.
- Trager Eric, »Arab Power after the Spring«, The Washington Institute for Near East Policy, internet, September-October 2012, <http://www.washingtoninstitute.org/policyanalysis/view/arab-power-after-the-spring>.
- Trager Eric, »Who`s Who in Egypt`s Muslim Brotherhood«, The Washington Institute for Near East Policy, internet, September-October 2012, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/whos-who-in-the-muslim-brotherhood.
- Wehner Peter C, Brooks Arthur C, »Wealth and Justice - The Morality of Democratic Capitalism«, American Enterprise Institute, 2012, www.valuesandcapitalism.com/resources/books/wealth-and-justice.
- Willetts Peter, »Transnational Actors and International Organizations«, in: Baylis John - Smith Steve, »The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations«, Oxford University Press Inc, II edition, New York, 2001.
- Uddin Asma, »Sharing Lessons on Religious Freedom: U.S. and Muslim-Majority Countries«, ISPU, 2012, <http://www.ispu.org/pdfs/Asma.religious.freedom.pdf>.
- Zakarija Farid, »Budućnost slobode«, DanGraf, Beograd, 2004.

Dokumenta

- American Enterprise Institute – AEI – Critical Threats, »Update and Assessment: May 12, 2015«, internet, 2015, <http://www.criticalthreats.org/threat-update/may-12-2015>.
- Centre for Strategy and International Relations – CSIS & Strategic Energy Initiative – SEI, "The Geopolitics of Energy into 21st Century (2003)", internet, 16.02.2006, <http://csis.org/sei/geopoliticsexecsum.pdf>.
- Crethiplethi, »The ideology of the Muslim Brotherhood«, internet, 12/05/2014, <http://www.crethiplethi.com/the-ideology-of-the-muslim-brotherhood/global-islam/2011/201>.
- CSIS, »Gulf Analysis Papers«, internet, 12.10.2012, <http://csis.org/program/gulf-analysis-papers>.
- Center for Strategic and International Studies – CSIS, »Opportunities and Challenges for US-Maghreb Cooperation (2010)«, internet, 25.05.2011, http://csis.org/files/attachments/100217_GodecKeynote.pdf.
- CSIS – Security Trends in East Africa, internet, 20.09.2012, <http://csis.org/program/east-africa-forum>.
- CSIS, »Global Security Forum 2012: Turkey-Iran-Russia: Dynamics Old and New«, internet, 11.04.2012, <http://csis.org/event/global-security-forum-2012-turkey-iran-russia-dynamics-old-and-new>.
- CSIS, »Building Stability in North Africa: Prospects and Challenges«, internet, 2008, http://csis.org/files/attachments/08_01_17_%20Maghreb_Conference_summary_0.pdf.
- CSIS, »Shared Values, Shared Fate: Muslim Identity in the Global Age (2007)«, internet, 17.10.2012, http://csis.org/files/media/csis/pubs/muslim_networks_conference_summary.pdf.
- CSIS, »The Education Imperative«, internet, 16.09.2011, <http://csis.org/publication/middle-east-notes-and-comment-education-imperative>.
- CSIS, »Iran and the Gulf Military Balance«, internet, 01.11.2012, http://csis.org/files/publication/120221_Iran_Gulf_MilBal_ConvAsym.pdf, http://csis.org/files/publication/120222_Iran_Gulf_Mil_Bal_II_WMD.pdf.
- CSIS, »U.S. and Iranian Strategic Competition: Sanctions, Energy, Arms Control, and Regime Change«, internet, 25.10.2012, http://csis.org/files/publication/120124_Iran_Sanctions.pdf.
- Foreign Policy, »Libya's Muslim Brotherhood Struggles to Grow«, internet, 01/05/2014, <http://foreignpolicy.com/2014/05/01/libyas-muslim-brotherhood-struggles-to-grow>.
- Institution for Social Policy and Understanding, »2011 Annual Report – The Power of Ideas«, internet, 22.09.2012, www.ispu.org/pdfs/annual_reports/ISPU%202011%20Annual%20Report_WEB.pdf.
- NATO, Nato and Afghanistan, internet, 10.08.2012, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/69772.htm>.
- Pew Research Center, »The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050«, internet, 02/04/2015, <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050>.
- Stanford University – Mapping Militants Project: *al-Qaeda in the Islamic Maghreb – AQMI*, internet, 20/012/2014, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/65>.
- United Nations, »In larger freedom: Towards Security, Development and Human Rights for All«, Report of the Secretary-General of United Nations, A/59/2005, 21.03.2005, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement>.

Ostalo

- AlJazeera, »Bitka za libijsku naftu«, internet, 28/02/2015, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/interaktivno-bitka-za-libijsku-naftu>.

- American Enterprise Institute (AEI) – Critical Threats Project, »American What to Do About Syria: Vital U.S. Interests are at Stake«, internet, 06/12/2013, <http://www.criticalthreats.org/other/kagan-what-to-do-about-syria-september-16-2013>.
- American Enterprise Institute, »The American«, AEI's online magazine, internet, 07.06.2012, <http://www.aei.org/about>, <http://www.valuesandcapitalism.com/about-values-capitalism>.
- American Enterprise Institute, »Wolfowitz: Libya, Egypt, Yemen & the US role in the world«, internet, 13.09.2012, <http://www.aei.org/media/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/wolfowitz-libya-egypt-yemen-the-us-role-in-the-world>.
- American Enterprise Institute (AEI) – Politics and Public Opinion: Elections, »The challenge to Obama in 2012, from Obama in 2008«, internet, 06.09.2012, <http://www.aei.org/article/politics-and-public-opinion/elections/the-challenge-to-obama-in-2012-from-obama-in-2008>.
- BBC, »Egypt's Mohammed Morsi«, internet, 21/04/2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18371427>.
- BBC, »Egypt election results: Your views«, internet, 24.06.2012, www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18576053.
- BBC, »Egypt's president-elect Mursi begins work on government«, internet, 25.06.2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18576053>.
- Britannica Online Encyclopedia - *foreign policy*, internet, januar 2012, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/213380/foreign-policy>.
- Crethiplethi, »Islamic jihadist organizations in Egypt ideologically originating in the Muslim Brotherhood«, internet, 12/05/2014, <http://www.crethiplethi.com/islamic-jihadist-organizations-in-egypt-ideologically-originating-in-the-muslim-brotherhood/global-islam/2011>.
- CNN, »Egypt's former leader Morsy given death sentence in jailbreak case«, internet, 25/05/2015, <http://edition.cnn.com/2015/05/16/africa/egypt-mohamed-morsy-verdict>.
- CNN, »Protesters dispersed in Cairo; fury over anti-Islam film hits Australia«, internet, 15.09.2012, <http://edition.cnn.com/2012/09/15/world/meast/embassy-attacks-main/index.html>.
- CNN, »Slain ambassador died 'trying to help build a better Libya'«, internet, 14.09.2012, http://edition.cnn.com/2012/09/12/world/africa/libya-us-ambassador-killed/profile/index.html?iid=article_sidebar.
- CNN, »China warns U.S. surveillance plane«, internet, 21/05/2015, <http://edition.cnn.com/2015/05/20/politics/south-china-sea-navy-flight/index.html>.
- CNN, »4 killed as Yemeni police, demonstrators clash at U.S. Embassy«, internet, 13.09.2012, http://edition.cnn.com/2012/09/13/world/meast/yemen-usembassy-protests/index.html?iid=article_sidebar.
- Glas Amerike, »Obama kritikovao Romnija zbog Libije«, internet, 13.09.2012, <http://www.glasamerike.net/content/obama-romney-libya/1507529.html>.
- Glas Amerike, »Pol Volfovic u Iraku«, internet, 01.02.2004, <http://www.glasamerike.net/content/a-34-a-2004-02-01-9-1-86871322/747093.html>.
- Danas, »Pol Volfovic gubi podršku Vašingtona«, internet, 17.05.2012, http://www.danas.rs/danasrs/svet/globus/pol_volfovic_gubi_podrsku_vasingtona.12.html?news_id=111080.
- Nezavisne novine, »EU i Rusija osuđuju odluku SAD o tenderima za obnovu Iraka«, internet, 12.12.2003, http://www.novine.ca/arhiva/2003/12_12_03/svet.html.
- Nezavisne novine, »Deseta godina od napada na SAD: Tragedija koja je zaprepastila svijet«, internet, 11.09.2011, www.nezavisne.com/novosti/svijet/Deseta-godina-od-napada-na-SAD-Tragedija-koja-je-zaprepastila-svijet-Foto-105340.html.
- Politika, »Peking ublažava napetost sa SAD, zateže sa Vijetnamom«, internet, 15/06/2014, www.politika.rs/rubrike/Svet/Peking-ublazava-napetost-sa-SAD-zateze-sa-Vijetnamom.lt.html.
- RAND, »Should Boeing Fear China's Aerospace Industry? Not in This Decade but Maybe Later«, internet, 13.05.2012, www.rand.org/topics/aircraft.html.

- Slobodna Evropa, »Izrečene kazne za napad u Madridu«, internet, 31.10.2007, www.slobodnaevropa.org/content/article/718474.html
- Tanjug, »Šire se protesti, ambasade u plamenu«, internet, 14.09.2012, <http://www.tanjug.rs/novosti/59106/sire-se-protesti--ambasade-u-plamenu.htm>.
- Tanjug, »SAD raspoređuju snage na 18 lokacija zbog protesta«, internet, 15.09.2012, <http://www.tanjug.rs/novosti/59282/sad-rasporedjuju-snage-na-18-lokacija-zbog-protesta.htm>.

XI Prilog 1.

Izjava o autorstvu

Potpisani-a **Džamal Tahir Abdel Aziz Muhamed**
broj upisa _____

Izjavljujem

da je doktorska disertacija pod naslovom

Američka spoljna politika prema islamskim pokretima na Severu Afrike na početku 21. veka

- rezultat sopstvenog istraživačkog rada,
- da predložena disertacija u celini ni u delovima nije bila predložena za dobijanje bilo koje diplome prema studijskim programima drugih visokoškolskih ustanova,
- da su rezultati korektno navedeni i
- da nisam kršio/la autorska prava i koristio intelektualnu svojinu drugih lica.

Potpis doktoranda

U Beogradu, _____

Prilog 2.

Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada

Ime i prezime autora Džamal Tahir Abdel Aziz Muhamed

Broj upisa _____

Studijski program Međunarodne studije

Naslov rada Američka spoljna politika prema islamskim pokretima na Severu Afrike na početku 21. veka

Mentor Prof. dr Dragan R.Simić

Potpisani _____

Izjavljujem da je štampana verzija mog doktorskog rada istovetna elektronskoj verziji koju sam predao/la za objavljivanje na portalu **Digitalnog repozitorijuma Univerziteta u Beogradu**.

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci vezani za dobijanje akademskog zvanja doktora nauka, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane rada.

Ovi lični podaci mogu se objaviti na mrežnim stranicama digitalne biblioteke, u elektronskom katalogu i u publikacijama Univerziteta u Beogradu.

Potpis doktoranda

U Beogradu, _____

Prilog 3.

Izjava o korišćenju

Ovlašćujem Univerzitetsku biblioteku „Svetozar Marković“ da u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu unese moju doktorsku disertaciju pod naslovom:

Američka spoljna politika prema islamskim pokretima na Severu Afrike na početku 21. veka

koja je moje autorsko delo.

Disertaciju sa svim priložima predao/la sam u elektronskom formatu pogodnom za trajno arhiviranje.

Moju doktorsku disertaciju pohranjenu u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu mogu da koriste svi koji poštuju odredbe sadržane u odabranom tipu licence Kreativne zajednice (Creative Commons) za koju sam se odlučio/la.

1. Autorstvo

2. Autorstvo – nekomercijalno

3. Autorstvo – nekomercijalno – bez prerade
4. Autorstvo – nekomercijalno – deliti pod istim uslovima
5. Autorstvo – bez prerade
6. Autorstvo – deliti pod istim uslovima

(Molimo da zaokružite samo jednu od šest ponuđenih licenci, kratak opis licenci dat je na poledini lista).

Potpis doktoranda

U Beogradu, _____

XII Biografija

Kandidat mr Džamal Tahir Abdel Aziz Muhamed, rođen 06. 10. 1970. godine u Tripoliju, Libija. Od 2005. godine bio je zaposlen kao predavač na Visokom institutu za mašinstvo, Muslata, Libija, a od 2006-2008. godine radio je kao predavač na Fakultetu za ekonomske i političke nauke, Naser Međunarodni univerzitet, Libija i na Fakultetu za ekonomske i političke nauke, Almurkab univerzitet, Libija.

Osnovne studije - Veštine političkih nauka, završio je 1993. godine na Al-fateh univerzitetu u Tripoliju, Libija. Masters studije - Veštine političkih nauka, završio je na Akademiji za visoke studije u Tripoliju, Libija, 2005. godine.

Kandidat je tri godine radio kao predavač iz oblasti političkih nauka na nekoliko visokoškolskih ustanova u Libiji. Osim toga, bio je imenovan da tokom 2003-2004. nadgleda spoljnu komunikaciju sektora u Tarhoni, u oblasti Muslata. Osnovao je Naser udruženje za borbu protiv zloupotrebe narkotika i oporavak (Founded Nasser's Association for Combating Drugs Abuse and

Rehabilitation), i osnivački je član Udruženja Almanara za nauku i kulturu, Libija. Od 2007. do avgusta 2008. bio je generalni sekretar za Udruženje predavača na Naser Međunarodnom univerzitetu, u periodu 1999-2003. asistent Generalnog sekretara Kulturnog i društvenog kluba „Maslina“.

Objavio je jednu knjigu - *Razlozi za slabo političko učešće u Libiji (Reasons for Low-level Political Participation in Libya)*, 2007.

Kandidat je učestvovao u brojnim istraživanjima i ima nekoliko objavljenih radova iz oblasti ljudskih prava, spoljne politike Libije, i drugo. Neka od značajnih istraživanja i objavljenih radova su:

- Žene i političko učešće u Libiji (Woman and Political Participation in Libya), Scientific Magazine, Nasser International University. 2007
- Društvo i filozofija (Society and Philosophy), Scientific Magazine, Faculty of Arts, University of Ghar Younis, 2006.
- Afrička realnost između zapadne demokratije i stare afričke političke misli (The African Reality between Western Democracy and Old African Political Thought), 2007.
- Kako se kreira spoljna politika Libije? (How Libya's Foreign Policy Decision is Made?), 2007.
- Ljudska prava: Komparativna studija (Human Rights: A Comparative Study), 2005.

Takođe, kandidat je učestvovao sa svojim radovima na seminarima i naučnim konferencijama:

- Simpozijum o direktnoj demokratiji: teorija i primena, Univerzitet Gar Junis, Libija, 5-6. april 2005,
- Panel rasprava u organizaciji Narodne opšte konferencije, 12-13 jun 2006,
- Filozofska konferencija (filozofija i društvo), Univerzitet Gar Junis, Libija, 12-14. septembar 2005,
- VI globalni forum o Zelenoj knjizi, Seba, Libija, 28.02-01.03.2007.
- Globalni forum o ženama i pravu, Tripoli, Libija, 15-17. april 2007.
- Okrugli sto - Konferencija profesora na arapskim univerzitetima, Tripoli, Libija, 23-25. jul 2007,

- Konferencija o demokratiji u Africi i arapskom svetu, Mauritanija, 8-10. avgust, 2007.

Pored toga, kandidat je pisao za libijske dnevne novine „Sunce“ i „Kongres“, i učestvovao je u mnogobrojnim političkim raspravama na televizijskim programima u Libiji.